И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА IX

АНДРЕЈА КОЛОСОВ
И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

I. S. TURGENjEV
SABRANA DELA U 20 KNjIGA

UREDNIK
MILAN KAŠANIN

IZDANjE, ŠTAMPA I POVEZ
IZDAVAČKOG PREDUZEĆA
NARODNA PROSVETA

BEOGRAD
1935

IVAN S. TURGENjEV
IZABRANA DELA

KNJIGA IX

S RUSKOG PREVEO
D-r PETAR DRAGOVIĆ

I. S. TURGENjEV
ANDREJA KOLOSOV I DRUGE PRIPOVETKE

SADRŽAJ

ANDREJA KOLOSOV

U jednoj maloj, pristojno nameštenoj sobici sedelo je oko kamina nekoliko mladića. Spuštalo se zimsko veče; na stolu je ključao samovar, razgovor se razvijao i prelazio s predmeta na predmet. Počeli su da raspravljaju o neobičnim ljudima i o tome čime se oni odlikuju od običnih ljudi. Svaki je svoje mišljenje izlagao kako je umeo: razgovor je počeo da se vodi u povišenom tonu i da liči na galamu. jedan omalen, bled čovek, pijuckajući svoj čaj i pušeći cigaricu, dugo je slušao pričanja svojih drugova, pa najedared naglo ustade i obrati se svima nama (i ja sam bio jedan od učesnika debate) ovim rečima:

— Gospodo! Svi ti vaši dubokomisleni govori dobri su na svoj način, ali nema od njih nikakve koristi. Svaki se, kako je već red, upoznaje sa mišljenjem svoga protivnika i svaki ostaje pri svome uverenju. Ali, nismo se mi danas prvi put sastali i ne debatujemo danas prvi put, na je već svaki od nas stigao da se izjasni i da sazna mišljenje drugih. Oko čega se, onda, tu natežete?

Mali čovečuljak, pošto je izgovorio te reči, strese nehatno u kamin pepeo sa svoje cigare, žmirnu očima i tiho se nasmeši. Svi ućutasmo.

— Pa dobro, kaži nam onda ti — šta da radimo? — upita jedan od nas: — da igramo karata? ili da idemo da spavamo? da se rasturamo?

— Prijatno je poigrati malo karata, a korisno bi bilo i poći na spavanje, — odvrati mali čovečuljak: — ali je još rano da se rasturamo po kućama. Nego, vi me niste razumeli. Slušajte: kad je već tako, ja predlažem da nam svaki opiše po kakvu neobičnu ličnost ili da nam ispripoveda svoj susret s kakvim markantnim čovekom. Verujte mi, i najlošija priča biće bolja od najodličnije debate.

Mi se zamislismo...

— Čudnovato, — primeti jedan iz društva, velik šaljivčina: — ja ne poznajem ni jednog neobičnog čoveka, sem samog sebe, a moj život vam je, čini mi se, svima poznat. U ostalom, ako izvolite...

— Ne, — povika drugi: — ne treba! Nego znaš šta, — nastavi on obraćajući se malom čovečuljku: — počni ti. Ti si nas sve zbunio, pa

se, ded, ti i pokaži. Ali, pazi se, ako nam se tvoja priča ne dopadne, izviždaćemo te.

— Molim, — odgovori onaj.

On stade pored kamina; mi posedasmo oko njega i umirismo se. Mali čovečuljak pređe pogledom preko sviju nas, pogleda u tavanicu, pa onda poče ovako:

— Draga gospodo, pre deset godina ja sam bio student u Moskvi. Moj otac, čestiti stepski spahija, predao me u ruke jednom penzionisanom nemačkom profesoru, koji je pristao, za sto rubalja mesečno, da me poji i hrani i da vodi nadzor nad mojim moralnim životom. Taj Nemac bio je obdaren veoma važnim i ozbiljnim izgledom; spočetka sam ga se prilično bojao. Ali jednog lepog večera, kad sam se iz varoši vratio kući, bio sam neizrecivo dirnut videći svoga vaspitača kako sa još tri-četiri drugara sedi za okruglim stolom na kome je bilo dosta praznih flaša i nedopivenih čaša. Kad me je ugledao, moj uvaženi vaspitač je ustao i, mašući rukama i mucajući, pretstavio me poštovanom društvu, koje mi odmah ponudi čašu punča. Taj prijatan prizor delovao je osvežavajući na moju dušu; moja budućnost mi se prikazivala u najzanosnijim slikama. I stvarno: od toga znamenitoga dana ja sam uživao neograničenu slobodu i tek što nisam tukao svoga vaspitača. On je imao ženu, koja je uvek zaudarala na dim i na rasò od krastavaca; bila je još prilično mlada, ali već nije imala ni jednog prednjeg zuba. Poznato je da sve Nemice vrlo brzo gube taj neophodni ukras čovečijeg tela. Nju ja spominjem samo stoga što se ona strasno u mene zaljubila i umalo me nije na mrtvo prekljukala.

— Na predmet, na predmet, — počesmo mi da vičemo. — nećeš valjda da nam pripovedaš svoje ljubavne pustoloviie?

— Neću, gospodo! — odvrati mirno mali čovečuljak: — ja sam običan smrtan čovek. Elem, živeo sam kod toga svog Nemca, što ’no kažu, bogovski. Nisam preterano marljivo pohađao univerzitet, a kod kuće nisam radio pod milim Bogom ništa. Kroz veoma kratko vreme sprijateljio sam se sa svima svojnm drugovnma i bio sam sa svima na „ti”. Među mojim novim prijateljima bio je jedan prilično pristojan i dobar mladnć, sin nekog gradonačelnika u penziji. Zvao se Bobov. Taj Bobov se navadio da dolazi k meni i, izgledalo je, zavoleo me. A i ja njega... znate, ne baš da sam ga voleo, ali mi nije bio ni

neprijatan, onako nekako... Moram vam reći da nisam u čitavoj Moskvi imao ni jednog jedinog rođaka, sem jednog starog ujke, koji je čak od mene katkada tražio novaca. Nisam izlazio nikuda, a naročito sam zazirao od žena; isto tako sam izbegavao poznanstva sa roditeljima mojih univerzitetskih drugova otkad je, jednom, u mom prisustvu, jedan od tih roditelja izvukao svoga sina za kike, jer mu je bilo otpalo jedno dugme sa mundira, a ja toga dana na čitavom kaputu nisam imao više od šest dugmadi. Među svojim drugovima ja sam važio kao bogat čovek; otac mi je katkada slao po neki mali svežnjić izbledelih asignacionih novčanica, te sam tako ne samo uživao samostalnost, već su još oko mene stalno obletali ulizice i potrkuše... ali šta ja govorim — oko mene! čak i oko moga kusog psa Armiške, koji se, iako je bio od lovačke pasmine, toliko plašio pucnja da ga je obuzimala neizreciva tuga već kad bi samo ugledao kakvu pušku. U ostalom, kao svi mladi ljudi, i ja sam preživljavao ono nečujno unutrašnje previranje, koje se obično svršava potpuno mirno i povoljno, izlivom kog tuceta manje ili više rapavnh stihova. Nešto sam želeo, nečemu sam težio, o nečemu sam sanjao; priznajem da ni onda nisam dobro znao o čemu sam to upravo sanjao. Sad razumem šta mi je nedostajalo: — osećao sam se usamljen, žudio sam za kontaktom sa tako zvanim živim ljudima; reč život (izgovaraj ga živvot) zvonila je u mojoj duši i ja sam sa nekom neodređenom setom osluškivao taj zvuk... Valerijane Nikitiću, molim vas, dajte mi jednu cigaretu.

Pošto je zapušio, mali čovečuljak nastavi:

— Jednoga lepoga jutra dotrči k meni Bobov, sav zaduvan: — „Znaš, bato, koja je velika novost? Došao je Kolosov.” — Kolosov? Kakva je to cvećka, taj Kolosov? — „Zar ga ne poznaješ? Andrjušu Kolosova? Hajdemo, bato, k njemu, što brže. Sinoć se vratio sa kondicie[1]. — Ali, ko je to? — „Neobičan čovek, bato, još pitaš!” — Neobičan čovek, — rekoh: — onda idi ti sam. Ja ću ostati kad kuće. Znam ja te vaše neobične ljude! Sigurno nekakav polupijani stihoklepac s večnim osmehom, punim zanosa!... — „E, nije! Kolosov nije takav.” Hteo sam već da primetim Bobovu da je taj g. Kolosov trebao sam da se potrudi do mene; ali, ni sam ne znam zašto, poslušam Bobova i pođem s njim. Bobov me doveo u jednu

od najprljavijih, najkrivudavijih i najtesnijih uličica... Kuća u kojoj je živeo Kolosov bila je sagrađena na starinski način, komplikovano i nespretno. Ušli smo u dvorište; neka debela žena vešala je rublje na konopce, koji su bili zategnuti između kuće i tarabe... deca su se dovikivala na drvenim stepenicama...

— Na predmet! na predmet! — zaurlasmo svi.

— Ja vidim, gospodo, da vi ne volite ono što je prijatno, već hoćete samo korisno. Molim! Tamnim i tesnim hodnikom stigli smo do Kolosovljeve sobe; — uđemo. Vi, po svoj prilici, imate približnu pretstavu o tome šta je to soba siromašnog studenta. Pravo prema vratima sedeo je Kolosov na jednom niskom ormančetu i pušio lulu. On prijateljski proteže ruku Bobovu i učtivo se sa mnom pozdravi. Ja pogledah na Kolosova i istoga časa osetih prema njemu neodoljivu simpatiju. Gospodo! Bobov se nije varao: Kolosov je zbilja bio neobičan čovek. Dozvolite mi da vam ga malo podrobnije opišem... Bio je dosta visoka rasta, stasit, spretan i prilično lep. Njegovo lice... Ja mislim, gospodo, da je veoma teško opisati nečije lice. Lako je opisati sve crte lica jednu po jednu; ali kako čovek da nekome pretstavi ono što čini karakterističnu osobinu, suštinu baš toga dotičnog lica?

— Ono što Bajron zove: „the music of the face”,[2] — primeti jedan utegnuti, bledi gospodin.

— Tako je... Zato i hoću da se ograničim na jednoj primedbi: ono naročito „nešto”, koje sam maločas spomenuo, bilo je kod Kolosova u njegovom bezbrižno-veselom i smelom izrazu lica i u nekom vanredno čarobnom osmehu. On nije pamtio svoje roditelje, vaspitavao se sa nešto sitniša u kući jednog dalekog rođaka, koji je bio radi primanja mita izbačen iz službe. Do svoje petnaeste godine živeo je na selu; zatim je dospeo u Moskvu i stanovao kod jedne stare gluve popadije; ostao je kod nje dve godine, a onda je stupio na univerzitet i počeo da se izdržava od podučavanja đaka. Predavao je istoriju, geografiju i rusku gramatiku, ma da je i sam bio u tim naukama dosta slab; ali, kod nas u Rusiji pojavila su se t.zv. „rukovodstva”, vanredno zgodna za nastavnike, a sem toga su zahtevi trgovaca, koji su vaspitanje svog poroda poveravali Kolosovu, bili i suviše ograničeni. Kolosov nije bio ni šaljivčina ni

humorista; ali vi, gospodo, teško možete sebi pretstaviti, kako smo se svi mi rado pokoravali tome čoveku. Mi smo mu se nekako nagonski divili; njegove reči, njegovi pogledi, njegovi pokreti bili su tako puni mladenačke lepote da su svi njegovi drugovi bili do ušiju u njega zaljubljeni. Profesori su ga smatrali za dosta pametna mladića, ali „bez velikih sposobnosti" i za lenštinu. Kolosovljevo prisustvo davalo je našim večernjim sastancima osobitu skladnost: kad bi on bio u društvu, naše veselo raspoloženje nikada ne bi prelazilo u obesnu raskalašnost; kad bi se mi svi štogod snuždili — ta poludetinjska seta bi se u njegovom prisustvu pretvarala u tih, koji put veoma razuman razgovor, i ne bi se nikad pretvarala u dosadni splin. Vi se, gospodo, smeškate, — ja razumem vaš osmeh: tačno je, mnogi od nas su se kasnije iščaurili u prilično banalne ljude! Ali mladost... mladost...

— O talk not to me of a name great in story!

The days of our youth are the days of our glory...[3]

dobaci onaj isti bledi gospodin...

— Do vraga, ala vi imate pamćenje! i sve iz Bajrona! — primeti pripovedač. — Jednom rečju, gospodo, Kolosov je bio duša našega društva. Ja sam ga tako silno zavolio, kao što. kasnije nisam nikada voleo ni jednu ženu. Međutim, ja se ni dandanas ne stidim uspomene na tu čudnovatu ljubav — baš ljubav, jer sam u ono vreme, dobro ss sećam, pretrpeo sve patnje te strasti, naprimer ljubomoru. Kolosov je podjednako voleo sve nas, ali je naročitu naklonost osećao prema jednom ćutljivom, plavom i tihom mladiću, nekom Gavrilovu. Od toga Gavrilova se nije skoro nikada odvajao, često se s njime nešto došaptavao i zajedno s njime gubio se iz Moskve na dva tri dana, Bog zna kuda... Kolosov nije voleo zapitkivanja i ja sam lutao u nagađanjima. Nije mene uzrujavala prosta radoznalost; želeo sam da budem drug Kolosovu, da mu postanem štitonoša; bio sam ljubomoran na Gavrilova; zavideo sam mu; nisam nikako mogao da protumačim sebi uzroke čudnovatih Kolosovljevih iščezavanja. Međutim, nije kod njega bilo ni one tajanstvenosti kojom koketuju mladići obdareni samoljubljem, bledim

licem, crnom kosom i pogledom „punim izraza”, ni one patvorene ravnodušnosti iza koje se kao bajagi sakrivaju ogromne snage; ne: sav je on bio, što kažu, širom otvoren; samo kad bi ga obuhvatila strast, iz čitavoga njegovog bića bi izbijala iznenadno burna, žestoka aktivnost; ali, on svoju snagu nije traćio uludo i nije se nikada i ni u kakvom slučaju peo na štule A propos, gospodo... recite iskreno: da li vam se događalo da sedite tako i pušite lulu s takvim veličanstveno-mračnim izgledom, kao da ste se ovog časa odlučili na kakav veliki podvig, dok razmišljate prosto o tome koju bi boju izabrali za vaše nove pantalone? Ali, stvar je u tome da sam ja prvi zapazio kod Kolosova te nagonske, strasne porive... Ne kaže se badava da je ljubav pronicljiva. Ja sam se odlučio da po svaku cenu zadobijem njegovo poverenje. Nisam imao razloga da se potucam za Kolosovim; ja sam se pred njim tako detinjski topio da on nije mogao da sumnja u moju odanost... ali, na moju neopisnvu žalost, morao sam se najzad uveriti da Kolosov izbegava prisniju vezu sa mnom i kao da mu je tegobna moja naturena odanost. Bilo mu je očigledno neprijatno kad me jednom prilikom zamolio da mu pozajmim nešto novaca — i odmah sutradan mi ih je vratio s izrazom podrugljive zahvalnosti. Cele zime se moj odnos prema Kolosovu nije ni za dlaku promenio: često sam upoređivao sebe sa Gavrilovim — i nisam mogao da razumem čime je to on bolji od mene... Ali, najedared se sve izmenilo. Sredinom aprila Gavrilov se razboli i umre na rukama Kolosova, koji ni za trenutak nije izbijao iz njegove sobe, a čitavu nedelju posle njegove smrti nije nikuda izlazio. Svi smo žalili sirotog Gavrilova; taj bledi, ćutljivi mladić kao da je predossćao svoj kraj. I ja sam ga iskreno žalio, ali mi se srce stezalo, očekivalo je nešto... Jednog nezaboravnog večera... ležao sam na divanu, sam, i besmisleno zurio u tavanicu... neko je naglo otvorio vrata moje sobe i zastao na pragu; ja uspravim glavu: preda mnom je stojao Kolosov. On je lagano ušao i seo pored mene. — „Došao sam k tebi”, — reče on dosta muklim glasom: „jer me ti najviše voliš... Izgubio sam najboljega prijatelja” — glas mu malko zadrhta — „i osećam se usamljen... Niko od vas nije znao Gavrilova... vi niste znali." On je ustao, prošetao se po sobi, a onda hitro prišao meni... „Hoćeš li da mi ga ti zameniš?” rekao je i pružio mi ruku. Ja sam skočio i zagrlio ga. Moja iskrena radost ga je dirnula... Nisam

znao šta da kažem, gušilo me je... Kolosov me posmatrao i tiho se smešio. Doneli su nam čaj. Dok smo pili čaj, on je razgovarao o Gavrilovu; doznao sam da je taj bojažljivi i krotki mladić spasao Kolosovu život — i morao sam priznati pred samim sobom da na Gavrilovljevom mestu ja ne bih mogao a da se ne izbrbljam — da se ne pohvalim svojom srećom. Otkucalo je osam sati. Kolosov je ustao, prišao prozoru, zadobovao prstima po staklu, živo se okrenuo k meni, zaustio da mi nešto kaže... i ćuteći seo na stolicu. Ja sam ga uhvatio za ruku. — Kolosove! zbilja, zbilja, ja zaslužujem tvoje poverenje! — On me je pogledao pravo u oči. — „Dobro, ako je tako”, — reče on najzad: — „uzmi kapu, idemo”. — Kuda? — „Gavrilov me nije piao”. — Ja sam odmah zaćutao. — „Znaš li da igraš karte?” — Znam.

Izašli smo i uzeli kola do... skog đerma. Kod đerma smo sišli. Kolosov je veoma brzo išao napred, a ja za njim. Išli smo po glavnome drumu. Pošto smo pešačili oko jednog kilometra, Kolosov okrene s druma u stranu. U toliko se beše već smrklo. Desno su kroz maglu svetlucale svetlosti i uzdizali se zvonici bezbrojnih crkava ogromnoga grada; levo, pored šume, pasla su na livadi dva bela konja; pred nama su se pružale poljane nokrivene sivkastom parom. Išao sam ćuteći za Kolosovim. Najedared on stade, pruži ruku napred i reče: „eto kuda smo išli”. Spazio sam jednu tamnu, malu kućicu; kroz maglu su slabo svetlucala dva prozorčića. „U toj kući živi neki Sidorenko, penzionisani poručnik, sa svojom sestrom, starom devojkom — i sa kćerkom. Ja ću te pretstaviti kao svoga rođaka — ti ćeš sesti da s njima igraš karte”. Ja sam ćuteći klimnuo glavom. Hteo sam da dokažem Kolosovu da umem da ćutim bolje nego Gavrilov... Ali, moram priznati, silno me mučila radoznalost. Prilazeći kućnom tremu, ja sam u osvetljenom prozoru ugledao priliku jedne stasite devojke... Ona nas je, izgleda, očekivala i odmah se sklonila. Ušli smo u tamno i uzano pretsoblje. Pred nas je izišla jedna ćorava i grbava starica koja me je pogledala s nedoumicom. „Je li kod kuće Ivan Semjonović?” upiga Kolosov. „Jeste, molim”. „Tu sam!”raču se sočan muški glas iza vrata. Ušli smo u dvoranu, ako se može tako nazvati jedna dugačka, dosta prljvava soba. Stari mali klavir šćućurio se u uglu pored leći; nekoliko stolica bilo je ponameštano uza zid, koji je nekada bio žut. U sred sobe stojao je jedan muškarac od

svojih pedesetak godina, visok, ovlaš pognut, u masnoj domaćoj kabanici. Zagledao sam ga malo pažljivije: mračno lice, čekinjasta kosa, sive oči, ogromni brci, debele usne... pa pomislih — čudan svet! „Davno nas nismo videli, Andreja Nikolajeviću”, reče on, pružajući prema njemu svoju ružnu crvenu ruku: „davno! A gde je Sevastijan Sevastijanović?” — „Gavrilov je umro”, reče tužno Kolosov. — Umro! eto ti! A ko vam je ovo?” — „Moj rođak — dozvolite da vam ga pretstavim: — Nikolaj Aleks."

— „Dobro, dobro”, prekide ga Ivan Semjonić: — „milo mi je, vrlo mi je milo. A zna li da igra karte?” — „Zna, dakako!” — „Divno; onda ćemo sad odmah da zasednemo. Hej! Matrjona Semjonovna — gde si? Ovamo taj sto za igranje — brže!... I čaj!” Rekavši to, g. Sidorenko pođe u drugu sobu. Kolosov me pogleda. — „Slušaj”, reče on: — „sam Bog zna kako mi je nelagodno!.. Ja mu stavih ruku na usta. — „Gde ste vi, mladiću, kako vam ono beše ime — izvolite ovamo”, povika Ivan Semjonić. Ja uđem u gostinsku sobu. Gostinska soba bila je još manja od trpezarije. Na zidovima su visili nekakvi nakazni portreti; pred divanom, iz koga su na nekoliko mesta stršile kučine, stojao je zelen sto; na divanu je sedeo Ivan Semjonić i već mešao karte; pored njega na samoj ivici naslonjače sedela je jedna suvonjava žena s belom domaćom kapicom i crnom povezačom, žuta, smežurana, sa naslepim očima i tankim mačijim usnama. — „Evo”, reče Ivan Semjonić: — „da ti pretstavim: onaj pređašnji je umro; Andreja Nikolajević je doveo drugoga; da vidimo kako ovaj igra!” Starica se nespretno pokloni i zakašlja. Ja se osvrtoh: Kolosova već nije bilo u sobi. — „Dosta je već s tim kašljem, Matrjona Semjonovna; — ovce kašlju”, progunđa Sidorenko. Ja sedoh; počesmo da igramo. Gospodin Sidorenko je užasno padao u vatru i ljutio se svaki put kad bih ja napravio kakvu grešku, pa ma i najmanju; osuo je na sestru prekore; ali, izgledalo je da se ona već bila navikla na ljubaznosti svoga brace i samo je treptala očima. Ipak, kad je rekao Matrjoni Semjonovnoj da je ona „antihrist”, sirota starica planu. — „Vi ste, Ivane Semjoniću”, reče ona uzbuđeno, — „svoju ženu Anfisu Karpovnu u grob oterali, ali mene nećete!” — „Kao bajagi?”

— „Ne! mene nećete zakinjiti!” — „Kao bajagi?”

— „Ne! mene nećete zakinjiti!” Tako su dobacivali jedno drugome prilično dugo. Moj položaj bio je, kako izvolite videti, ne samo nelagodan, već šta više prosto glup; nisam mogao da shvatim šta je trebalo Kolosovu da me ovamo dovodi... Ja nisam nikada bio dobar igrač; ali ovde sam osećao i sâm da igram da ne može gore biti. „Ne!” ponavljao je stalno penzionisanm poručnik: — „ne možete se vi ni sravniti sa Sevastijanićem! Ne! vi igrate rasejano!” Ja sam ga, razume se, u sebi slao do sto đavola. To mučenje je trajalo dva sata; bio sam tučen do noge. Pred kraj poslednjega robera čujem kako nešto šušti iza moje stolice — okrenem se i ugledam Kolosova; pored njega je stojala jedna sedamnaestogodišnja devojka i posmatrala me e jedva primetnim osmehom. — „Napuni mi lulu, Varja,” — progunđa Ivan Semjonić. Devojka smesta odleti u drugu sobu. Nije bila mnogo lepa, bila je dosta bleda, dosta mršava; ali ja nisam nikada ni pre ni posle toga nigde video takvih očiju i takve kose. Kojekako smo završili rober; ja sam isplatio gubitak. Sidorenko zapali lulu i povika: — „E, a sad je vreme da se večera!” — Kolosov me pretstavio Varji, tj. Varvari Ivanovnoj, kćeri Ivana Semjonića. Varja se zbunila; i ja sam se zbunio. Ali Kolosov je, po svom običaju, za nekoliko trenutaka doveo sve u red: posadio je Varju za klavir, zamolio je da zasvira kakvu igru i onda počeo da igra i poskakuje „kozačka” sa Ivanom Semjonićem. Poručnik je podvriskivao, lupkao nogama i izvodio takve neverovatne veštine, da se čak i sama Matrjona Semjonovna nasmejala i otišla u svoju sobu na sprat. Grbava starica je postavila sto; seli smo da večeramo. Za vreme večere Kolosov je pripovedao kojekakve šale; poručnik se gromoglasno smejao; ja sam ispod oka pogledao na Varju. Ona nije odvajala očiju od Kolosova... i ja sam već po samom izrazu njenog lica mogao pogoditi da ga ona voli i — da on voli nju. Usne su joj bile malčice otvorene, glava malko nagnuta napred, a preko čitavog lica joj je titralo lako rumenilo; katkada bi duboko uzdahnula, onda bi najedared oborila oči i tiho se nasmešila... Radovao sam se za Kolosova... Pa ipak, do vraga, zavideo sam mu...

Po večeri se ja i Kolosov odmah mašismo naših kapa, ali nam poručnik, i pored svega toga, zevajući, reče: — „Vi ste se, gospodo, zasedeli; bilo bi vreme da krenete kući.” Varja je ispratila Kolosova do pretsoblja. — „Kad ćete opet doći, Andreja Nikolajeviću?” upitala

ga je šapatom. — „Ovih dana na svaki način.” — „Dovedite i njega” dodade ona, lukavo se smešeći. — „Razume se, nego šta. Na zdravlje!“ pomislio sam ja.

Vraćajući se kući, ja sam usput doznao ovo. Pre nekih šest meseci Kolosov se na dosta čudan način upoznao sa g. Sidorenkom. Jednoga kišovitog večera Kolosov se vraćao iz lova kući i, dok se približavao... skom đermu, začuo je iznenada nedaleko od druma kako neko stenje i psuje. Imao je uza se pušku: ne razmišljajući dugo, on pođe pravo prema mestu odakle je čuo glas i nađe na zemlji nekog čoveka sa iščašenom nogom. Taj čovek bio je g. Sidorenko. S teškom mukom on ga je ispratio do kuće, predao ga uplašenoj sestri i kćerci da ga neguju, i otrčao po lekara... U toliko se već razdanilo; Kolosov se od umora jedva držao na nogama. S dopuštenjem Matrjone Semjonovne on se bacio na divan u gostinskoj sobi i spavao od prilike do osam sati. Pošto se probudio, hteo je odmah da krene kući; ali zadržali su ga i poslužili ga čajem. Još noću uspeo je da dva puta letimice ugleda bledo lišce Varvare Ivanovne; onda nije na nju obratio naročite pažnje, ali sada, ujutru, ona mu se nesumnjivo dopadala. Matrjona Semjonovna je na široko hvalila Kolosova i zahvaljivala mu; Varja je sedela ćuteći, sipala čaj, katkada bi pogledala na njega i sa sramežljivom uslužnošću dodavala mu čas šolju, čas kajmak, čas šećer. U toliko se probudio i poručnik, zatražio je glasno da mu se donese lula, a zatim, posle kratkog ćutanja, viknuo: „sestro! ej, sestro!” Matrjona Semjonovna je ušla k njemu u spavaću sobu. „Je li, onaj... kako se ono zvaše, do đavola! je li otišao već?” — „Ne, ovde sam još”, odgovorio je Kolosov prišavši vratima: — „je li vam sada bolje? — „Bolje mi je”, odgovorio je poručnik: — „uđite, bato, unutra”. Kolosov je ušao. Sidorenko ga je pogledao i mrzovoljno rekao: „E pa hvala; navratite koji put do mene — kako vam ono beše ime, do vraga?” — „Kolosov”, odvratio je Andreja. „Lepo, lepo, navratite; a sad nema šta ovde da džonjate; sigurno vas čekaju kod kuće”. Kolosov je izašao, oprostio se sa Matrjonom Semjonovnom, poklonio se Varvari Ivanovnoj i vratio se kući. Od toga dana on je počeo da pohađa Ivana Semjonića isprva retko, a zatim sve češće i češće. Dođe i leto: uzme on, tako, pušku, obesi o rame lovačku torbu i pođe, kao bajagi, u lov; navrati do penzionisanog poručnika — i prosedi kod njega sve do večere. Otac

Varvare Ivanovne služio je nekih dvadeset pet godina u vojsci, zaradio nešto malo novaca i kupio nekoliko desetina zemlje na dva kilometara od Moskve. On je jedva znao da čita i da piše; ali, i pored sve svoje spoljašnje nepokretnosti i grubosti, bio je bistar i lukav, katkada čak i podvaladžija, kao što su mnogi Malorusi. Bio je strašan egoista, tvrdoglav kao bik i, uopšte, veoma neljubazan, osobito prema nepoznatim ljudima; imao sam prilika čak da kod njega zapazim nešto nalik na prezir ka čitavom čovečanskom rodu. Ugađao je svakom svom ćefu, kao razmaženo dete, nije mario ni za koga i živeo je „za svoje zadovoljstvo". Jedanput sam nekako zapodeo s njime razgovor o svadbama uopšte. „Svadba... svadba", rekao je‘on: — „zašto bih, za kog đavola, udavao svoju devojku? zašto? Da je njen mužić tuče, kao što sam ja tukao onu svoju pokojnicu? Pa onda, s kime bih ja ostao?" Eto kakav je bio penzionisani poručnik Ivan Semjonić. Kolosov ga je obilazio — razume se, ne radi njega već radi njegove ćerke. Jednog lepog večera Andreja je sedeo s njome u bašti i nešto razgovarao. Ivan Semjonić im je prišao, pogledao je sumorno na Varju i odazvao Andreju na stranu. „Slušaj, bato", rekao mu je, — „vidim ja, tebi je prijatno da tu brbljaš s mojom jedinicom, a meni je, starcu, dosadno; dovedi ti još nekoga, bar da imam s kime da se malo pokartam: jesi li razumeo? Neću te primati, ako mi budeš sam dolazio". Sutradan je Kolosov došao s Gavrilovim, i siromah Sevastijan Sevastijanović igrao je čitave jeseni i zime uveče sa penzionisanim poručnikom; taj uvaženi gospodin ponašao se s njime, kako se kaže, bez ceremonija, t.j. užasno grubo. Sada ste, gospodo, valjda, razumeli zašto je Kolosov, posle Gavrilovljeve smrti, mene odveo k Ivanu Semjoniću. Pošto mi je saopštio sve te pojedinosti, Kolosov je dodao: „ja volim Varju, ona je vanredno ljupka devojka; ti si joj se dopao."

Ja sam, čini mi se, draga gospodo, zaboravio da vam objasnim da sam sve do onog vremena zazirao od žena i da sam ih se klonio, ma da sam, katkada, u samoći, čitave sate sanjario o sastancima, o ljubavi, o uzajamnoj ljubavi, itd. Varvara Ivanovna bila je prva devojka s kojom sam silom okolnosti morao da razgovaram, — baš silom okolnostn. Varja je bila obična devojka, — pa ipak je veoma malo onakih devojaka u svetoj Rusiji. Upitaćete me: zašto? Zato što

kod nje nisam nikada zapažao ništa nategnuto, neprirodno, izveštačeno; zato što je ona bila jedno prosto, iskreno, malko tužno biće; zato što joj nije pristajalo ime „gospođica”. Dopadao mi se njen tihi osmejak; voleo sam njen prostodušno-zvučni glasić, ljen laki i veseli smeh, njene pažljive, iako ne nikako „duboke” poglede. To dete nije ništa obećavalo; ali je čovek i protiv svoje volje morao da joj se divi, kao što se divi uveče iznenadnom, nežnom vuginom kriku u visokoj i tamnoj brezovoj dubravi. Moram priznati da bih u drugo vreme dosta ravnodušno prošao pored takvoga bića; sada mi, eto, nije do usamljenih, večernjih šetnji, ni do vuga; ali onda...

Gospodo, ja mislim da ste i vi, kao i svi pristojni ljudi, bili bar jedanput u životu zaljubljeni i da ste iz sopstvenog iskustva saznali kako se u čovečijem srcu začinje i razvija ljubav; zato i neću naširoko da vam pripovedam šta se u ono vreme sa mnom događalo. Ja i Kolosov išli smo dosta često k Ivanu Semjoniću; i ma da su me proklete karte mnogo puta dovodile do potpunog očajanja, ipak je već i u samoj blizini ljubljene žene (ja sam zavoleo Varju) neka čudna, slatka i bolna sreća. Nisam se starao da ugušim taj osećaj, koji se u meni budio; međutim, kad sam se usudio da taj osećaj nazovem njegovim pravim imenom, on je već bio suviše jak... Ja sam svoju ljubav ćuteći negovao i ljubomorno i bojažljivo je krio. I meni samom se dopadalo to mučno previranje ćutljive strasti. Moje muke nisu mi kvarile ni sna ni jela; ali sam po čitave dane osećao u grudima ono osobito fizičko osećanje koje odaje da je ljubav tu. Nisam u stanju da vam opišem svu onu borbu najraznovrsnijih osećanja koja se odigravala u meni kad bi se, naprimer, Kolosov vraćao iz bašte sa Varjom a čitavo njeno lice bi odavalo zanosnu odanost i iznemoglost od prekomerne sreće... Ona je u tolikoj meri živela njegovim životom, u tolikoj meri je bila sva obuzeta njime, da je i neprimetno primala njegove navike, i gledala i smejala se isto kao on... Zamišljam kakve trenutke je morala preživeti s Andrejom, koliko joj je morao dati sreće... A on... Kolosov nije izgubio svoju slobodu; kad nije bio pored nje, rekao bih, on nije na nju ni mislio; bio je uvek onaj isti bezbrižni, veseli i srećni čovek, kako smo ga oduvek znali.

— Tako smo, dakle, ja i Kolosov, kako sam vam već rekao, dosta često išli k Ivanu Semjoniću. Katkada (kad ne bi bio raspoložen),

penzionisani poručnik me nije terao da igramo karte; u tim slučajevima on se je ćuteći povlačio u ćošak, mrštio obrve i gledao na nas kao kakav kurjak. Prvi put sam se obradovao njegovoj uviđavnosti; ali bih ga kasnije, često, sam počeo nagovarati da sednemo i odigramo partiju „vista”; tako je neizdržljivo teško igrati ulogu trećeg lica! Ja sam Kolosovu i Varji strašno smetao, ma da su oni jedno drugo uveravali da se preda mnom ne treba ustručavati!...

Međutim, vreme je prolazilo i prolazilo... Oni su bili srećni... Nisam voljan da opisujem sreću drugih ljudi. Ali, ja sam počeo opažati da ee Varjin detinjski zanos postepeno pretvara u jedan ženskiji, nemirniji osećaj. Počeo sam naslućivati da je nova pesma počela da zvoni na stari glas, tj. da Kolosov... pomalo... hladni. To me otkriće, moram priznati, obradovalo; priznajem da nisam osetio ni najmanjeg negodovanja protiv Andreje.

Naše posete bivale su sve ređe i ređe... Varja nas je počela dočekivati s uplakanim očicama. Čuli su se prekori... Koji put bih, tako, s izveštačenom ravnodušnošću upitao Kolosova: „je li, hoćemo li danas k Ivanu Semjoniću?.. A on me pogleda hladno i mirno kaže: „ne, nećemo”. Katkada bi mi se učinilo kao da se lukavo smeši kad razgovara sa mnom o Varji... Uopšte, ja mu nisam zamenio Gavrilova... Gavrilov je bio hiljadu puta bolji i gluplji od mene.

A sada mi dozvolite da se malko udaljim od glavnog predmeta. Kad sam vam pripovedao o mojim univerzitetskim drugovima, nisam vam napomenuo o nekom Ščitovu. Tome Ščitovu bilo je već preko trideset pet godina; on je već deset godina bio student. I sada kao da vidim pred sobom živo njegovo prilično dugačko, bledo lice, male, kestenjaste očice, dugi, orlovski, na kraju povijeni nos, ironične usne, kudravi perčin, koji se svečano dizao nad čelom, podbradak, koji je zadovoljno tonuo u poabanoj marami boje gavranovog krila, košulju s bronzanim dugmetima, plavi raskopčani frak, šareni prsluk... Kao da sada čujem kako zvecka njegov neprijatan smeh... On se svuda skitarao, isticao se u svima mogućim „školama igranja”... Sećam se, nisam mogao da slušam njegove cinične priče, a da se ne stresem... Kolosov ga je jednom uporedio s nepometenim podom ruske krčme... strašno poređenje! I pored svega toga, taj čovek je imao masu pameti, zdravoga razuma, sposobnosti zapažanja i humora... Katkada bi nas zgranuo kakvom tako stvarnom, tako tačnom i

oštrom izrekom, da bi mi svi nehotice zaćutali i zadivljeno ga posmatrali. Ta, Rusu je u stvari svejedno da li je rekao kakvu glupost ili pametnu stvar. Ščitova su se osobito bojali oni samoljubivi, zaneseni i nedotupavni mladići, koji po čitav dan izležu kakvo tuce bednih strofa, čitaju ih otegnutim glasom svojim „prijateljima” i preziru svako stvarno znanje. Jednoga takvog mladića on je prosto oterao iz Moskve, ponavljajući mu neprestano njegove rođene stihove:

Čovek —
Taj neoderani skelet...

„Skelet” je slikovao sa „čovekom”. Međutim Ščitov nije ni sam ništa radio niti šta učio... Nego, sve je to lepo i krasno. Ali taj isti Ščitov, Bog zna zašto, počne da ismejava moju romantičnu simpatiju prema Kolosovu. Prvi put ja sam ga s plemenitim negodovanjem poslao k vragu; drugi put sam mu, sa hladnim prezirom, izjavio da on nije sposoban da oceni naše prijateljstvo — ali ga ipak nisam oterao; a kad je on, opraštajući se sa mnom, primetio da ja ne smem čak ni da hvalim Kolosova bez njegove dozvole, ja sam se naljutio; Ščitovljeve poslednje reči pogodile su me u srce, — Nisam video Varju već više od dve nedelje... U meni se uznemiri ponos, ljubav, nejasno iščekivanje i mnoštvo raznih drugih osećaja... ja mahnem rukom i strašno ustreptala srca pođem sâm k Ivanu Semjoniću.

Ne znam kako sam stigao do poznate mi kućice; sećam se da sam nekoliko puta sedao da se odmorim na drumu, — ne od umora, već od uzbuđenja. Ušao sam u pretsoblje i nisam stigao ni jednu reč da progovorim, kad se otvoriše vrata od trpezarije i Varja mi istrči u susret. — „Najzad”, reče ona uzdrhtalim glasom: — „a gde je Andreja Nikolajević?” — „Kolosov nije došao." jedva procedim ja. — „Nije došao!” ponovi ona. — „Da... rekao mi je da vam kažem... da je sprečen." Ja apsolutno ni sâm nisam znao šta govorim i nisam se usuđivao da dignem glavu. Varja je stojala preda mnom, nepokretna i nema. Pogledao sam je: ona je okrenula glavu u stranu; dve krupne suze lagano su protekle niz njene obraze. U izrazu njenog lica bilo je toliko iznenadne, gorke tuge: borba sramežljivosti, gorčine, poverenja prema meni, ogledala se tako dobroćudno, tako dirljivo u

nagonskom pokretu njene sirote glavice, da mi se srce cepalo. Ja sam se nagnuo malko napred... ona se naglo strese i pobegne. U sobi me sačekao Ivan Semjonić. —„Kako to, rođeni, vi ste sam?” upita me on i nekako čudno začkilji levim okom. — „Sâm” odgovorim ja zbunjeno. Sidorenko se najedared nasmeja i pođe u drugu sobu. Nikada se još nisam nalazio u tako krajnje glupom položaju, — do sto đavola — bruka! Ali nije se imalo kud ni kamo. Počeo sam da hodam tamo amo po sobi. — „Čemu se to, mislio sam. nasmejao taj debeli divlji vepar?” Matrjona Semjonovna uđe u sobu s čarapom u rukama i sede pored prozora. Ja zapodenem s njome razgovor. — Utoliko su poslužili čaj. Varja je sišla iz sobe na spiratu, bleda i žalosna. Penzionisani poručnik je pravio šale na račun Kolosova. — „Ja znam”, — govorio je on: — „kakva je ono ptica: sada ga, ja kao nešto mislim, ne bi čovek nikakvim slatkišima ovamo domamio!” Varja naglo ustane i izađe. Ivan Semjonić pogleda za njom i obešenjački zazviždi. Ja ga pogledam u nedoumici. — „Nije moguće, pomislio sam, da on sve zna?” I poručnik, kao da pogađa moje misli, klimne glavom. Odmah posle čaja, ja sam ustao i oprostio sam se. — „S vama ćemo se, rođeni moj, još videti”, dobaci mi poručnik. Ja nisam ni reči odgovorio... ja sam prosto počeo da se bojim toga čoveka. U tremu me nečija hladna, uzdrhtala ruka zgrabi za ruku; okrenem se: Varja. — „Ja moram s vama da razgovaram”, prošaputala je ona. — „Dođite sutra ranije, pravo u baštu. Posle ručka otac spava; neće nam niko smetati”. Ja sam joj ćuteći stisnuo ruku — i mi smo se rastali.

Sutradan u tri sata popodne bio sam već u bašti Ivana Semjonića. Toga jutra se nisam video s Kolosovim, iako je on navraćao u moj stan. Bio je sivi, jesenski dan, ali tih i topao. Tanke, žute stabljičice povijale su se tužno nad izbledelom travom; po tamno-mrkim, golim grančicama leskovine skakutale su hitre senice; zakasnele ševe su užurbano trčale po stazicama; po gdegde se kroz polje oprezno šunjao po neki zec; stado je leno tumaralo po strništu. Našao sam Varju u bašti, pod jabukom, na klupi; na sebi je imala neku tamnu, malo pogužvanu haljinu; u njenom umornom pogledu i nemarno začešljanoj kosi ogledala se istinska tuga.

Seo sam pored nje. Oboje smo ćutali. Ona je dugo okretala u ruci nekakvu grančicu, oborila glavu i progovorila: „Andreja Nikolajević."

Ja sam odmah opazio po pokretima njenih usana da se sprema da zaplače, i počeo sam da je tešim, da je vatreno uveravam kako joj je Andreja odan... Ona me je slušala, tužno klimajući glavom, govorila neke nerazumljive reči i odmah je zaćutala, ali nije plakala. Prvi trenuci, kojih sam se najviše plašio, prošli su dosta povoljno. Malo po malo, ona poče da govori o Andreji. — „Znam ja da me on sada više ne voli”, ponavljala je ona: — „Pa neka! Ja ne mogu samo da zamislim kako ću da živim bez njega... Po celu noć ne spavam, sve plačem... Šta da radim!... Šta da radim?" Oči joj se napuniše suzama. „On mi je izgledao tako dobar... na, eto." Varja otare suze, nakašlje se pa se ispravi. „I šta ima od onda”, — nastavljala je ona: — „kad mi je čitao iz Puškina, kad je sedeo sa mnom na ovoj istoj klupi." Diralo me je Varjnno naivno pričanje; slušao sam ćuteći njena jadanja; duša mi se lagano ispunjavala nekom gorkom, bolnom srećom; nisam skidao očiju sa toga bledoga lica, s tih dugih, vlažnih trepavica, s poluotvorenih, malo zasušenih usana... A, međutim, ja sam osećao... Izvolite li da čujete jednu omanju psihološku analizu mojih ondašnjih osećaja? Prvo, mučila me misao da Varja ne voli mene, da ne pati zbog mene; drugo, radovalo me njeno poverenje; znao sam: ona će mi biti zahvalna što sam joj dao priliku da dade oduške svome bolu; treće, davao sam samom sebi reč da ću opet približiti Kolosova i Varju i godila mi je svest o svojoj sopstvenoj velikodušnosti... Četvrto, nadao sam se da ću svojim samopožrtvovanjem tronuti Varjino srce — a kasnije možda... Kako vidite, ja sebe ne štedim; hvala Bogu, i vreme je već! Ali, utoliko je na zvoniku.... skog manastira izbilo pet sati; veče se brzo spuštalo. Varja je žurno ustala, tutnula mi u ruku jednu ceduljicu i otišla kući. Ja sam je sustigao, obećao sam joj da ću dovesti Andreju, a onda sam tiho, kao kakav srećan ljubavnik, istrčao kroz baštenska vrata napolje. Na ceduljici su nemirnim rukopisom bile ispisane reči: „Poštovanom gospodinu Andreji Nikolajeviću”.

Sutradan, zorom, pošao sam Kolosovu. Priznajem, ma da sam sam sebe uveravao da su moje namere ne samo plemenite već i pune velikodušnog samoodricanja, osećao sam ipak nekakvu nelagodnost, čak bojazan. Došao sam Kolosovu. Kod njega je sedeo neki Puziricin, nedoučeni student, jedan od autorâ onih romana koji su bili poznati pod imenom „moskovskih” ili „sivih”. Puziricin je bio

sasvim dobar i bojažljiv čovek i stalno. se skanjivao da stupi u husare, iako je imao već trideset i tri godine. On je spadao u one ljude koji poštopoto moraju bar jedanput dnevno izgovoriti kakvu frazu, kao recimo: „Lepota svaka mre u punom cvetu — to udes je lepote sve na svetu”, i onda sve ostalo vreme po lepoj navici pušiti lulu u krugu „dobrih drugova”. Zato su ga i prozvali idealistom. Dakle, taj Puziricin je sedeo kod Kolosova i čitao mu nekakav „odlomak”. Slušao sam: radilo se o jednom mladiću koji voli neku devojku, zatim je ubije itd. Najzad Puziricin završi i ode. Njegovo besmisleno delo, patetički piskavi glas i uopšte njegovo prisustvo behu izazvali u Kolosovu neku podrugljivu razdražljivost. Osećao sam da sam došao u nevreme, ali šta sam mogao da radim; bez ikakva predgovora predao sam Andreji Varjnnu cedulju.

Kolosov me pogleda zgranuto, otvori ceduljicu, preleti je pogledom, poćuta malo i mirno se nasmeši. — „A, tako!” — progovori on najzad. — „Ti si, dakle, išao Ivanu Semjoniću?” — „Jest, bio sam juče kod njega, sâm”, — odgovorio sam otsečno i odlučno. — „A!“ — odvrati podrugljivo Kolosov i zapali lulu. — „Andreja”, rekoh mu: — „Zar ti je nije žao?... Da si video njene suze." I ja počnem rečito da opisujem moju jučerašnju posetu. Bio sam stvarno dirnut. Kolosov je ćutao i pušio lulu. — „Ti si sedeo s njome u bašti, pod jabukom?” — progovori on najzad. „Sećam se, u maju sam i ja s njome sedeo na toj klupi... Jabuka se bila rascvetala, na nas su pokatkad padali sveži, beli cvetići, držao sam Varju za obe ruke... onda smo bili još srećni... Sada je cveće s jabuke otpalo, na njoj su samo kisele jabuke”. U meni je usplamtelo plemenito negodovanje i počeo sam da korim Andreju zbog njegove hladnoće i svireposti, počeo sam da mu dokazujem kako nema prava da tako odjednom napusti devojku u kojoj je probudio tolike nove utiske; molio sam ga da ode da se bar oprosti s Varjom. Kolosov me je saslušao do kraja. — „Recimo”, — rekao mi je, pošto sam se sav uzbuđen i iznemogao bacio u naslonjaču: — „recimo da ti kao prijatelj imaš prava da me osuđuješ... Ali saslušaj bar moje opravdanje." Tu on malo poćuta i čudno se nasmeši. „Varja je divna devojka”, nastavi on, „i nije mi ništa skrivila... Naprotiv, ja sam njoj mnogo obavezan, veoma mnogo. A što sam prestao da dolazim k njoj — uzrok je vrlo prost: ne volim je više." — „Ali zašto? zašto?” —

prekinem ga ja. — „Bog zna zašto. Dok sam je voleo, ja sam sav pripadao njoj; nisam mislio na budućnost i delio sam s njome sve, sav svoj život... sada se u meni ta strast ugasila... Šta sad? Misliš li da bi sada trebalo da se pretvaram, da izigravam zaljubljenoga, je li? A zašto? možda iz sažaljenja prema njoj? Ako je ona pristojna devojka, ona ni sama neće hteti da primi takvu milostinju, a ako je voljna da se zadovoljava mojim... sažaljenjem — neka ide bez traga!” Mene su vređali bezbrižno-oštri Kolosovljevi izrazi i to više, možda, stoga što se radilo o ženi koju sam ja potajno voleo... ja sam planuo. — „Dosta” — rekao sam mu: — „dosta! Znam ja zašto si ti prestao da dolaziš k Varji”. — „Zašto?” — „Tanjuša ti je zabranila”. Uobražavao sam da sam tim rečima Andreju jako bocnuo. Ta Tanjuša bila je jedna veoma „laka” devojka, crnokosa, crnomanjasta, od svojih dvadeset pet godina, slobodna i pametna kao đavo, Ščitov u ženskom odelu. Kolosov se s njome svađao i mirio po pet puta svakoga meseca. Ona ga je strasno volela, iako bi se koji put, dok su bivali zavađeni, klela Bogom i svime, da je žedna njegove krvi... ali ni Andreja ne bi mogao bez nje. Kolosov me pogleda i mirno reče: „Može biti”. — „Ne može biti”, povikah ja, „nego je sigurno tako!” Moji prekori su Kolosovu najzad dosadili... On je ustao i stavio kapu na glavu. — „Kuda?” — „U šetnju; zabolela me glava od tebe i od Puziricina”. — „Ljutiš se na mene?” — „Ne”, odgovori on, nasmeši se onim svojim prijatnim osmehom i pruži mi ruku. — „Kaži mi bar šta da rečem Varji?” — „Šta?..

— On se malo zamisli. — „Je li ti ona pričala”, reče on: — „kako smo zajedno čitali Puškina... Spomeni joj jedan Puškinov stih”. — „Koji, koji?” upitah ja s nestrpljenjem. — „Evo koji:

„Što prošlo je, to ne vraća se već”.

Rekavši to, izišao je iz sobe. Ja se uputim za njim; na stepenicama on stade. — „Je li veoma ogorčena?” upita me on, nabijajući kapu dublje na oči. — „Veoma, veoma!...” — „Sirota! Uteši je, Nikola; ta ti nju voliš”. — „Da, istina je, ja sam se na nju navikao, postala mi je bliska...” — „Ti nju voliš”, — ponovi Kolosov i pogleda mi pravo u oči. Ja ćuteći okrenem glavu; i pođemo — svaki na svoju stranu.

Kad sam stigao kući, osećao sam se kao u groznici.

„Ja sam izvršio svoju dužnost”, mislio sam, — „pobedio sam sopstveno samoljublje; savetovao sam Andreji da se opet vrati Varji!!... Sad mi je savest čista: pokušao sam na lepe, od ružnoga me Bog izbavio”. Međutim, vređala me Andrejina ravnodušnost. On nije bio na mene ljubomoran, on me čak molio da je tešim... Zar je Varja toliko obična devojka?... zar nije čak ni sažaljenja dostojna?... Naći će se već neko ko će znati da oceni ono što ste vi zanemarili, Andreja Nikolajeviću!... Ali, koja korist od toga? Ta ona mene ne voli... Da, ona mene ne voli sada, dok još nije sasvim izgubila nadu da će se Kolosov vratiti... Ali kasnije... ko zna? dirnuće je moja odanost, ja ću se odreći od svih zahteva... ja ću joj se predati čitav, nepovratno... Varja! je li moguće da me ti nikada nećeš zavoleti... nikada?... nikada?...”

Eto takve reči je izgovarao vaš drugar, ovaj isti što je sada pred vama, u prestonom gradu Moskvi, leta Gospodnjega hiljadu osamsto trideset i trećega, u kući svog uvaženog vaspitača. Plakao sam.. venuo sam... Napolju je bilo odvratno vreme... sitna kišica klizila je po prozorskim staklima uz uporno i sitno lupkanje; nad gradom su nepomično visili vlažni, tamnosivi oblaci. Ručao sam na brzu ruku, ne odgovarajući na zabrinuta pitanja dobre Nemice, koja je i sama počela da se kezi kad je ugledala moje crvene, podnadule oči (Nemice, poznata je stvar, ne propuštaju ni jednu priliku da puste koju suzicu); poneo sam se veoma neljubazno prema vaspitaču... i pošao sam, smesta posle ručka, k Ivanu Semjoniću... Truckao sam se na rasklimatanim taljigama, poguren kao znak pitanja i pitao sam sâm sebe: šta da radim? da li da kažem Varji celu istinu ili da je i dalje zavaravam i da je tako malo po malo odvikavam od Andreje?... Stigao sam do kuće Ivana Semjonića i još nisam bio odlučio šta da radim... Zatekao sam čitavu porodicu u trpezariji. Kad me je Varja ugledala, ona je strašno prebledela, ali se nije ni makla s mesta; Sidorenko poče sa mnom da razgovara u nekom osobito podrugljivom tonu. Odgovarao sam mu kako sam umeo, bacajući po koji pogled na Varju, a lice mi je dobilo, skoro besvesno, neki tužno zamišljen izraz. Poručnik opet sede da igra „vist”. Varja je sela pored prozora i nije se micala. — „Tebi je, sigurno, sada dosadno?” — zapitkivao je Ivan Semjonić bar dvadesetinu puta. Najzad mi je pošlo

za rukom da ugrabim zgodan trenutak. — „Vi ste opet sami”, prošaputa Varja. „Sam”, odgovornm snuždeno: — „i po svoj prilici na dugo vremena”. Ona brzo obori glavu. — „Jeste li mu predali moje pismo?” upita ona jedva čujnim glasom. — „Jesam”. — „Pa?...” Ona se gušila. Pogledao sam je... U meni neočeknvano usplamti neko pakosno zadovoljstvo. — „On mi je rekao da vam kažem”, rekao sam razvlačeći reči: — „što prošlo je — to ne vraća se već."

Varja se uhvatila levom rukom za srce, desnu je ispružila napred, sva se zaklatila i hitro istrčala iz sobe. Hteo sam da je stignem... Ivan Semjonić me zadržao. Ostao sam kod njega još dva sata, ali se Varja nije pokazivala. Vraćajući se natrag, bilo me je stid... stid me je bilo pred Varjom, pred Andrejom, pred samim sobom; iako kažu da je bolje otseći bolestan organ odjednom nego bolesnika dugo mučiti, ipak, ko mi je dao pravo da tako nemilosrdno ranim srce sirote devojke?... Dugo nisam mogao da zaspim... ali sam najzad ipak zaspao. Uopšte, moram vam još jednom naglasiti da mi „ljubav” nije nikada oduzimala san.

Stadoh dosta često da odlazim k Ivanu Semjoniću; sastajao sam se s Kolosovim kao i pre, ali nismo spominjali Varju, ni ja ni on. Moj odnos prema njoj bio je dosta čudnovate prirode. Ona mi se približila i zavolela me tako nekako da je taj njen odnos prema meni isključivao svaku mogućnost ljubavi; ona je morala opaziti moje vatreno učešće i rado je sa mnom razgovarala... šta mislite o čemu? — o Kolosovu, sve samo o Kolosovu! Taj čovek je toliko bio osvojio da je izgledalo kao da ona više i ne pripada samoj sebi. Uzaludno sam pokušavao da dirnem njen ponos... Ona bi uvek ili ćutala, ili, ako bi govorila, govorila bi dugo i mnogo i — opet o Kolosovu. Ja onda nisam još ni slutio da je takva tuga, mnogorečiva tuga, u stvari kud i kamo istinskija od svih nemih patnji. Moram priznati, preživeo sam u ono vreme mnogo gorkih časova. Osećao sam da nisam u stanju da zamenim Kolosova; osećao sam da je Varjina prošlost tako puna, tako divna... a sadašnjost tako uboga... Dospeo sam tako daleko da sam se stresao svaki put kad bih čuo reči „sećate li se." kojima se počinjao skoro svaki njen razgovor. Ona je prvih dana našega poznanstva bila malo omršala... ali se kasnije opet popravila, i postala je čak nekako veselija; u to vreme mogao bi je čovek uporediti sa ranjenom ptičicom koja još nije sasvim ozdravila. Moj

položaj je, međutim, bivao sve nepodnošljiviji; malo po malo moju dušu su osvajale najniže strasti; dešavalo se da u Varjinom prisustvu klevećem Kolosova. Odlučio sam da prekinem te neprirodne odnose. Ali kako? Da se rastanem sa Varjom — nisam mogao... Da joj saopštim svoju ljubav — nisam smeo; osećao sam da se, za sada, ne mogu nadati na uzajamnost. Da se oženim njome... Ta pomisao me uplašila; meni je bilo svega osamnaest godina; bilo me je strah da tako rano „zarobim” čitavu svoju budućnost; setio sam se oca, kao da sam čuo podrugivanje Kolosovljevih drugova... Ali, svaka misao je, kažu, kao testo: treba je samo dobro promesiti — pa se može od nje napraviti sve šta hoćeš. Po čitave dane počeo sam da razmišljam o ženidbi... Zamišljao sam kolikom će se zahvalnošću ispuniti Varjino srce kad joj ja, Kolosovljev drug i poverenik, ponudim svoju ruku, znajući da ona beznadno voli drugoga. Sećam se da su mi iskusni ljudi negda govorili da je brak iz ljubavi — potpuni apsurd; počeo sam da fantaziram: pretstavljao sam naš tihi život u dvoje, negde u nekom toplom kutku južne Rusije; pratio sam u mislima Varjino srce, kako postepeno prelazi od zahvalnosti ka prijateljstvu, od prijateljstva k ljubavi... Davao sam sebi časnu reč da ću smesta napustiti Moskvu i univerzitet, da ću zaboraviti sve i svakoga. Počeo sam izbegavati sastanke sa Kolosovim. Najzad, jednoga vedrog zimskoga jutra (uoči tog dana Varja me beše nekako naročito očarala) obukao sam se malo lepše, svečano i lagano izašao iz sobe, uzeo jedne odlične kočije i odvezao se k Ivanu Semjoniću. Varja je sedela sama u trpezariji i čitala Karamzina. Kad me videla, ona je lagano spustila knjigu na kolena i s radoznalim nemirom pogledala u moje lice: ja nisam nikada dolazio k njima pre podne... Seo sam pored nje; srce mi je užasno lupalo. — „Šta to čitate?” upitao sam je najzad. — „Karamzina”. — „Gle? Zar vas interesuje ruska." Ona me najedared prekinula. — „Slušajte, da vas nije poslao Andreja?” To ime, taj ustreptali glas koji je pitao, poluradosni i polubojažljivi izraz njenog lica, svi ti nesumnjivi znaci žive ljubavi — zarili su se kao strele u moju dušu. Odlučio sam se ili da se rastanem s Varjom, ili da od nje same dobijem pravo da s njenih usana zauvek oteram mrsko Andrejino ime. Ne sećam se šta sam joj onda rekao; u početku sam se, verovatno, izražavao prilično maglovito, jer me ona dugo nije mogla razumeti; najzad nisam više

mogao da izdržim i skoro sam povikao: „ja vas volim, ja hoću da se s vama oženim”. — „Vi me volite?” upita Varja iznenađeno. Učinilo mi se da ona hoće da ustane, da ode, da me odbije. — „Za ime Božje”, prošaptao sam, gušeći ce: — „ne odgovarajte mi, ne govorite mi ni da ni ne: razmislite: — sutra ću opst doći da čujem vaš konačni odgovor... Ja vas već odavno volim. Ja ne zahtevam od vas ljubav, hoću samo da budem vaš zaštitnik, vaš prijatelj, ne odgovarajte mi sada, ne odgovarajte... Do sutra”. Rekavši to, jurnuo sam napolje iz sobe. U pretsoblju me dočekao Ivan Semjonić i ne samo da se nije začudio mojoj poseti, već mi je čak s prijatnim osmehom ponudio jabuku. Ta neočekivana ljubaznost me toliko zgranula da sam se prosto ukočio. — „Ali, uzmite jabuku, jabuka je veoma dobra, zbilja!” navaljivao je Ivan Semjonić. Ja sam najzad mehanički uzeo jabuku i doneo je kući.

Možete lako zamisliti kako sam proveo čitavo to veče i sledeće jutro. Te noći sam spavao dosta slabo. „Bože moj! Bože moj!” mislio sam: „ako me odbije!... Propašću... propašću..ponavljao sam klonulo. „Da, ona će me nesumnjivo odbiti... Zašto sam se samo toliko žurio!”... Hoteći da se ma čime razonodim, sednem da pišem pismo ocu — očajno, odlučno. Govoreći o sebi, upotrebljavao sam reči: „vaš sin”. Bobov je došao da me obiđe. Počeo sam da plačem na njegovim grudima, čemu se siromah Bobov, verovatno, prilično začudio... Kasnije sam saznao da je on došao bio k meni da pozajmi od mene novaca (stanodavac mu je zapretio da će ga baciti iz kuće); ovako mu, grešniku, nije ništa drugo preostalo, što kažu studenti, nego da se vrati kako je i došao... Napokon, došao je veliki trenutak. Izlazeći iz sobe, ja sam zastao na vratima. „S kakvim ću osećajima”, pomislio sam, „prekoračiti danas opet ovaj prag!“ Kad sam ugledao kućicu Ivana Semjonića, toliko sam se silno uzrujao da sam sišao s kola, zgrabio pune mane snega i halapljivo zagnjurio lice u taj sneg. „O, Gospode!” mislio sam: „ako zastanem Varju samu — propao sam!” Noge su mi klecale; jedva sam se poneo u trem. Moje želje su se ispunile. Varju sam našao u trpezariji zajedno sa Matrjonom Semjonovnom. Nespretno sam se pozdravio i seo pored starice. Varjino lice bilo je malo bleđe nego obično... izgledalo mi je, kao da se stara da izbegne moje poglede... A šta li je tek bilo sa mnom, kad je Matrjona Semjonovna najedared ustala i otišla u drugu sobu!...

Počeo sam da gledam kroz prozor — u meni je sve treperilo kao jasikin list. Varja je ćutala... Najzad sam savladao svoju bojažljivost, prišao sam joj, priklonio glavu... „Šta ćete mi reći?” progovorio sam umirućim glasom. Varja se okrenula u stranu — suze su zablistale na njenim trepavicama. — „Ja vidim”, nastavljao sam: — „da se nemam čemu nadati.“ Varja se stidljivo osvrte naokolo i ćuteći mi pruži ruku. — „Varja!” progovorim ja nagonski... i zamuknem, kao da sam se uplašio svojih sopstvenih nada. „Razgovarajte s tatom”, reče ona napokon. — „Vi mi dozvoljavate da razgovaram s Ivanom Semjonićem? — „Da”. Pokrio sam joj ruke poljupcima. — „Nemojte, nemojte”, šaputala je Varja — i odjednom briznula u plač. Seo sam pored nje, tešio sam je i brisao njene suze... Srećom, Ivana Semjonića nije bilo kod kuće, a Matrjona Semjonovna beše otišla u svoju sobu. Zaklinjao sam se Varji na ljubav, na vernost... „Da”, rekla je ona, savlađujući poslednje jecaje i neprestano još brišući suze: — „znam ja da ste vi dobar čovek; niste vi kao Kolosov.“ — „Opet to ime?“.pomislih. Ali s kakvim sam uživanjem ljubio one tople, vlažne ruke! s kakvom tihom radošću sam posmatrao ono drago lice!... Govorio sam joj o budućnosti, išao tamo amo po sobi, sedao pred njom na patos, pokrivao rukama oči i stresao se... Teški koraci Ivana Semjonića prekinuli su naš razgovor. Varja je žurno ustala i otišla u svoju sobu — a da mi i ne stisne ruku, a da me i ne pogleda. Gospodin Sidorenko bio je još ljubazniji nego juče: smejao se, gladio se po trbuhu, pravio šale na račun Matrjone Semjonovne, itd. Hteo sam da ga odmah zamolim za „blagoslov”, ali sam se predomislio i odložio to za sutradan. Dosadile su mi bile njegove teške šale; sem toga, osećao sam se umoran... Oprostim se s njime i pođem kući.

Ja spadam u one ljude koji vole da razmišljaju o sopstvenim osećajima, ma da se meni takvi ljudi nimalo ne dopadaju. Tako sam se, eto, posle prve eksplozije srčane radosti pustio odmah u razna razmišljanja. Kad sam se već bio odvezao oko pola kilometra od poručnikove kuće, ja sam od prevelikog oduševljenja zavitlao kapu u vazduh i povikao: „ura!” Ali, dok sam se vukao po dugačkim i krivudavim moskovskim ulicama, moje misli su uzele drugi pravac. U mojoj duši počeše da se kreću razne, dosta prljave sumnje. Setio sam se svog razgovora s Ivanom Semjonićem, kad smo govorili uopšte o svadbama... i nehotice sam poluglasno progovorio: „vidiš ti

njega, staroga obešenjaka, kako se pretvarao!“.Istina, ja sam stalno ponavljao: „ali, Varja je ipak moja! moja!”... Ali, pre svega to: „ali” — oh, to „ali”!” — a zatim, reči „Varja je moja!” nisu izazivali kod mene duboku, moćnu radost, već nekakvo banalno, sebično oduševljenje... Da me je Varja odlučno odbila, u meni bi se rasplamtela divlja strast; ali, pošto sam dobio njen pristanak, ja sam ličio na čoveka koji je rekao gostu: „budite kao kod svoje kuće” — pa se gost stvarno počeo ponašati u njegovoj sobi kao kod svoje kuće. „Ako je ona volela Kolosova”, razmišljao sam, „kako je onda tako brzo pristala? Očigledno, devojka je želela da se uda... Pa šta onda? tim bolje po mene.“ Eto s kakvim sam nejasnim i čudnim mislima prekoračio prag svoga stana. Vama, gospodo, moja priča, možda, izgleda neverovatna? Ne znam da li liči na istinu, ali znam da je sve što sam vam ispripovedao apsolutna i čista istina. Ja sam se, uostalom, celoga toga dana grozničavo radovao, govorio sam samom sebi da prosto ne zaslužujem takvu sreću; ali sutradan, ujutro...

Čudnovata je stvar — san! San krepi ne samo telo, on krepi nekako i dušu, dovodi je ka prvobitnoj jednostavnosti i prirodnosti. U toku dana pošlo vam je za rukom da se nastrojite, da se prožmete lažju, lažnim mislima... san svojim hladnim talasom spere sve te bedne varke i, kad se probudite, vi ste bar za nekoliko trenutaka sposobni da shvatate i da volite istinu. Ja sam se probudio i, razmišljajući o jučerašnjem danu, osećao sam neku nelagodnost... kao da sam se stideo svih svojih postupaka. I nehotice sam s nemirom mislio na današlju posetu, na razgovor s Ivanom Semjonićem... Taj nemir bio je mučan i tegoban; on je ličio na nemir zeca, koji čuje lajanje lovačkih pasa a mora napokon da izađe iz rođene šume u polje... gde ga čekaju zubati hrtovi... — „Zašto sam se samo toliko žurio!” ponovio sam iste svoje reči od jučse, ali sad već u sasvim drugom smislu. Sećam se, ta strašna razlika između jučerašnjeg i današnjeg dana zgranula je i samog mene; prvi put mi je tada palo na pamet da čovečji život krije tajne — čudne tajne... Sa detinjskom nedoumicom posmatrao sam taj novi, stvarni, a ne fantastični svet. Pod rečju „stvarnost" mnogi razumeju pojam „banalnost”. Možda je katkada i tako; ali ja moram priznati da me je stvarnost, kad se prvi pug pojavila preda mnom, duboko potresla, uplašnla, zgranula...

Koliko gromkih reči povodom „neistutnjele” ljubavi, da se poslužimo Gogoljevim rečnikom!... Vraćam se na svoju priču. U toku tog istog jutra ja sam opet uveravao samog sebe da sam najsrećniji od svih smrtnih. Odvezao sam se napolje, k Ivanu Semjoniću. Dočekao me veoma radosno; hteo je da navrati do suseda, ali sam ga ja zadržao. Bojao sam se da ostanem nasamo s Varjom. To veče je prošlo veselo, ali ne radosno. Varja nije bila ni takva ni onakva — ni ljubazna ni tužna... ni lepa ni ružna. Ja sam je, kako kažu filosofi, posmatrao objektivnim pogledom, t.j. kao što sit čovek posmatra jelo. Pronašao sam da ima malo crvene ruke. U ostalom, katkada bi se u meni uspalila krv i ja sam se, posmatrajući je, predavao drugim sanjarijama i pretstavama. Šta ima otkad sam je, što kažu, zaprosio — i već sam eto osećao kao da živimo u braku... kao da naše duše već čine jednu divnu celinu, pripadaju jedna drugoj i, prema tome, svaka već gleda da nađe svoju zasebnu stazicu...

— Šta je? jeste li govorili s tatom? rekla mi je Varja kad smo ostali nasamo. To pitanje mi se nikako nije svidelo... pomislio sam u sebi: „preterano žurite, Varvara Ivanovna”. — „Nisam još”, odgovorio sam dosta suho: — „ali ću razgovarati”. Ja sam se prema njoj ponašao uopšte malko nemarno. I pored svoga obećanja, nisam rekao Ivanu Semjoniću ništa određeno. Odlazeći, ja sam mu značajno stiskao ruku i rekao sam mu da bih hteo s njime nešto da razgovaram... i to je bilo sve... — „Zbogom!” rekao sam Varji. — „Do viđenja”, odgovorila je ona.

Neću da vas dugo gnjavim, gospodo; bojim se da ne iscrpem vaše strpljenje... Do tog viđenja nije došlo. Nisam nikad više došao Ivanu Semjoniću. Istina, prvih dana posle mog rastanka s Varjom bilo je i suza i prekora i nemira; mene je samog uplašilo brzo venenje moje ljubavi; dvadeset puta sam se spremao da idem k njoj, živo sam zamišljao njeno čuđenje, njenu tugu, njenu uvređenost, ali — nisam pošao Ivanu Semjoniću. U mislima sam je molio za oproštenje, padao sam pred njom na kolena, uveravao sam je koliko se duboko kajem — a jednom, kad sam na ulici sreo jednu devojku koja je malko ličila na nju, stao sam da bežim glavom bez obzira i odmorio sam se tek u jednoj poslastičarnici kod petog parčeta pite. Reč „sutra” izmišljena je za decu i za neodlučne ljude; ja sam se, kao dete, umirivao tom mađiskom rečju. „Sutra ću svakako poći k

njoj”, govorno sam sebi, a danas sam odlično jeo i spavao. Počeo sam mnogo više misliti na Kolosova nego na Varju... kud god pogledam, neprestano sam pred sobom video njegovo otvoreno, smelo, bezbrižno lice. Počeo sam nanovo da ga obilazim. Dočekao me kao i ranije. Ali kako sam duboko osećao koliko je on nada mnom! Kako su mi izgledale smešne sve moje namere, moja tužna zamišljenost za vreme Kolosovljeve veze sa Varjom, moja velikodušna odluka da ih nanovo sastavim, moja očekivalja, moja oduševljenja, moje kajanje!... Ja sam odigrao lošu, razvučenu komediju sa mnogo larme, a on je to isto vreme proživeo tako prosto i tako lepo... Reći ćete mi: „Šta ima tu čudnovato? vaš Kolosov je zavoleo devojku, zatim je prestao da je voli i napustio je... Ta to se događalo sa svakim...” Priznajem; ali koji je od nas umeo da se u pravi čas rastane sa svojom prošlošću? Recite mi, ko se ne boji prekora, ne kažem — prekora kakve žene... već prekora bilo kakvog glupaka? Koji od nas nikada nije podlegao želji da koketuje svojom velikodušnošću, ili da se sebično poigra s drugim, odanim srcem? Najzad, ko je od nas u stanju da se odupre sitnom samoljublju — sitnim lepim osećajima: sažaljenju i kajanju... O, gospodo, čovek koji se rastaje sa ženom koju je nekada voleo, u gorkom i velikom času kad nagonski oseti da njegovo srce nije potpuno i do kraja prožeto njome, taj čovek, verujte mi, bolje i dublje shvata svetinju ljubavi nego oni malodušni ljudi koji iz dosade ili usled slabosti nastavljaju da sviraju na poluiskidanim žicama svojih mlitavih i osetljivih srdaca! U početku moje priče rekao sam vam da smo svi mi prozvali Andreju Kolosova neobičnim čovekom. I, ako se jasan, prost pogled na život i otsustvo svake fraze u jednom mladiću mogu nazvati neobičnom pojavom, onda je Kolosov zaslužio naziv koji smo mu dali. U izvesnim godinama — biti prirodan — znači biti neobičan... Ipak, vreme je da završim. Hvala vam na pažnji... Da, zaboravio sam da vam kažem da sam se, neka tri meseca posle moje poslednje posete, susreo sa starim obešenjakom Ivanom Semjonićem. Ja sam, razume se, gledao da neprimetno i brzo šmugnem pored njega, ali sam ipak morao čuti njegove ljutito dobačene reči: „eto, kakvih li sve nema mangupa.”

— A šta je bilo s Varjom? — upita neko.

— Ne znam, — odgovori pripovedač.

Svi smo poustajali i razišli se kućama.

1844 god.

BRETER

I

Kirasirski...ski puk logorovao je 1829 godine u selu Kirilovu u k....skoj guberniji. To selo, sa svojim kolibicama i ambarima, sa zelenilom kudeljnih polja i mršave zanoveti, izgledalo je izdaleka kao kakvo ostrvo usred nepreglednog mora uzoranih njiva crnice. Nasred sela nalazila se mala bara, večno pokrivena guščijim paperjem, s prljavim, izlokanim obalama; na sto koraka od bare, s druge strane druma, dizala se drvena spahijska kuća, već davno prazna i tužno naerena, iza kuće pružao se zapušteni park; u parku su rasle stare jabuke, koje nisu više davale ploda, i visoke breze, načičkane vranjim gnezdima; na kraju glavne aleje, u jednoj maloj kućici (nekadašljem spahiskom kupatilu) živeo je oronuli sluga, koji je svakog jutra, stenjući i kašljucajući, po staroj navici lagano gegucao kroz park i išao u gospodske sobe, iako tamo nije više bilo ničega što bi trebalo čuvati, sem jednog tuceta belih naslonjača, prevučenih olinjalim štofom, dva sniska, trbušata ormana na krivim nogama i s bakarnim ručicama, četiri probušene slike i jednog alabastrovog crnog arapina s odvaljenim nosom. Sopstvenik te kuće, bezbrižan mladić, živeo je nešto u Petrogradu a nešto u inostranstvu — i potpuno je zaboravio bio na svoj spahiluk. On ga beše nasledio pre nekih osam godina od svog prestarelog dede, koji je u svoje vreme bio čuven u čitavoj okolini sa svojih odličnih rakija sa voćnim sokovima. Do dandanas su se još valjale prazne tamno-zelene boce u ostavi, zajedno sa kojekakvom starudijom, nekim sitno ispisanim sveskama u šarenim koricama, starim staklenim lusterima, jednim plemićkim mundirom iz vremena carice Katarine, zarđalim mačem sa čeličnim balčakom, itd.

U jednoj zgradi stanovao je pukovnik, oženjen čovek, visoka rasta, tvrdica na rečima, sumoran i sanjiv. U drugoj zgradi je živeo pukovski ađutant, osetljiv i namirisan čovek, ljubitelj cveća i leptirova. Društvo gg. Oficira ...skog puka nije se razlikovalo od bilo kojeg drugog društva. Među njima je bilo i dobrih i rđavih, i pametnih i glupih ljudi... Jedan od njih, neki Avdej Ivanović Lučkov, štabs-rotmister, važio je kao breter — svađalica i megdandžija. Lučkov je

bio maloga rasta, neugledne spoljašnosti; lice mu beše malo, žućkasto, suvo, kosa crna i slaba, crte lica obične, očice crne. On beše rano ostao siroče, rastao je u bedi i zapostavljenosti. Po čitave nedelje ponašao se mirno... pa najedared — kao da neki đavo uđe u njega — svakoga izaziva, svakome dosađuje, svakome gleda bezobrazno u oči; prosto, vidi se, hoće kavge. Inače se Avdej Ivanović mije klonio svojih kolega, ali je u prijateljstvu živeo jedino sa namirisanim ađutantom; nije igrao karata i nije pio.

Maja meseca 1829 godine, malo pre nego što će početi obuka, stigao je u puk mladi kornet Fjodor Fjodorović Kister, ruski plemić nemačkog porekla, vrlo plav i vrlo skroman, obrazovan i načitan. Do svoje dvadesete godine živeo je on u roditeljskoj kući, pod okriljem majke, babe i dveju tetaka; u vojnu službu stupio je isključivo po želji svoje bake, koja je i pod starost padala u vatru čim bi ugledala belu perjanicu... Služio je bez naročite volje, ali je svoje dužnosti vršio marljivo, tačno i savesno; nije se oblačio kicoški, već čisto i po propisu. Kad je stigao, istog dana se prijavio pretpostavljenima; zatim je počeo da uređuje svoj stan. Doneo je sobom neke jevtine tapete, ćilimčiće, police itd., tapecirao je sve zidove i vrata, napravio neke pregradice, naredio da se očisti dvorište, preudesio štalu kujnu, i čak ostavio mesto za kupatilo... Radio je čitavu nedelju; zato je posle bilo uživanje ući u njegovu sobu. Pred prozorima je stojao uredan sto, pokriven raznim stvarčicama; u uglu je bila polica za knjige sa poprsjima Šilera i Getea; na zidovima su visile geografske karte, četiri Grevedonove glavice i lovačka puška; pored samog stola bio je lepo poređan niz čibuka sa urednim muštiklama; u tremu na podu bilo je namešteno ćilimče; sva vrata imala su ispravne brave; na prozorima su bile gardine. Sve je u sobi Fjodora Fjodorovića odavalo red i čistoću. Nikakve sličnosti sa drugim kolegama! Do nekih jedva čovek da prodre kroz prljavo dvorište; u tremu, iza poderanih zavesa od gruboga platna, hrče kakav posilni; na podu — trula slama; na štednjaku — čizme i dno neke tegle, zaliveno kremom za cipele; a u sobi oštećen sto za rasklapanje — sav ispisan kredom; na stolu — čaše, do polovine nalivene hladnim, tamno-mrkim čajem; pored zida — širok, provaljen i mastan divan; na prozorima — pepeo od lula... Na nespretnoj i naduvenoj naslonjači sedi zavaljen sam domaćin u kućnoj kabanici zelenoj kao trava, sa

plišanim okovratnikom malinove boje i sa vezenom kapicom azijatskog porekla, a pored domaćina hrče odvratno debela i ni za šta neupotrebljiva psina sa smrdljivim kajišem s bakarnim alkama oko vrata... Vrata uvek sva širom otvorena...

Fjodor Fjodorović se dopao svojim novim drugovima. Zavoleli su ga zbog njegove dorоćudnosti, srdačnosti i urođene ljubavi prema „svemu lepome”, — ukratko, zbog svega onoga što bi im se kod nekog drugog oficira, možda, učinilo neumesno. Kistera su prozvali „lepotom devojkom” i prema njemu su se ponašali nežno i pažljivo. Jedino ga je popreko gledao Avdej Ivanović. Jednoga dana, posle obuke, prišao je k njemu Lučkov, lagano stežući usne i šireći nozdrve.

— Dobar dan, gospodine Knastere.

Kister ga je pogledao u nedoumici.

— Klanjam se, gospodine Knastere, — ponovi Lučkov.

— Ja se zovem Kister, poštovani gospodine.

— A, tako, gospodine Knastere.

Fjodor Fjodorović mu okrete leđa i pođe kući. Lučkov s osmehom pogleda za njim.

Sutradan, odmah posle obuke, on opet priđe Kisteru.

— Kako ste, gospodine Kinderbalzame?

Kister usplamti i pogleda mu pravo u lice.

Male, žučne oči Avdeja Ivanovića zablistaše pakosnom radošću.

— Ja s vama razgovaram, gospodnne Kinderbalzame!

— Gospodine, — odgovori mu Fjodor Fjodorović, — nalazim da je vaša šala glupa i nepristojna — jeste li čuli? glupa i nepristojna.

— Kad ćemo da se tučemo? — odvrati Lučkov mirno.

— Kad god želite... makar sutra.

Sutradan su se duelirali. Lučkov je lako ranio Kistera, pa je zatim, na najveće čuđenje sekundanata, prišao ranjeniku, rukovao se s njime i zamolio ga za oproštenje. Kister je ostao oko dve nedelje u svome stanu. Avdej Ivanović je išao nekoliko puta da obiđe bolesnika, a kad je ovaj ozdravio, Avdej Ivanović se s njime sprijateljio. Da li mu se dopala odlučnost mladog oficira ili se u njegovoj duši probudio osećaj sličan kajanju, — teško bi bilo reći... ali od dvoboja s Kisterom, Avdej Ivanović se skoro nikako nije od njega odvajao i zvao ga je isprva Fjodor, a zatim čak i Feđa. U

njegovom prisustvu on je postajao sasvim drugi čovek, i — čudnovata stvar! — ta promena mu nije išla u prilog. Nije mu pristajalo da bude tih i nežan. Svejedno, on nije mogao ni kod koga izazvati simpatija: takva mu je već bila sudbina! On je spadao u one ljude koji kao da su dobili pravo vlasti nad drugima; ali ga priroda nije snabdela talentima — kao neophodnim opravdanjem sličnoga prava. Kako nije dobio obrazovanja i kako se nije isticao pameću, ne bi se trebao odavati; a možda je njegova ogorčenost i grubost baš i dolazila usled svesti o svom nedovoljnom vaspitanju, usled želje da se sakrije sav pod jednom jedinom nepromenljivom maskom. Avdej Ivanović se u početku silio da prezire ljude; zatim je opazio da ih nije teško uplašiti i počeo je stvarno da ih prezire. Lučkova je zabavljalo da samom svojom pojavom prekida svaki razgovor koji bi se ma i najmanje odlikovao od sasvim banalnoga. „Ja ništa ne znam i ništa nisam učio, na nemam ni sposobnosti nikakvih”, mislio je on u sebi: — „nemojte, dakle, ni vi ništa da znate i ne pokazujte svojih sposobnosti u mom prisustvu.. Kister je Lučkova naterao da izađe iz svoje uloge možda baš usred toga što breter pre poznanstva s Kisterom ne beše nikada sreo ni jednog istinski „idealnog” čoveka t.j. čoveka koji bi nesebično i dobroćudno bio zauzet svojim sanjarijama i bio tako snishodljiv i nesamoljubiv.

Avdej Ivanović bi počešće došao tako Kisteru, zapalio lulu i tiho seo u naslonjaču. Lučkov se pred Kisterom nije stideo svog neznanja; on se — i ne uzalud — uzdao u njegovu nemačku skromnost.

— Kako je? — počeo bi on: — šta si juče radio? Čitao si, sigurno, je li?

— Jeste, čitao sam...

— A što si to čitao? ispričaj mi, bato, ded pričaj. — Avdej Ivanović se sve do kraja pridržavao podrugljivog tona.

— Čitao sam, brate, Klajstovu „Idilu”. Ah, kako je to lepo! Dozvoli da ti prevedem nekoliko redaka. — I Kister je vatreno prevodio, a Lučkov je pažljivo slušao, namrštena čela i stegnutih usana... — Da, da, — povlađivao je žurno s nekim kiselim osmehom, — lepo... vrlo lepo... Ja sam to, sećam se, čitao... lepo.

— Reci mi, molim te, — dodao je otegnuto i kao slučajno: — šta misliš ti o Luju Četrnaestom?

Kister se puštao u razmatranje o Luju XIV, a Lučkov ga je slušao, mnoge stvari nije nikako razumevao, a mnoge je razumevao naopako... pa bi se najzad usuđivao da napravi kakvu primedbu... On se preznojavao; „a što, ako pogrešim?” mislio je. I zbilja, on je često grešio, ali mu Kister nije nikada oštro oponirao: dobri mladić se u duši radovao što se, eto, u čoveku budi želja za prosvetom. Ali, avaj! Avdej Ivanović je raspitivao Kistera ne iz kakve želje za prosvetom, već prosto onako, Bog sami zna zašto. Možda je hteo da se lično uveri kakva je u stvari njegova (Lučkovljeva) glava — je li tupa ili samo neobrađena? „Ako ćemo pravo — ja sam glup”, govorio je on često sam sebi s gorkim potsmehom, a onda bi se odjediom sav isprsio, izazivački i drsko gledao oko sebe i pakosno se smešio, ako bi opazio da koji od drugova obara oči pred njegovim pogledom. „jakako, bato, učeni, vaspitani.“ — šištao je kroz zube: — „da ne bi ti... malko...?”

G.g. oficiri se nisu dugo bavili tumačenjem iznenadnog Lučkovljevog prijateljstva s Kisterom: oni su se već navikli na breterove nastranosti. „Zalepio se đavo za dete!” govorili su... Kister je svuda vatreno hvalio svoga novoga prijatelja, niko mu mije protivurečio, jer su se svi bojali Lučkova; Lučkov pak nije nikada u prisustvu drugih spominjao Kisterovo ime, ali se razišao sa namirisanim ađutantom.

II

Spahije u južnoj Rusiji mnogo vole da priređuju balove, da pozivaju k sebi u goste g.g. oficire i da udaju svoje ćerke. Desetak kilometara od sela Kirilova živeo je baš jedan takav spahija, neki gospodin Perekatov, koji je imao četiri stotine duša i prilično veliku kuću. Imao je sedamnaestogodišnju ćerku — Mašenjku, i ženu — Nenilu Makarjevnu. Gospodin Perekatov je nekada služio u konjici, ali je iz ljubavi prema seoskom životu i iz lenosti dao ostavku i počeo lepo da živi, kao što žive osrednje spahije. Nenila Makarjevna bila je ne baš sasvim zakonit potomak jednog uglednog moskovskog bojarina. Njen pokrovitelj je vaspitao svoju Nenilušku, što se kaže, veoma brižljivo, u sopstvenoj kući, ali ju je i dao iz kuće dosta žurno, na prvo traženje, kao nesigurnu robu. Nenila Makarjevna bila je

ružna; ugledni gospodin joj beše odredio svega deset hiljada miraza; ona se uhvatila za gospodina Perekatova. Gospodinu Perekatovu je izgledalo veoma laskavo da se oženi vaspitanom i pametnom gospođicom... koja, ipak, ima, najzad, rodbnnske veze s uglednim velikašem. Taj velikaš je i posle svadbe ukazivao bračnom paru svoju naklonost, to jest, primao je od njih na poklon soljene prepelice i govorio Perekatovu: „ti, braco”, a katkada i prosto „ti”. Nenila Makarjevna je potpuno uzela vlast nad mužem, gazdovala i upravljala čitavim imanjem — uostalom veoma pametno; u svakom slučaju mnogo bolje nego li bi to činio sam goepodin Perekatov. Nije suviše tlačila svoga bračnog druga, ali ga je držala u rukama, sama mu je naručivala odela i oblačila ga po engleskoj modi, kako se i priliči jednom spahiji; po njenoj naredbi Perekatov je pustio da mu raste mala, tzv. španjolska bradica, da bi njome pokrio jednu veliku bradavicu, koja je ličila na prezrelu malinu; Nenila Makarjevna je sa svoje strane objasnila gostima da njen muž svira u flautu, a da svi flautisti puštaju bradicu pod donjom usnom, da bi im spretnije bilo držati instrumenat. Gospodin Perekatov je od samog jutra imao na sebi uvek visoku, čistu maramu oko vrata i bio lepo začešljan i umiven. U ostalom, on je bio potpuno zadovoljan svojom sudbinom: jeo je uvek veoma ukusna jela, radio je što je hteo i spavao koliko je mogao. Nenila Makarjevna je u svojoj kući uvela, kako su govorili susedi, „inostrani red”: držala je malo posluge i oblačila ih fino. Kinjilo ju je slavoljublje; želela je da postane bar žena sreskog starešine plemstva, ali plemići ...ga sreza, ma da su često ustajali siti sa njene obilate i ukusne trpeze, ipak nisu birali njenoga muža, već ili premijer-majora u ostavci Burkoljca, ili sekund-majora u ostavci Burunđukova. Gospodin Perekatov im je mzgledao i suviše prestonička biljka.

Kćerka gospodina Perekatova, Mašenjka, bila je u licu slična ocu. Nenila Makarjevna se mnogo brinula za njeno vaspitanje. Ona je govorila lepo francuski i dosta pristojno svirala u klavir. Bila je srednjega rasta, dosta punačka i bela; njeno nešto podnadulo lice oživljavao je dobar, veseo osmejak; njene ruse i ne mnogo guste kose, kestenjaste oči i prijatan glas — izazivali su tiho dopadanje i ništa više. Ali šta je moralo izazvati neočekivano dopadanje, to je bilo otsustvo izveštačenosti, predrasuda, načitanost neobična kod

jedne devojke iz stepe, slobodno izražavanje i spokojna jednostavnost govora i pogleda. Ona je odrasla u slobodi; Nenila Makarjevna nije joj smetala.

Jednoga dana, oko podne, bila je na okupu cela porodica Perekatovih u gostinskoj sobi. Muž, u zelenom fraku, sa visokom kariranom maramom oko vrata, u pantalonama boje graška i lakovanim cipelama, stojao je pred prozorom i vrlo pažljivo lovio muhe. Kćerka je sedela za đerđevom; njena mala, punačka ruka u crnoj polurukavici lagano i graciozno se dizala i spuštala nad platnom za vez. Nenila Makarjevna je sedela na divanu i ćuteći gledala u pod.

— Vi ste poslali poziv... skom puku, Sergije Sergijeviću? — upita ona muža.

— Za večeras? Razume se, ma chère, poslao sam. (Bilo mu je zabranjeno da je oslovljava sa „matuška”). Razume se!

— Sasvim nema kavaljera, — nastavn Nenila Makarjevna. — Devojke nemaju s kime da igraju.

Muž uzdahnu, kao da ga je duboko žalostilo otsustvo kavaljera.

— Mamice, — progovori najedared Maša: — je li pozvan mesje Lučkov?

— Kakav Lučkov?

— I on je oficir. Kažu da je vrlo zanimljiv.

— Kako to?

— Tako; nije ni lep ni mlad, ali ga se svi boje. On je užasan duelista. (Mamica je malko namrštila obrve.) Veoma bih želela da ga vidim.

Sergije Sergijević prekinu svoju ćerku.

— Šta tu ima da se vidi, dušice? Ti valjda misliš, izgleda kao pravcati lord Bajron? (U ono vreme se kod nas tek bilo počelo govoriti o lordu Bajronu). — Koješta! Ta i ja sam, dušice, u svoje vreme važio kao kavgadžija.

Maša ošamućeno pogleda na oca, zasmeja se, a zatim skoči i poljubi ga u obraz. Žena se lako nasmeši... a Sergije Sergijević nije slagao.

— Ne znam hoće li taj gospodin doći, — reče Nenila Makarjevna. — Može biti da će nas i on počastiti svojom posetom.

Kći uzdahnu.

— Pazi, nemoj da se u njega zaljubiš, — primeti Sergije Sergijević. — Znam ja, sve ste vi sada takve... nekako... zanesene...

— Neću, — odgovori Maša prostodušno.

Nenila Makarjevna hladno pogleda na svoga muža. Sergije Sergijević se, nešto zbunjen, malko poigra lancem od sata, a zatim uze sa stola svoj engleski šešir sa širokim obodsš i izađe na imanje. Njegov pas potrča u stopu za njim, bojažljivo i smireno. Kao pametna životinja, on je osećao da ni sam gazda nema mnogo vlasti u kući, pa se ponašao skromno i oprezno.

Nenila Makarjevna priđe kćeri, lako joj podiže glavu i pogleda nežno u oči. — „Ti ćeš mi kazati kad se zaljubiš?” — upita ćerku.

Maša s osmehom poljubi majku u ruku i nekoliko puta klimnu glavom u znak pristanka.

— Pazi, — reče Nenila Makarjevna, pogladi je po obrazu i izađe za mužem. Maša se naslonila u naslonjači, spustila glavu na prsi, splela prste i dugo je tako gledala kroz prozor, ovlaš žmireći... Nežno rumenilo joj je zaigralo na svežim obrazima; ona se s uzdahom ispravila, latila se opet veza, ispustila iglu, naslonila lice na ruku i zamislila se, lako grickajući vrškove noktiju... zatim je pogledala na svoje rame, na ispruženu ruku, ustala, prišla ogledalu, nasmešila se, stavila šešir na glavu i izašla u baštu.

Te iste večeri, oko osam sati, počeli su da se okuplaju gosti. Gospođa Perekatova je veoma ljubazno dočekivala i „zabavljala” dame, a Mašenjka devojke; Sergije Sergijević je razgovarao sa spahijama o ekonomiji i svaki čas pogledao na ženu. Počeli su da pristižu mladi kicoši, oficiri, koji su hotimice malko zakasnili; najzad je ušao i sam gospodin pukovnik u pratnji svog ađutanta, Kistera i Lučkova. On ih je pretstavio domaćici. Lučkov se ćuteći poklonio; Kister je promrmljao uobičajeno „vrlo mi je milo”... Gospodin Perekatov je prišao pukovniku, snažno mu stegao ruku i srdačno mu pogledao u oči. Pukovnik se odmah namrgodio. Počele su igre. Kister je pozvao Mašenjku. U ono vreme bio je još u velikoj modi ekosez.

— Kažite mi, molim vas, — upitala ga je Maša, pošto su prešli dvadesetinu puta preko čitave sale i stigli opet na prvo mesto: — zašto ne igra vaš prijatelj?

— Koji prijatelj?

Maša pokaza krajičkom lepeze na Lučkova.
— On nikada ne igra, — odvrati Kister.
— Zašto je onda došao?
Kister se malko zbuni. — On je hteo da ima zadovoljstvo...
Mašenjka ga prekide. — Vi ste, čini mi se, nedavno prevedeni u naš puk?
— U vaš puk, — ponovi Kister sa osmehom: — da, tu skoro.
— Je li vam dosadno ovde?
— Ali... Ovde sam našao tako prijatno društvo... pa onda priroda!... — Kister poče da opisuje prirodu. Maša ga je slušala oborene glave. Avdej Ivanović je stojao u uglu i ravnodušno posmatrao igrače.
— Koliko godina ima g. Lučkov? — upita ona najedared.
— Godina... oko trideset i pet, mislim, — odgovori Kister.
— Kažu da je on opasan čovek... ljut, — hitro nastavi Maša.
— On je malko plahovit... ali, inače, on je veoma dobar čovek.
— Kažu da ga se svi boje.
Kister se nasmeja.
— A vi?
— Ja sam njegov prijatelj.
— Zbilja?
— Vi, vi, vi, — vikali su sa svih strana na njih. Oni su se prenuli i odjurili nanovo preko čitave sale.
— E, pa čestitam ti, — reče Kister Lučkovu, prilazeći mu, pošto je igra završena, — domaćinova kćerka me stalno raspitivala o tebi.
— Zbilja? — odvrati Lučkov prezrivo.
— Poštenjačino! Ona je međutim, veoma lepuškasta; pogledaj je samo.
— Koja je ona?
Kister mu pokaza Mašu.
— A! nije ružna! — I Lučkov zevnu.
— Ala si ti hladan čovek! — povika Kister i odjuri da pozove na igru drugu devojku.
Avdeju Ivanoviću je veoma godilo saopštenje koje mu je učinio Kister, iako je zevnuo i to čak glasno zevnuo. Silno je laskalo njegovom samoljublju — da izaziva radoznalost; on je prezirao ljubav — na rečima... a inače je osećao da je teško izazvati nečiju

ljubav prema sebi i da je to velika glavobolja... Glavobolja je i teško je izazvati nečiju ljubav, — ali je vrlo prosto i lako izigravati ravnodušna, ćutljiva i ponosna čoveka. Avdej Ivanović bio je ružan i nije bio više ni mlad; ali je uživao strašan glas — i, prema tome, imao je pravo da se izmotava. On se bio navikao na gorka i ćutljiva uživanja setne samoće; često je on već obraćao na sebe pažnju žena; neke su čak pokušavale da mu se približe, ali ih je on odbijao s tvrdoglavom žestinom; znao je da mu nežnost ne priliči (za vreme sastanka i objašnjenja bio je ispočetka nespretan i banalan, a zatim od ljutine — grub, prostački i uvredljivo grub); sećao se kako su dve-tri žene, koje je nekada poznavao, ohladnele prema njemu odmah posle prvih trenutaka bližeg poznanstva i kako su ga same hitro napustile... pa je stoga najzad rešio da ostane zagonetan i da prezire ono što mu sudbina nije udelila... Ljudima, izgleda, nije ni poznato nikakvo drugo preziranje. Lučkovu nije pristajala nikakva prirodna i slobodna, to jest dobra i lepa manifestacija strasti; on se morao stalno savlađivati, čak i kada se ljutio. Jedini Kister se nije gadio kad bi se Lučkov grohotom smejao; oči dobroga Nemca blistale su plemenitom radošću saosećanja kad bi čitao Avdeju omiljena mesta iz Šilera, a breter bi sedeo pred njim, pognute glave, kao kurjak...

Knster je igrao do iznemoglosti, Lučkov nije napuštao svoj ugao, mrštio je obrve, katkada potajno bacao poglede na Mašu —' i, kad bi im se pogledi sreli, odmah davao svojim očima ravnodušan izraz. Maša je tri puta igrala s Kisterom. Oduševljeni mladić je zadobio njeno poverenje. Ona je prilično veselo razgovarala s njime, ali je u duši osećala neku nelagodnost. Lučkov ju je interesovao.

Zaoriše se zvuci mazurke. Oficiri počeše da poskakuju, da lupkaju potpetncama i da ramenima podbacuju u vis epolete; civilisti su takođe lupkali potpeticama. Lučkov se nikako nije micao sa svoga mesta i lagano je pratio pogledom parove koji su promicali. Neko ga dodirnu za rukav... On se osvrte: njegov sused mu je pokazivao na Mašu. Ona je stojala pred njim, oborena pogleda i pružala mu ruku. Lučkov je isprva pogleda s nedoumicom, a zatim ravnodušno otpasa tešku konjičku sablju, baci kapu na pod, nespretno se provuče između stolica, uhvati Mašu za ruku — i uđe u red igrača, bez poskakivanja i lupkanja, kao da, protiv volje, vrši neku neprijatnu obavezu... Maši je silno kucalo srce.

— Zašto vi ne igrate? — upita ga ona najzad.

— Ne volim, — odgovorio je Lučkov. — Gde je vaše mesto?

— Eno, onamo.

Lučkov je otpratio Mašu do njene stolice, mirno se poklonio i mirno pošao natrag u svoj ugao... ali je žuč u njemu veselo zaigrala.

Knster je došao po Mašu.

— Kako je čudnovat vaš prijatelj!

— On vas veoma interesuje... — primeti Fjodor Fjodorović, obešenjački žmireći svojim plavim, dobrim očima.

— Da... on je, mora biti, veoma nesrećan.

— On nesrećan? Otkuda vam to? — I Fjodor Fjodorović se nasmeja.

— Vi ne znate... Vi ne znate... — Maša značajno klimnu glavom.

— Ali kako da ja ne znam?...

Maša je opet klimnula glavom i pogledala Lučkova. Avdej Ivanović je spazio taj pogled, neprimetno je Slegao ramenima i izašao u drugu sobu.

III

Od te večeri je prošlo nekoliko meseci. Lučkov za to vreme nije ni jednom bio kod Perekatovih. Zato ih je Kister pohađao dosta često. Nenila Makarjevna ga beše zavolela, ali nije ona privlačila Fjodora Fjodorovića. Njemu se dopadala Maša. Kao neiskusan čovek, koji nije stigao da još nikome otvori svoje srce, on je silno uživao u izmeni misli i osećaja i dobroćudno je verovao u mogućnost uzvišenog i mirnog prijateljstva između mladića i devojke.

Jednog dana on dojuri na trojki sitih i žustrih konja pred kuću gospodina Perekatova. Bio je letnji, zagušljivi i vreli dan. Nigde ni oblačka. Nebesko plavetnilo je prema horizontu bilo tako gusto da je izgledalo kao kakav kišoviti oblak. Kuća koju g. Perekatov beše podigao za letnji boravak, pazeći na sve propise uobičajene na imanjima, bila je okrenuta prozorima prema suncu. Nenila Makarjevna je naredila da se već izjutra zatvore sve gardine. Kister je ušao u gostinsku sobu u kojoj su vladale hladovina i polutama. Svetlost je padala u dugim brazdama po podu, a u kratkim i češćim brazdama po zidovima. Porodica Perekatovih ljubazno je dočekala

Fjodora Fjodorovića. Posle ručka je Nenila Makarjevna pošla u svoju spavaću sobu da se odmori; gospodin Perekatov se namestio na divanu u gostinskoj sobi; Maša je sela za đerđev pored prozora; Kister prema njoj. Maša, ne otvarajući đerđev, naslonila se na njega ovlaš prsima i poduprla glavu rukom. Kister je počeo nešto da joj pripoveda; ona je slušala bez pažnje, kao da je nešto očekivala, katkada je bacala pogled na oca i odjednom je pružila ruku.

— Slušajte, Fjodore Fjodoroviću... samo nemojte da govorite veoma glasno... tatica je zaspao.

Zbilja, g. Perekatov, po običaju, beše zaspao, sedeći na divanu, zabačene glave i malko otvorenih usta.

— Šta izvolite? — upita Kister radoznalo.

— Vi ćete mi se smejati.

— Ali, molim vas!...

Maša spusti glavu, tako da joj samo gornja polovina lica nije bila pokrivena rukama, na polušapatom, malko se snebivajući, upita Kistera: zašto nikada ne dovede g. Lučkova? Maša ga je spominjala posle onog bala već više puta... Kister je ćutao. Maša je bojažljivo pogledala iza razapetog đerđeva.

— Smem li da vam otvoreno kažem svoje mišljelje? — upita je Kister.

— Zašto ne? razume se.

— Meni se čini da je Lučkov na vas napravio jak utisak!

— Ne! — odgovori Maša i napnu se, kao da htede da izbliže pogleda vez; jedna tanka, zlatna brazda svetlosti pade joj na kosu: — ne... ali...

— Šta: ali? — upita Kister s osmehom.

— Eto, vidite, — reče Maša i podiže naglo glavu, tako da joj pramen svetlosti pade baš na oči: — eto, vidite... on...

— On vas interesuje...

— Pa... jeste... — odgovori Maša otegnuto, pocrvene, okrete glavu malo ustranu i nastavi tiho da govori: — ima u njemu nešto tako... Eto, vi mi se sigurno smejete, — dodade ona odjednom, pogledavši brzo na Fjodora Fjodorovića.

Fjodor Fjodorović se smešio najblažim osmehom.

— Ja vam govorim sve što god mi padne na pamet, — nastavljala je Maša: — ja znam da ste vi moj... (tek što nije rekla

„drug”) dobar prijatelj.

Kister se pokloni. Maša malo poćuta, pa mu bojažljivo pruži ruku; Fjodor Fjodorović joj sa puno poštovanja stegnu vrhove prstiju.

— On je, mora biti, velik osobenjak, — reče Maša i nasloni se opet na đerđev.

— Osobenjak?

— Razume se; on me i interesuje kao osobenjak! — dodade Maša lukavo.

— Lučkov je — plemenit, krasan čovek, — usprotivi se Kister s važnim izrazom. — Kod nas u puku njega ne poznaju, ne umeju da ga cene, oni u njemu vide samo spoljašnju stranu. On je, istina, ogorčen, nastran, nestrpljiv, ali ima dobro srce.

Maša je halapljivo gutala reči Fjodora Fjodorovića.

— Ja ću vam ga dovesti. Reći ću mu da vas se nema zašto bojati, da je smešno da se tako otuđuje... Reći ću mu... O! uostalom, ja već znam šta ću mu reći... To jest, vi ipak nemojte da mislite da bih ja... — Kister se zbunno; Maša se takođe zbunila... — Najzad, on se vama tek samo onako... dopada...

— Razume se, kao što mi se mnogi sviđaju.

Kister je pogledao obešenjački.

— Dobro, dobro, — reče on zadovoljno: — ja ću vam ga dovesti...

— Ali, ne...

— Dobro, kad vam kažem da će sve biti dobro... Ja ću već udesiti...

— Ala ste vi... — upade Maša s osmehom i pripreti mu prstom. Gospodnn Perekatov je zevnuo i otvorio oči.

— A ja sam, čini mi se, zaspao, — promrmlja on začuđeno. To pitanje i to čuđenje ponavljali su se svakoga dana. Maša i Kister počeše da razgovaraju o Šileru.

Fjodor Fjodorović se osećao ipak malo nelagodno; kao da se u njemu počela buditi zavist... i on se plemenito bunio protiv samoga sebe. Nenila Makarjevna je sišla u gostinsku sobu. Bio je poslužen čaj. Gospodin Perekatov je naterao svoga psa da preskoči nekoliko puta preko štapa, a zatim je izjavio kako ga je svemu tome sam naučio, dok je pas učtivo mahao repom, oblizivao se i treptao očima, Kad je, najzad, jara popustila i počeo da ćarlija večernjn povetarac,

čitava porodica Perekatovih pođe u šetnju u brezovu šumicu. Fjodor Fjodorović je neprestano pogledao na Mašu, kao da bi je hteo uveriti da će izvršiti njen nalog; Maša se ljutila na samu sebe, ali je u isto vreme osećala i neku razdraganost i jezu. Kister je odjednom, bez ikakve veze, počeo da govori prilično patetično o ljubavi uopšte, o prijateljstvu.... ali, kad je ugledao pažljivi i jasni pogled Nenile Makarjevne, on je isto tako odjednom promenio temu.

Zapad je usplamteo jarko i raskošno. Pred brezovom šumom pružala se ravna i široka livada. Maši pade na pamet da se igra „miša i mačke”. Došle su sobarice, lakeji; g. Perekatov je stao uz svoju ženu, Kister uz Mašu. Sobarice su trčale puštajući umerene i poltronske usklike; sobar gospodina Perekatova usudio se da razdvoji Nenilu Makarjevnu od njenog supruga; jedna sobarica, puna poštovanja, pustila se da je uhvatn gospodin; Fjodor Fjodorović se nije odmicao od Maše. Svaki put kad bi stao na svoje mesto on bi joj dobacio dve-tri reči; Maša, sva zajapurena od trčanja, slušala ga je s osmehom i gladila rukom kosu. Posle večere Kister se odvezao kući.

Noć je bila tiha, zvezdana. Kister je skinuo kapu. Bio je uzrujan; osećao je kao da ga malo steže u grlu. „Da”, reče on najzad skoro glasno: „ona ga voli; ja ću ih približiti; ja ću opravdati njeno poverenje”. Ma da još ništa nije očigledno dokazivalo Mašinu naklonost ka Lučkovu, ma da, po njenim sopstvenim rečima, on samo izaziva njenu radoznalost, Kister je već stigao da sastavi u sebi čitavu istoriju i da sebi odredi u toj stvari svoju ulogu i dužnost. On je odlučio da žrtvuje svoj osećaj — tim pre što „za sada, sem iskrenih simpatija, ja prema njoj ništa i ne osećam”, kako je on mislio. Kister je stvarno bio u stanju da se žrtvuje za prijateljstvo, za dobrovoljno primljenu dužnost. On je mnogo čitao, pa uobražavao da je iskusan i čak da veoma duboko zapaža; nije sumnjao u tačnost svojih pretpostavki; nije ni slutio da je život beskrajno raznolik i da se nikada ne ponavlja. Malo po malo, Fjodor Fjodorović se zaneo. Kako je to uzvišeno i divno — biti posrednik između zaljubljene i bojažljive devojke i čoveka koji je ogorčen, možda jedino usled toga što nikada u svom životu nije imao priliku da voli i da bude voljen; približiti ih, protumačiti im njihove sopstvene osećaje, a zatim se udaljiti ne davši nikome da opazi veličinu učinjene žrtve! Lpce dobroga sanjala plamtelo je i pored sve noćne svežine.

Sutradan, rano ujutro, on je otišao Lučkovu. Avdej Ivanović je po običaju ležao na divanu i pušio lulu. Kister se pozdravio s njime.

— Bio sam juče kod Perekatovih, — reče on pomalo svečano.

— A! odvrati Lučkov ravnodušno i zevnu.

— Da. To su krasni ljudi.

— Istina?

— Razgovarali smo o tebi.

— Velika čast; a s kime to?

— Sa starima... i sa kćerkom.

— A! s onom... debeljuškastom?

— Lučkove, ona je divna devojka.

— Jeste, jeste, svi su oni divni.

— Grešiš, Lučkove, ti nju ne poznaješ. Ja još nikada nisam sreo tako pametne, dobre i osećajne devojke.

Lučkov poče da pevuši kroz nos: „U hamburškom listu — pre dve godine — beše da je Minih — pobedio sve…“

— Slušaj, brate, kad ti kažem...

— Ti si zaljubljen u nju, Feđa, — dobaci s potsmehom Lučkov.

— Ni govora. Nije mi palo ni na kraj pameti.

— Feđa, ti si u lju zaljubljen!

— Koješta! Kao da ne može čovek...

— Ti si zaljubljen, druže mili, golubiću čili — zapeva otegnuto Avdej Ivanović.

— Eh, Avdeje, kako te nije sramota! — reče Kister ljutito.

Lučkov bi baš sada svakome drugome zapevao još gore; ali Kistera nije hteo da bocka. — Ali, ali, šprehen zi dajč, Ivane Andrejiću, — progunđa on poluglasno: — nemoj da se odmah ljutnš.

— Slušaj, Avdeje, — poče Kister vatreno i sede pored njega. — Ti znaš da te volim. (Lučkovljevo se lice namršti). Ali, moram ti priznati, jedno mi se kod tebe ne dopada... i to baš, što nećeš ni s kim da održavaš poznanstvo, sediš stalno kod kuće, izbegavaš svaki dodir s dobrim ljudima. Ta, najzad, ima na svetu dobrih ljudi! Hajde, recimo, život te je možda prevario, ti si se ogorčio, ili tako nešto; ne kažem da treba da se svakome vešaš o vrat, ali zašto da svakoga odbijaš? Tako ćeš ti, ko zna, jednoga dana i mene da odbaciš.

Lučkov je hladnokrvno dalje pušio.

— Zato te niko i ne poznaje... sem mene; drugi će, može lako biti, misliti o tebi Bog zna šta... Avdeje! — nastavi Kister posle kratkog ćutanja: — ti ne veruješ u plemenitost, Avdeje?

— Verujem... kako da ne verujem... — progunđa Lučkov.

Kmster mu toplo steže ruku.

— Ja bih tako hteo, — nastavi uzbuđenim glasom: — da te izmirim sa životom. Ti ćeš mi postati veseo, rascvetaćeš se... zbilja ćeš se rascvetati. Kako ću onda biti zadovoljan! Samo mi dozvoli da katkada raspolažem tvojim vremenom. Koji ono beše danas dan — je li? ponedeljak... sutra je utorak... u sredu, da, u sredu ćemo se nas dvojica odvesti do Perekatovih. Oni će ti se tako obradovati... i mi ćemo se tamo veselo provesti... A sada, daj mi da zapalim lulu.

Avdej Ivanović je nepokretno ležao na divanu i gledao u tavanicu. Kister je zapalio lulu, prišao prozoru i počeo da dobuje po staklima.

— Razgovarali ste, dakle, o meni? — upita najedared Avdej.

— Jesmo, — odgovori Kister značajno.

— A šta ste govorili?

— Tako, razgovarali smo. Oni bi veoma želeli da se s tobom upoznaju.

— Koji to oni?

— Gle, kako je radoznao!

Avdej viknu posilnoga i naredi da mu osedla konja.

— Kuda ćeš?

— U manjež.

— Onda, zdravo. Jesmo li rešili, hoćemo li k Perekatovima?

— Pa, da odemo, — procedi Lučkov leno i protegnu se.

— Tako valja! — kliknu Kister, izađe na ulicu, zamisli se i duboko uzdahnu.

IV

Maša je prilazila vratima gostinske sobe kada je bio prijavljen dolazak g. g. Kistera i Lučkova. Ona se smesta vratila u svoju sobu, stala pred oglsdalo... Srce joj je silno lupalo. Devojka dođe da je zove u gostinsku sobu. Maša je popila malo vode, zaustavila se dva-tri put na stepenicama i najzad sišla dole. Gospodin Perekatov nije bio kod kuće. Nenila Makarjevna je sedela na divanu; Lučkov je

sedeo u naslonjači, u mundiru, sa kapom na kolenima. Pored njega Kister. Obojica su ustali kad je ušla Maša, — Kister sa svojim običnim, prijatnim osmehom, Lučkov svečano i napeto. Ona im se zbunjeno poklonila i prišla majci. Prvih deeet minuta prošli su srećno. Maša se pribrala i počela je da posmatra Lučkova. Na pitanja koja mu je domaćica zadavala odgovarao je kratko ali usplahireno; bio je bojažljiv kao svi samoljubivi ljudi. Nenila Makarjevna je predložila gostima da se prošetaju po bašti, a ona je samo izašla na balkon. Ona nije smatrala da je neophodno potrebno ne puštati kćerku sa očiju i gegati se svuda za njom sa debelom tašnom u rukama, kako su to radile mnoge ugledne majke. Šetnja je trajala dosta dugo. Maša je razgovarala više sa Kisterom, ali nije smela da pogleda ni njega ni Lučkova. Avdej Ivanović nije započinjao s njome razgovora; Kisterov glas odavao je uzbuđenost. On se nešto mnogo smejao i razgovarao... Stigli su do rečice. Jedan hvat daleko od obale rasli su vodeni ljiljani, kao da su se odmarali na glatkoj površini vode, pokrivenoj okruglim. širokim listovima.

— Gle, kako je lep onaj cvet! — primeti Maša.

Nije stigla ni da izgovori te reči, a Lučkov već izvadi sablju, uhvati se jednom rukom za granu zanoveti i, nagnuvši se celim telom nad vodom, otseče cvet. „Tu je velika dubina, čuvajte se!” vrisnu Maša uplašeno. Lučkov dotera vrškom sablje cvet do obale, baš pred noge Maši. Ona se saže, diže cvet i s nežnim, radosnim divljenjem pogleda Avdeja. „Bravo!” povika Kister. — „A ja ne znam da plivam.“ reče otsečno Lučkov. Ta primedba se Maši nije svidela. „Zašto je to rekao?” pomislila je.

Lučkov i Kister su ostali kod Psrekatovih sve do uveče. U Mašinoj duši se događalo nešto novo nešto čega nije bilo pre; lice joj je više puta izražavalo neku zamišljsnu nedoumicu. Ona se kretala nekako laganije, nije crvenela pod pogledima svoje majke, — naprotiv, kao da ih je sama tražila, kao da je molila majku da gleda na nju. Čitavo vreme joj je Lučkov ukazivao nekakvu nespretnu pažnju; ali, njenoj nevinoj ambiciji dopadala se čak i ta nespretnost. Pošto su njih dvojica otišli, obećavši da će ih opet posetiti ovih dana, ona se tiho povukla u svoju sobu i gledala je dugo, kao sa čuđenjem, oko sebe. Nenila Makarjevna je došla k njoj i po običaju je zagrlila i poljubnla. Maša je zaustila da nešto kaže majci, — ali nije rekla ni reči. I htela

je da nešto prizna, ali nije znala šta. Njena duša je tiho previrala. Na noćnom stočiću stojao je u vodi cvet koji beše otsekao Lučkov. Pošto je bila već u krevetu Maša se oprezno pridiže, podboči se na lakat, i njene devičanske usne tiho dodirnuše bele i sveže listiće...

— Šta kažeš? — upita sutradan Kister svoga prijatelja: — dopadaju li ti se Perekatovi? Jesam li imao pravo? a? reci!

Lučkov nije odgovarao.

— Šta ćutiš, reci, reci.

— Eto, zbilja, ne znam.

— Ali, ostavi!

— Ona... kako joj ono beše ime... Mašenjka — da vidiš, nije loša.

— Vidiš, dakle... — reče Kister — i zaćuta.

Pet dana kasnije Lučkov sam predloži Kisteru da se odvezu do Perekatovih. Sam ne bi nikako pošao; u otsustvu Fjodora Fjodorovića morao bi on sam da vodi razgovor, a to on nije znao i izbegavao je gde god je mogao.

Prilikom drugog dolaska prijatelja, Maša je bila mnogo slobodnija. Ona se sada potajno radovala što nije uznemirila majku svojim netraženim priznanjem. Pre ručka Avdej zamoli za dozvolu da uzjaše jednog mladog neujahanog konja i, pored svih besnih skokova, potpuno ga je ukrotio. Uveče se već beše raspoložio, počeo je da se šali i da se glasno smeje — i, ma da je brzo došao opet k sebi, uspeo je ipak da učini na Mašu neprijatan utisak. Ona još ni sama nije znala kakav osećaj Lučkov kod nje izaziva, ali sve ono što joj se kod njega nije dopadalo, ona je objašnjavala uticajem nevolja i samoće.

V

Drugovi su stali češće pohađati Perekatove. Kisterov položaj postajao je sve više i vnše tegoban. On se nije kajao... ne, ali je želeo da bar skrati vreme svog iskušenja. Njegova simpatija prema Maši rasla je iz dana u dan; pa i ona je njemu bila naklonjena; ali, biti uvek samo posrednik, poverenik, čak prijatelj — kako je to težak, nezahvalan posao! Hladni zanesenjaci mnogo pričaju o svetosti patnje, o blaženstvu patnje... ali toplom Kisterovom srcu patnje nisu donosile nikakvog blaženstva. Tako se napokon dogodilo da, kad je

jednoga dana Lučkov, već sasvim odeven, došao po njega i kad su kočije stale pred kućom — Fjodor Fjodorović je, na veliko čuđenje svoga prijatelja, izjavio ovome bez okolišenja da će ostati kod kuće. Lučkov je molio, ljutio se, besneo... Kister se izgovorio glavoboljom. Lučkov pođe sam.

Breter se u poslednje vreme u mnogom promenio. Drugove je ostavljao na miru, novajlije nije zadirkivao, i, ma da mu se duša nije rascvetala, kako mu je Kister proricao, ipak se stvarno malo primirio. Ranije se o njemu nije moglo reći da je razočaran — on ne beše skoro ništa video i iskusio — zato nije ni bilo čudo što je Maša zanimala njegovu misao. U ostalom, njegovo se srce nije smekšalo; samo se žuč u njemu stišala. Mašini osećaji prema njemu bili su čudnovati. Ona mu skoro nikada nije gledala pravo u lice, nije umela da razgovara s njime... Kad se događalo da njih dvoje ostanu nasamo, Maša se osećala strašno nelagodno. Ona ga je smatrala za neobična čoveka i strepila je pred njim, uzrujavala se, uobražavala je da ga ne shvata, da ne zaslužuje njegovo poverenje; mislila je na njega neveselo i teško, ali — neprekidno. Kisterovo prisustvo, naprotiv, donosilo joj je olakšanje i veselo raspoloženje, ma da je nije radovalo ni uzbuđivalo; s njime je mogla da brblja po čitave sate, naslanjajući se na njegovu ruku, kao na ruku brata, gledala mu je drugarski u oči, smejala se zajedno s njime — i retko ga se sećala. U Lučkovu je bilo nešto što je za mladu devojku bilo zagonetno; ona je osećala da je njegova duša „tamna kao šuma” i naprezala se da prozre u tu tajanstvenu pomrčinu... Isto tako gledaju deca u duboki bunar, dok, najzad, ugledaju na njegovom dnu nepokretnu, crnu vodu.

Kad je Lučkov ušao u gostinsku sobu, Maša se isprva uplašila... a zagim obradovala. Već više puta joj se činilo da među Lučkovim i njome postoji nekakav nesporazum, da on sve do sada nije imao prilike da se izjasni. Lučkov je saopštio uzrok Kisterovog izostanka; starci su izjavili svoje žaljenje; ali Maša je s nepoverenjem gledala u Avdeja i mučila se u iščekivanju. Posle ručka ostali su nasamo: Maša nije znala šta da kaže, sela je za klavir; njeni prsti su hitro i drhtavo prelazili preko klavira; svaki čas je prekidala i iščekivala prvu reč... Lučkov nije razumevao ni voleo muziku. Maša poče da razgovara s njime o Rosiniju (Rosini je tek tada ulazio u modu), o

Mocartu... Avdej Ivanović je odgovarao: „da, ne, naravno, divno”, — i ni reči više. Maša zasvira divne varijacije na jednu Rosinijevu temu. Lučkov je samo slušao... a kad se ona najzad obratila k njemu, njegovo je lice izražavalo tako iskrenu dosadu da je Maša smesta skočila i zalupila klavir. Prišla je prozoru i dugo gledala u park; Lučkov se nije micao s mesta i stalno je ćutao. U Mašinoj duši bojažljivost poče da ustupa mesto nestrpljenju. „Šta je to?” mislila je ona: „nećeš... ili ne možeš?” Sad je bio na Lučkovu red da se snebiva. On je opet osećao svoju običnu nepouzdanost u samog sebe: već se ljutio!... „Kog mi je vraga trebalo da se zapletem s ovom devojčicom”, gunđao je u sebi... Međutnm, kako je lako bilo u ovom trenutku dirnuti Mašino srce! Pa ma šta rekao takav neobičan i tako čudnovat čovek, kakvog je ona zamišljala Lučkova, — ona bi sve razumela, sve bi oprostila, sve bi poverovala... Ali to teško i glupo ćutanje! Od ljutnje su joj suze navirale na oči. „Ako neće da se izjasni, ako ja zbilja nisam vredna njegovog poverenja, zašto onda dolazi k nama? Ili ga, možda, ja ne umem naterati da se izjasni?“ Ona se brzo okrenu i pogleda ga sa toliko navaljivanja i pitanja u pogledu da on nije mogao ne razumeti taj njen pogled, nije mogao dalje ćutati...

— Marija Sergejevna, — reče on zamuckujući, ja... ja imam... ja moram da vam nešto kažem.

— Recite, — odvrati Maša brzo.

Lučkov neodlučno pogleda oko sebe.

— Ns mogu sada...

— Zašto?

— Hteo bih da razgovaram s vama... Nasamo...

— Mi smo i sada sami.

— Jesmo, ali... ovde u kući...

Maša se zbuni... — „Ako mu otkažem, — pomisli ona: — sve je svršeno”... Radoznalost je upropastila Evu...

— Pa dobro, — reče ona najzad.

— Kada? Gde?

Maša je disala ubrzano i isprekidano.

— Sutra... uveče. Znate li šumicu iznad „Duge Livade”?...

— Iza mlina?

Maša klimne glavom.

— U koliko sati?

— Čekajte me...

Ona nije mogla da izgovori ništa više; glas je izdade... ona preblede i žurno izađe iz sobe.

Četvrt sata kasnije gospodin Perekatov je sa svojstvenom ljubaznošću ispraćao Lučkova u pretsoblje, srdačno mu stiskao ruku i molio ga da ih „ne zaboravlja”; zatim, pošto se oprostio s gostom, primetio je s važnim izgledom sobaru da ne bi bilo loše da se ošiša — i, ne sačekavši odgovora, vratio se sa zabrinutim izrazom u svoju sobu, sa istim zabrinutim izrazom seo na divan i nevino zaspao.

— Što si mi danas nešto bleda, — govorila je Nenila Makarjevna svojoj kćerci istoga dana, uveče. — Da nisi bolesna?

— Nisam, mamice.

Nenila Makarjevna joj je popravila maramicu na vratu.

— Mnogo si bleda; pogledaj me, — nastavljala je ona s onom materinskom zabrinutošću u kojoj se ipak čuje ton roditeljske vlasti: — eto, i pogled ti je neveseo. Ti si bolesna, Maša.

— Glava me malo boli, — reče Maša, tek da. bilo šta odgovori.

— Eto, znala sam ja. — Nenila Makarjevna stavi Maši dlan na čelo: — pa ipak — nemaš vatre.

Maša se saže i podiže nekakav konac sa poda.

Ruke Nenile Makarjevne tiho obuhvatiše Mašin tanki struk.

— Ti kao da bi htela da mi nešto kažeš, — upita ona nežno, ne ispuštajući je iz zagrljaja.

U Maši se nešto strese.

— Ja? Ne, mamice.

Roditeljskom oku nije izmakla Mašina nagla zbunjenost.

— Zbilja, htela bi... Razmisli.

Ali Maša je već bila stigla da se pribere i„ umesto odgovora, ona poljubi majku u ruku.

— Dakle, zbilja nemaš šta da mi kažeš?

— Istina, nemam.

— Ja ti verujem, — odvrati Nenila Makarjevna posle kratkog ćutanja. — Znam da nemaš šta da kriješ od mene... Je li tako?

— Razume se, mamice.

Maša, ipak, nije mogla da malko ne pocrveni.

— Tako i treba. Grehota bi bilo da mi nešto kriješ... Ta ti znaš, Mašo, kako te ja volim.

— O, da, mamice!

I Maša se pripi uz nju.

— A sada dosta, dovoljno. (Nenila Makarjevna se prođe po sobi). Nego, reci mi, — nastavi ona glasom kao da smatra da njeno pitanje nema nikakvog naročitog značaja; — o čemu si danas razgovarala s Avdejem Ivanovićem?

— S Avdejem Ivanovićem? — ponovi Maša mirno. — Tako, o svemu...

— Je li, dopada li ti se on?

— Pa, dopada.

— Sećaš li se kako si želela da se s njime upoznaš, kako si se uzrujavala?

Maša se okrete u stranu i zasmeja.

— Kako je čudnovat! — primeti Nenila Makarjevna dobroćudno.

Maša već htede da uzme Lučkova u odbranu, ali se ugrize za jezik.

— Da, istina, — reče ona dosta nemarno: — on je osobenjak, ali je ipak dobar čovek!

— O, razume se!... A zašto nije došao Fjodor Fjodorović?

— Bolestan je, izgleda. Ah, da! Kad je već o njemu reč: Fjodor Fjodorović je hteo da mi pokloni jedno psetance... Hoćeš li mi dopustiti?

— Šta? da primiš njegov poklon?

— Jest.

— Naravno.

— Hvala ti, — reče Maša: — baš ti hvala!

Nenila Makarjevna je došla do vrata pa se odjedanput vratila natrag.

— Sećaš li se ti svog obećanja, Maša?

— Kakvog obećanja?

— Rekla si da ćeš mi kazati kad se zaljubiš.

— Sećam se.

— Pa? Zar nije još vreme? (Maša se glasno nasmeje). Pogledaj mi u oči.

Maša otvoreno i smelo pogleda svoju majku.

„Nije moguće!” pomislila je Nenila Makarjevna i umirila se. — „Gde ona mene da prevari!... Otkuda samo da mi tako što padne na pamet?... Ona je još pravo dete.“

Ona iziđe.

„To je ipak greh”, pomisli Maša.

VI

Kister je već bio u krevetu kad je Lučkov ušao u njegovu sobu. Breterovo lice nije nikada izražavalo samo jedan osećaj; pa ni sada: — izveštačena ravnodušnost, grubo zadovoljstvo, svest o svojoj nadmoći... mnoštvo raznih osećaja ogledalo se u crtama njegovog lica.

— Šta je? šta je? — upita ga brzo Kister.

— Šta je! Bio sam tamo. Pozdravili su te.

— Kako su? Šta rade?

— A šta da rade!

— Jesu li pitali zašto nisam došao?

— Jesu, čini mi se.

Lučkov pogleda u tavanicu i poče nešto nepravilno da peva. Kister obori oči i zamisli se.

— Eto vidiš, — progovori Lučkov promuklim i oštrim glasom: — pametan si čovek, učen si čovek, na ipak koji put, s dopuštenjem, brbljaš gluposti.

— Kako to?

— Evo kako. Naprimer što se tiče žena. Koliko ih samo uvek veličaš! Čitaš o njima pesme! Sve su one za tebe anđeli... Lepi su mi to anđeli!

— Ja žene volim i poštujem, ali...

— Ali, razume se, naravno, — prekide ga Avdej. — Ja se s tobom ne prepirem. Otkud bih ja. Ja sam, razume se, jedan prost čovek.

— Hteo sam da kažem... da... Je li, molim te, kako to da baš danas... baš sada... počinješ tako o ženama?

— Tako! — Avdej se značajno nasmeši. — Tako!

Kister baci na svoga prijatelja jedan prodoran pogled. On je pomislio (čista duša!) da se Maša prema njemu nije lepo ponela:

sigurno ga je mučila, kao što to već samo žene znaju...

— Ti si ogorčen, moj siroti Avdeje, priznaj mi...

Lučkov se glasno zasmeje.

— Baš nemam, čini mi se, razloga da se ogorčavam, — reče on otežući reči i zadovoljno gladeći brke. — Nego, znaš li šta je, Feđa. — nastavljao je on u didaktičnom tonu: — hteo sam samo da ti primetim da se varaš što se tiče žena, prijatelju dragi. Veruj ti meni, Feđa, sve su one jednake. Treba se samo malčice pomučiti, malko obigravati oko njih — i stvar je u redu. Eto, uzmi makar i tu Mašu Perekatovu...

— Šta kažeš!

Lučkov poče da lupka nogom o pod i klimnu glavom.

— Šta je, na priliku, kod mene osobito i privlačno, je li? Čini mi se, ništa. Ništa, je li tako? Međutim, eto, sutra imam sastanak.

Kister se pridigao, nalaktio se i zgranuto pogledao Lučkova.

— Uveče, u šumici... — nastavljao je mirno Avdej Ivanović. — Ali, nemoj da misliš štogod naročito. Ja tek omako. Od dosade — znaš. Devojka je lepuškasta... pa kao mislim, što ne bih? Na ženidbu, razume se, i ne pomišljam... samo tek tako, koliko da rastrese čovek stare kosti. Ne volim da se mazim — ali što da ne učinim devojci zadovoljstvo. Slušaćemo zajedno slavuje. To bi — ako ćemo pravo, bilo nešto za tebe; ali eto vidiš, ta ženskadija ne ume da gleda. Šta sam ja, recimo, prema tebi?

Lučkov je dugo govorio. Ali Kister ga nije slušao. Sve mu se okretalo oko glave. Prebledeo je i prevlačio rukom preko lica. Lučkov se u naslonjači ljuljuškao, žmirio, protezao se, — i, shvatajući Kisterovo uzrujavanje kao ljubomoru, skoro se gušio od zadovoljstva. Ali Kistera nije mučila ljubomora: nije njega uvredilo samo priznanje, već gruba nepažljivost Avdejeva i njegovo ravnodušno i prezrivo mišljenje o Maši. On je i dalje ukočeno gledao bretera — i činilo mu se da je sada prvi put dobro razgledao crte njegovoga lica. Zbog ovoga se, dakle, on toliko zauzimao! Zbog ovoga je žrtvovao sopstvenu naklonost! Ovo li je to blagotvorno delovanje ljubavi!

— Avdeje... zar ti nju ne voliš? — promuca on najzad.

— O nevinosti! o, Arkadijo! — odvrati Avdej s pakosnim smehom.

Dobričina Kister još nije hteo da podlegne: on je mislio — možda se Avdej ljuti i „duri” po svom običaju... on nije mogao da nađe novih reči za izraz novih osećaja. Ko zna da se i u samom njemu — u Kisteru — pod tim negodovanjem ne krije kakvo drugo osećanje? Da ga Lučkovljevo priznanje nije tako neprijatno dirnulo, što se stvar tiče Maše? Ko zna, Lučkov je možda zbilja u nju zaljubljen... Ali ne! ne! i po hiljadu puta ne! Zar ovaj čovek zaljubljen?... Ovaj čovek je gadan s njegovim žučnim i žutim licem, s njegovim grčevitim i mačijim pokretima, sa zadovoljno izvijenom šijom... gadan! Ne, Kister ne bi tajnu svoje ljubavi poverio svom odanom prijatelju takvim rečima... On bi mu pao u zagrljaj s nemim zanosom i sa mnogo svetlih suza u očima...

— Šta je, bato? — govorio je Avdej: — nisi očekivao, priznaj? sada se i sam ljutiš? a? zavidiš mi? priznaj, Feđa! je li? a? Ta, zgepio sam ti devojku ispred samog nosa.

Kister zausti da kaže šta misli, ali okrete lice k zidu. „Objašnjavati se... s kime? Nipošto!” šaputao je u sebi. „On mene ne razume... pa neka! On u meni pretpostavlja sve same ružne osećaje — pa neka!

Avdej je ustao.

— Vidim da hoćeš da spavaš, — reče on s izveštačennm saučešćem: — neću da ti smetam. Spavaj mnrno, dragi prijatelju... spavaj!

I Lučkov izađe, veoma zadovoljan samim sobom.

Kister nije mogao sve do zore da zaspi. S grozničavom tvrdoglavošću je okretao i prevrtao sve jednu te istu misao — dobro poznate muke svih nesrećnih ljubavnika; to deluje na dušu kao mehovi na ugalj koji tinja.

„Čak ako je Lučkov”, premišljao je, „i ravnodušan prema njoj, čak ako mu se ona i sama bacila oko vrata, on ipak nije smeo ni sa mnom, svojim prijateljem, govoriti o njoj sa toliko nepoštovanja i tako uvredljivo! Šta je ona kriva? Kako da ss čovek ne ražali nad sirotom, neiskusnom devojčicom?

„Je li moguće, ipak, da mu je ona zakazala sastanak? Zakazala — baš zakazala. Avdej ne laže; on nikada ne laže. Ali, možda je to kod nje samo tako, pusta fantazija...

„Ali, ona njega ne poznaje... On bi bio u stanju čak i da je uvredi. Posle današljega dana ja ni za šta ne stojim dobar... A zar ga,

gospodine Kistere, niste vi sami hvalili i uznosili? Zar niste vi sami probudili njenu radoznalost?... Ali ko bi mogao znati ovo? Ko bi mogao ovo pretpostaviti?...

„Šta pretpostaviti? Otkada mi nije više prijagelj?... Ah, šta, je li mi on uopšte ikada i bio prijatelj? Kakvo razočarenje! Kakva pouka!”

Pred Kisterovim očima okretala se čitava prošlost kao vrtlog vihora. „Da, ja sam ga voleo”, prošaputao je on najzad. „Zašto sam prestao da ga volim? tako naglo?... I da li sam prestao da ga volim? Ne, zašto li sam ga samo zavoleo? Jedini ja?”

Kisterovo srce, prepuno ljubavi, zavolelo je Avdeja baš zato što su ga se svi drugi klonili. Ali dobri mladić ni sam nije znao koliko je dobar.

„Moja dužnost je”, nastavljao je on, „da opomenem Mariju Sergejevnu. Ali kako? Kakvo pravo imam ja da se mešam u tuđe stvari, u tuđu ljubav? Otkud znam ja kakve vrste je ta ljuban? Možda i u samom Lučkovu... Ne! ne!” govorio je glasno, ljutit, skoro rasplakan, i popravljao jastuke: — „taj čovek je od kamena…

„Ja sam kriv... izgubio sam prijatelja... Lep prijatelj! A i ona mi je krasna!... Kakav sam ja gadan egoista! Ne, ne! iz dna duše im želim sreću... Sreću! ta on joj se ruga!... Zašto on bojadiše brke? Ta, zbilja, izgleda... Ah, kako sam ja smešan!” ponavljao je, dok ga je savlađivao san.

VII

Sutradan ujutro Kister pođe Perekatovima.

Pri susretu je Kister opazio kod Maše veliku promenu, a tako isto i Maša je našla da se on promenio; ali ni jedno od njih nisu o tome zapodevali razgovora. Čitavog jutra su se oboje, protiv običaja, osećali nekako nelagodno. Kod kuće je Kister bio spremio mnoštvo dvosmislenih fraza i aluzija, prijateljskih saveta... ali su mu se i sve te primedbe učinile potpuno uzaludne. Maša je nejasno osećala, da je on promatra; njoj je izgledalo da on neke reči izgovara s namernim značajnim naglaskom; ali je u isto vreme osećala u sebi uzbuđenje i nije verovala svojim zapažanjima. „Samo da mu ne padne na pamet da ostane do uveče!” mislila je ona neprekidno i starala se da stvori kod njega utisak da je suvišan. Kister je opet sa svoje strane njeno

snebivanje i uzbuđenje shvatao kao nesumnjive znake ljubavi, i što je više za nju strahovao, tim teže mu je bilo da se odluči da s njom razgovara o Lučkovu; a Maša je o njemu uporno ćutala. Teško je bilo sirotom Fjodoru Fjodoroviću. On je najzad počeo da shvata svoje sopstvene osećaje. Nikada pre toga nije mu Maša izgledala dražesnija. Očigledno nije spavala čitavu prošlu noć. Lako rumennlo isticalo se u pegama na njenom bledom licu; struk joj se ovlaš povijao; nehotični, zamoreni osmeh nije joj se gubio sa usana; katkada su uzdrhtavala njena pobledela ramena; pogledi su joj se lagano razbuktavali i brzo gasili... Nenila Makarjevna je sela pored njih i, možda namerno, spomenula Avdeja Ivanovića. Ali se Maša u materinom prisustvu beše naoružala, što kažu Francuzi, jusqu'aux dents,[4] i nije se ničim odala, Tako je prošlo čitavo jutro.

— Hoćete li da ručate s nama? — upitala je Nenila Makarjevna Kistera.

Maša je pogledala ustranu.

— Ne, — progovori brzo Kister i pogleda na Mašu. — Vi mi nećete zameriti... službene obaveze... — Nenila Makarjevna je konvencionalno izjavila kako veoma žali; odmah posle nje rekao je nešto i gospodin Perekatov. „Ja neću nikome da smetam", bio je zaustio Kister da kaže Maši dok je prolazio mimo nje, ali mesto toga, on se poklonio i prošaputao: „budite srećni... zbogom... čuvajte se…" i izgubio se.

Maša je duboko uzdahnula, kao da oseća olakšanje što je on otišao, a zatim se uplašila njegovog odlaska. Šta ju je mučilo? Ljubav ili radoznalost? Bog zna; ali, reći ćemo još jednom, dovoljna je bila i sama radoznalost da upropasti Evu.

VIII

Duga Livada zvala se jedna široka i ravna poljana na desnoj obali rečice Snežnike, udaljena jedan kilometar od imanja g.g. Perekatovih. Leva obala, sva pokrivena mladom i gustom cerovom šumom, dizala se strmo nad rečicom, koja beše skoro sva obrasla divljom lozom, sem nekoliko malih „zatona", gde su se krile divlje patke. Na pola kilometra od rečice, desno od Duge Livade, počinjali

su blagi, valoviti brežuljci, po kojima su tu i tamo rasle stare breze, leskovina i udika.

Sunce je zalazilo. U daljini je šuštao i udarao mlin, čas jače, čas slabije, prema jačini vetra. Spahisko stado je leno tumaralo po livadi; pastir je išao, pevušeći, za stadom žednih i plašljivih ovaca; ovčarski psi jurili su od dosade za vranama. U šumici je hodao tamo amo Lučkov sa skrštenim rukama. Njegov privezani konj se često nestrpljivo odzivao na zvučno rzanje ždrebadi i kobila. Po svom običaju Avdej se ljutio i strepio je. Još neuveren da li ga Maša voli, on se već ljutio na nju, bio je besan na samog sebe... ali njegovo uzbuđenje bilo je jače od njegovog besa. On je, najzad, zastao pred jednim džbunom leskovine i počeo bičem da saseca krajnje listiće...

Učinilo mu se da čuje neki lak šum... digao je glavu... Na desetinu koraka od njega stojala je Maša, sva zajapurena od brzog hoda, sa šeširom na glavi, ali bez rukavica, sa hitno vezanom maramicom oko vrata. Ona brzo obori oči i lako se zaklati...

Avdej joj priđe, nespretno i s nategnutim osmehom.

— Kako sam sretan... — zausti on jedva čujno.

— Veoma sam zadovoljna... da vas vidim... — upade mu u reč Maša, teško dišući. — Ja obično šetam ovuda uveče... vi takođe...

Lučkov nije umeo čak ni da poštedi njenu sramežljivost i da potpomogne njenu nevinu laž.

— Marija Sergejevna, — progovori on važno, — čini mi se, vi ste sami izvoleli želeti.

— Da... da... — odvrati Maša ubrzano. — Vi ste hteli da me vidite, želeli ste... — Njen glas je zamro.

Lučkov je ćutao. Maša bojažljivo podiže oči.

— Oprostite mi, — reče on, ne gledajući je: — ja sam prost čovek i nisam vičan razgovarati... sa damama... Ja... sam želeo da vam kažem... ali, izgleda, vi niste raspoloženi da me saslušate...

— Govorite...

— Pošto vi i naređujete... Dakle, reći ću vam otvoreno, da sam već davno, otkad sam imao čast da se s vama upoznam...

Avdej je zastao. Maša je očekivala da završi.

— Uostalom, ja ne znam zašto vam sve ovo govorim... Svoju sudbinu svejedno čovek ne može preinačiti...

— Ko zna...

— Znam ja! — odvrati Avdej mračno. — Ja sam navikao da snosim njene udarce!

Maši je izgledalo da se Lučkov bar sada ne bi trebao žaliti na svoju sudbinu.

— Ima na svetu dobrih ljudi, — primeti ona s osmehom: — čak i preterano dobrih...

— Ja vas razumem, Marija Sergejevna, i, verujte, znam da ocenim vaše osećaje... Ja... ja... Vi se nećete ljutiti?

— Ne... Šta bi hteli da kažete?

— Hteo bih vam reći... da mi se dopadate... Marija Sergejevna, da mi se vanredno dopadate...

— Ja sam vam veoma zahvalna, — prekide ga Maša zbunjeno; srce joj se steglo od iščekivanja i straha. — Ah, pogledajte, gospodine Lučkove, — nastavila je, — pogledajte ovaj prizor!

Ona mu je pokazivala poljanu, išaranu dugim večernjim senkama, prelivenu purpurom sunca na zalazu.

Radujući se u sebi što je razgovor naglo skrenuo drugim pravcem, Lučkov je počeo da se „divi” prizoru. Stao je pored Maše...

— Volite li prirodu? — upita ga ona najedared, okrenuvši brzo glavu i pogledavši ga onim umiljatim, radoznalim i mekim pogledom, koji je, kao i zvonki glasić, svojstven samo mladim devojkama.

— Da... priroda... naravno... — progunđa Avdej. — Naravno... prijatno je tako prošetati uveče, ma da, moram priznati, ja, kao vojnik, nisam baš upućen u nežne stvari.

Lučkov je često ponavljao da je on „vojnik”. Nastupilo je kratko ćutanje. Maša je i dalje gledala niz poljanu.

— Kako bi bilo da odem? — pomisli Avdej. — Koješta! Samo hrabro!... Marija Sergejevna... — poče on prilično sigurnim glasom.

Maša se okrete prema njemu.

— Oprostite mi, — poče on kao šaleći ce: — ali, dozvolite mi da i ja sa svoje strane doznam šta vi o meni mislite, osećare li neku... onako... naklonost prema mojoj ličnosti?

— Bože moj, kako je nespretan! — reče Maša u sebi. — Znate li, gospodine Lučkove, — odgovori mu ona s osmehom: — da nije uvek lako dati na odlučno pitanje odlučan odgovor?

— Pa ipak...

— Ali, šta će vam to?

— Molim vas, hteo bih, ipak, da znam...

— Nego... Je li istina da ste vi veliki duelist? Recite mi, je li istina, — progovori Maša sa bojažljivom radoznalošću: — kažu da ste već njih nekoliko ubili?

— Dešavalo se, — odvrati Avdej ravnodušno i pogladi brke.

Maša ga pažljivo pogleda.

— Ovom istom rukom... — prošaputa ona.

Međutim se u Lučkovu razbuktala krv. Već više od četvrt sata pred njim se kretala mlada, lepuškasta devojka...

— Marija Sergejevna, — poče on nanovo oštrim i čudnovatim glasom: — sad vi znate moje osećaje, znate i zašto sam želeo da vas vidim... Vi ste bili tako dobri... Recite i vi meni, najzad, čemu bih se mogao nadati...

Maša je okretala u ruci jedan divlji karanfil... Ona sa strane baci pogled na Lučkova, pocrvene, namesti se i reče: — „Vi govorite koješta”, pa mu pruži cvetak.

Avdej je uhvati za ruku.

— Vi me, dakle, volite! — uzviknu on.

Maša se sva ohladi od straha. Ona nije imala nameru da Avdeju izjavljuje ljubav; ona ni sama još nije bila načisto da li ga voli, međutim eto, on hoće da je pretekne, hoće da je prisili da se izjasni, — on je, dakle, ne razume... Ta misao je sevnula u Mašinoj glavi brže od munje. Nikako nije očekivala tako brz rasplet... Maša je kao radoznalo dete ceo dan pitala samu sebe: „Je li moguće da me Lučkov voli?” i sanjarila o prijatnoj večernjoj šetnji, o razgovoru punom poštovanja i nežnosti, u mislima koketovala, navikavala toga divljaka na svoje društvo, dozvoljavala da joj pri rastanku poljubi ruku... a mesto svega toga...

Mesto svega toga ona je osetila na svom obrazu Avdejeve čekinjaste brke...

— Budimo srećni, — šaputao je on: — pa na svetu postoji samo jedna sreća!...

Maša se stresla, s užasom otskočila ustranu i, sva bleda, zastala, naslonivši se rukom na jednu brezu. Avdej se nekako strašno smejao.

— Oprostite mi, — mucao je, prilazeći joj bliže: — ja, zbilja, nisam mislio...

Maša je ćuteći gledala na njega, razrogačenih očiju... Neprijatan osmeh krivio je njegove usne... na licu su mu se pojavile crvene pege...

— Šta se bojite? — nastavljao je on: — vrlo važno! Ta među nama je sve... već...

Maša je ćutala.

— Ali, ostavite ee!... kakve su to gluposti? to je tek samo tako...

Lučkov pruži ruku prema njoj.

Maša se setila Kistera, setila se njegovih reči „čuvajte se”, premrla je od straha i zavikala dosta kreštavim glasom:

— Tanjuša!

Iza grmena leskovine se pojavilo okruglo sobaričino lice... Avdej se potpuno zbunio. Umirena prisustvom svoje služavke, Maša se nije micala s mesta. Ali breter je sav zadrhtao od nastupa ljutine; oči su mu se namrštile; on je stegnuo šake i grčevito se zasmejao.

— Bravo! bravo! Pametno — nema šta! — povika on.

Maša se ukoči.

— Vi ste, kako vidim, preduzeli sve mere predostorožnosti, Marija Sergejevna? Ostorožnost je uvek dobrodošla. Gle ti samo? U naše vreme su gospođice dalekovidnije od starica. I to mi je ljubav!

— Ja ne znam, gospodine Lučkove, ko vam je dao pravo da govorite o ljubavi... kakva ljubav?

— Kako to, ko? Vi sami! — prekide je Lučkov: — taman posla! — On je osećao da upropašćava čitavu stvar, ali nije mogao da se savlada.

— Ja sam nepromišljeno postupila, — progovori Maša... — Ja sam popustila vašoj molbi, uzdajući se u vašu délicatesse... ali vi ne razumete francuski — u vašu učtivost...

Avdej je prebledeo. Maša ga je pogodila u samo srce!

— Ja ne razumem francuski... možda; ali razumem... razumem da vam se bilo prohtelo da mi se narugate.

— Nipošto, Avdeje Ivanoviću... meni je čak vsoma žao.

— Molim vas, ne govorite mi tu sad o vašem sažaljelju, — prekide je Avdej plahovito: — poštedite me bar od takvnh stvari!

— Gospodine Lučkove...

— Ne gledajte me, molim vas, kao kakva vojvotkinja... Uzalud vam muka! nećete me zaplašiti.

Maša je ustuknula jedan korak natrag, naglo se okrenula i otišla.

— Izvolite li da vam pošaljem vašega prijatelja, vaše pastirče, onog nežnog Srdaškovića, Kistera? — povika Avdej za njom. On je gubio pamet. — Šta, da nije taj prijaško?...

Maša mu nije ništa odgovorila, već je hitro odmicala, sva radosna. Bilo joj je lako, i pored svega straha i uzbuđenja. Kao da se bila probudila iz teškoga sna, kao da je iz tamne sobe izašla na vazduh, na sunce... Avdej je kao sumanut pogledao oko sebe, u nemom besu skršio jedno mlado stablo, skočio na konja, i tako mu jarosno zabo mamuze, tako nemilosrdno trzao i vukao uzde, da sirota životinja, pošto je za četvrt sata prevalila oko osam kilometara, umalo nije još iste noći uginula...

Kister je uzaludno čekao Lučkova do ponoći, a sutradan ujutro sam pođe k njemu. Posilni je javio Fjodoru Fjodoroviću da se gospodin odmara i da je naredio da nikoga ne prmma. „Zar ni mene?” — Ni vaše blagorođe. — Kister u mučnom nemiru prođe dva-trn put ulicom, na se vrati kući. Momak mu dade ceduljicu.

— Od koga je?

— Od Perekatovih. Doneo je Artjomka-vratar.

Kistsru zadrhtaše ruke.

— Pozdravljaju vas. Mole za odgovor. Da li da počastim Artjomku rakijom?

Kister lagano otvori cedulju i pročita ove redove:

„Dragi, dobri Fjodore Fjodoroviću!

„Veoma, veoma mi je potrebno da vas vidim. Dođite, ako možete, još danas. Nemojte da odbijete moju molbu, molim vas u ime našeg starog prijateljstva. Kad bi samo znali... uostalom, sve ćete doznati. Do viđenja, dakle, — je li?

Marie.”

„P. S. Dođite na svaki način još danas”.

— Mogu li počastiti rakijom Artjomku-vratara?

Kister je dugo i s nedoumicom gledao u lice svoga posilnoga, a zatim, ne rekavši ni reči, izašao.

— Gospodin je naredio da te počastim rakijom i da i ja popijem koju čašicu s tobom, — govorio je Kisterev posilni Artjomki-vrataru.

IX

Maša je s tako jasnim i plemenitim izrazom na licu pošla ususret Kisteru, kad je ovaj ušao u gostinsku sobu, tako mu je srdačno i snažno stegla ruku, da mu je srce zakucalo od radosti i svalio mu se grdan teret s duše. Međutim Maša mu nije rekla ni reči i odmah je izašla iz sobe. Sergije Sergejević je sedeo na divanu i bacao „pasijans”. Počeli su da razgovaraju. Sergije Sergejević ne beše još stigao da po običaju vešto okrene razgovor na svoga psa, kad se Maša već vratila sa kariranim svilenim pojasom na haljini, sa pojasom koji se Kisteru naročito dopadao. Došla je i Nenila Makarjevna i ljubazno pozdravila Fjodora Fjodorovića. Dok su ručali, svi su se smejali i šalili; sam Sergije Sergejević se oduševio i ispripovedao jedan od najveselijih nestašluka iz svoga detinjstva, — krijući, kao noj, glavu od žene.

— Hajdemo da ss prošetamo, Fjodore Fjodoroviću, — rekla je posle ručka Maša Kisteru, sa izrazom one nežne vlasti u glasu koja kao da zna da ćete joj se rado pokoriti. — Moram da porazgovaram s vama o jednoj važnoj, važnoj stvari, — dodala je ona sa nekom svečanom gracijom, navlačeći švedske rukavice. — Hoćeš li i ti s nama, maman?

— Neću, — odvratila je Nenila Makarjevna.

— Ali mi ne idemo u park.

— Nego kuda?

— U Dugu Livadu, u šumicu.

— Uzmi sobom Tanjušu.

— Tanjuša, Tanjuša! — zvučno povika Maša, izletev iz sobe lakše nego ptica.

Četvrt sata kasnije, Maša je šetala sa Kisterom po Dugoj Livadi. Prolazeći pored stada, ona je svojoj omiljenoj kravici dala malo hleba, pogladila je po glavi i rekla i Kisteru da je pomazi. Maša je bila vesela i mnogo je govorila. Kister joj je rado sekundirao, iako je nestrpljivo očekivao objašnjenja... Tanjuša je nšla iza njih na pristojnom razmaku i samo je katkada prepredeno pogledala na gospođicu.

— Jeste li ljuti na mene, Fjodore Fjodoroviću? — upitala je Maša.

— Na vas, Marija Sergejevna? Ali, zaboga, zašto?

— A prekjuče... sećate li se?

— Bili ste rđavo raspoloženi... više ništa.

— Zašto idemo ovako odvojeni? dajte ovamo vašu ruku. Evo ovako... I vi niste bili raspoloženi.

— Jest, nisam.

— Ali sam danas raspoložena, zar ne?

— Danas, izgleda, jeste...

— A znate li zašto? Zato jer... — Maša značajno klimnu glavom. — Ja već znam zašto... Zato jer sam danas s vama, — dodade ona ne gledajući u Kistera.

Kister lako stegnu njenu ruku.

— A zašto me ne pitate?... — upita Maša poluglasno.

— O čemu?

— Ali, ne pretvarajte se... o mom pismu.

— Čekao sam...

— Eto zato sam i vesela što sam s sama, — upade mu Maša živo u reč: — zato što ste dobar, nežan čovek, zato što niste u stanju... parce que vous avez de la délicatesse.[5] Vama to mogu reći: vi razumete francuski.

Kister je razumeo francuski, ali Mašu apsolutno nije mogao da razume.

— Uberite mi ovaj cvetak, eto taj... kako je lep! — Maša je s uživanjem posmatrala cvet, a onda, naglo oslobodivši svoju ruku, poče da sa osmehom i brižljivo uvlači tananu stabljiku u petlju Kisterove kabanice. Njeni tanki prsti su skoro dirali njegove usne. On pogleda najpre prste, a zatim nju. Ona klimnu glavom, kao da kaže: možete... Kister se naže i poljubi vrh njene rukavice.

Utoliko su stigli do poznate šumice. Maša je odjednom postala zamišljena i najzad je potpuno ućutala. Došli su do onog istog mesta, gde ju je čekao Lučkov. Izgažena trava ne beše još stigla da se poispravi; slomljeno mlado stablo beše već uvenulo, listići su se na njemu već počeli zavijati i sušiti. Maša pogleda oko sebe, pa se odjednom obrati Kisteru:

— Znate li zašto sam vas dovela ovamo?

— Ne, ne znam.

— Ne znate?... Zašto mi danas niste ništa rekli o vašem prijatelju gospodinu Lučkovu? Vi ga uvek toliko hvalite...

Kister obori oči i zaćuta.

— Znate li, — progovori Maša prilično teško, — da sam mu juče bila zakazala... ovde... sastanak?

— To sam znao, — odvrati muklo Kister.

— Znali ste?... A! Sad razumem zašto ste prekjuče... Gospodin Lučkov je, izgleda, bio već stigao da se pohvali svojom pobedom.

Kister zausti da odgovori...

— Ne govorite, ne odgovarajte mi ništa... Ja znam — on je vaš prijatelj; vi bi bili u stanju da ga branite. Vi ste znali, Kistere, znali ste.... Kako me niste sprečili da napravim takvu glupost? Zašto me niste izvukli za uši, kao dete? Vi ste, dakle, znali... i bilo vam je svejedno?

— Ali, kakvo sam ja imao pravo...

— Kakvo pravo!... pravo prpjateljstva. Ali, i on je vaš prijatelj... Stid me je, Kistere... On je vaš prijatelj... Taj čovek se juče prema meni tako ponašao...

Maša se okrete ustranu. Kisterove oči zaplamteše; on poblede.

— Ali, ostavite, nemojte da se ljutite... Čujete li, Fjodore Fjodoroviću, nemojte da se ljutite. Sve će na dobro da se okrene. Meni je veoma milo što je došlo do jučerašnjeg objašnjenja... baš objašnjenja, — dodade Maša. — Šta mislite, zašto sam počela da govorim s vama o tome? Mislite možda zato da vam se požalim na gospodina Lučkova? Koješta! Ja sam ga već i zaboravila. Ali ja sam kriva pred vama, moj dobri prijatelju... Hoću da se objasnimo, hoću da vas zamolim za oproštenje... za savet. Vi ste me navikli na iskrenost; s vama mi je tako lako... Niste vi nekakav Lučkov!

— Lučkov je nespretan i grub, — teško izgovori Kister, — ali...

— Šta, ali? Kako vas nije stid da danas kažete: ali? On je grub i nespretan i zao i samoljubiv... Čujete li: i, a ne ali.

— Vi govorite pod utiskom srdžbe, Marija Sergejevna, — progovori Kister tužno.

— Srdžbe? Kakve srdžbe? Pogledajte me: zar tako izgleda neko ko se srdi? Čujte, — nastavljala je Maša: — mislite o meni šta hoćete.... ali ako mislite da danas koketiram s vama iz osvete, onda... onda... — Suze joj navreše u oči: — onda ću se ozbiljno na vas rasrditi.

— Marija Sergejevna, budite sa mnom iskreni...

— O glupi čoveče! O, kako ništa ne shvatate! Ta pogledajte me, zar nisam iskrena s vama, zar m ne vidite svu, skroz?

— E pa lepo... jest; verujem vam, — odgovori Kister s osmehom, videći je kako se brižljivo stara da uhvati njegov pogled, — ali mi onda recite, šta vas je pobudilo da zakažete Lučkovu sastanak?

— Šta? Ne znam ni sama. On je želeo da razgovara sa mnom u četiri oka. Izgledalo mi je kao da sve još nije imao vremena i prilike da se iskaže. Sad se iskazao! Slušajte: on je, možda, i neobičan čovek, ali — on je, zbilja, glup... On ne zna ni dve reči da kaže. On je prosto — neučtiv. Uostalom, ja njega i ne krivim mnogo... on je mogao lako da pomisli da sam ja vetrenjasta, luckasta devojka. Ja s njim nisam skoro nikako ni razgovarala... Istina, on je dražio moju radoznalost, ali sam mislila da čovek koji zaslužuje da bude vaš prijatelj...

— Molim vas, ne govorite o njemu kao o mom prijatelju, — prekide je Kister.

— Ne, ne, ja neću da vas zavadim.

— Bože moj, za vas sam ja u stanju da žrtvujem ne samo prijatelja nego i... Između mene i Lučkova sve je već svršeno! — hitro dodade Kister.

Maša mu se pažljivo zagleda u lice.

— Ali, manimo se njega! — reče ona. — Nećemo više o njemu da razgovaramo. Neka mi ovo bude pouka za budućnost. Sama sam kriva. Kroz čitavih nekoliko meseci ja sam skoro svakodnevno posmatrala jednoga dobroga, pametnoga, veseloga i nežnoga čoveka koji... — Maša se zbuni i ušeprtlji: — koji je, čini mi se, isto tako i meni... malko... poklanjao pažnju... a ja, glupa, — nastavi ona brzo, — zapostavila sam njega onome... ne, ne, nisam ga zapostavila, nego...

Ona obori glavu i zbunjeno zaćuta.

Kister se zaprepasti. — Nije moguće! — mislio je u sebi.

— Marija Sergejevna! — progovori on najzad.

Maša podiže glavu i zaustavi na njemu pogled, pun neisplakanih suza.

— Zar se niste dosetili o kome govorim? — upita ga ona.

Kister joj, teško dišući, pruži ruku. Maša je odmah vatreno uhvati.

— Viste kao i pre moj prijatelj, je li tako?... Zašto ne odgovarate?

— Ja sam vaš prijatelj, to vi znate, — promuca on.

— I vi me ne osuđujete? Vi ste mi oprostili?... Vi me razumete! Vi se ne rugate devojci koja je juče zakazala sastanak jednome, a danas već razgovara ea drugim ovako kao ja s vama... Je li istina da mi se ne rugate?... — Mašino lice je plamtelo; ona je obema rukama držala Kisterovu ruku...

— Da se rugam vama, — odgovorio je Kister: — ja... ja... ta ja vas volim... ja vas volim!... — uskliknu on.

Maša pokri lice rukama.

— Zar ne znate već odavno, Marija Sergejevna, da vas volim?

X

Tri nedelje posle toga susreta, Kister je sedeo sâm u svojoj sobi i pisao pismo svojoj majci:

„Draga mati,

„Hitam da vam saopštim jednu veliku radost: ja se ženim. Ova vest će vas začuditi, verovatno samo zato što u mojim ranijim pismima nisam ništa spominjao o toj tako važnoj promeni u mom žnvotu, — a znate da sam navikao da s vama delim sve svoje osećaje, sve radosti i nesreće. Lako ću vam objasniti uzroke svoga ćutanja. Pre svega, i sam sam tek nedavno doznao da sam voljen; a zatim, ja sam sa svoje strane takođe nedavno osetio svu snagu svog osećaja. U jednom od prvih mojih pisama odavde, ja sam vam govorio o Perekatovima, našim susedima; ženim se njihovom jedinicom Marijom. Čvrsto sam uveren da ćemo oboje biti srećni; ona nije u meni izazvala tek trenutnu strast, već dubok i iskren osećaj u kome se prijateljstvo slilo s ljubavlju. Njena vesela i krotka narav potpuno odgovara mojim naklonostima. Ona je obrazovana, pametna, divno svira na klaviru... Da je samo možete videti!! Šaljem vam njen portret koji sam ja nacrtao. Suvišno je, valjda, i da naglašavam da je ona sto puta lepša od svog portreta. Maša vas već voli kao ćerka i jedva čeka dan kad će vas videti. Ja imam nameru da dam ostavku na službu u vojsci, da se nastanim na selu i da se latim gazdovalja. Stari Perekatov ima imanje od četiri stotine duša u odličnom stanju. Vi vidite da moja odluka zaslužuje pohvalu i sa materijalnog gledišta. Uzeću otsustvo i doći ću k vama u Moskvu.

Čekajte me najdalje kroz dve nedelje. Mila, dobra mamice — kako sam srećan!... Zagrlite me” itd.

Kister je složio i zapečatio pismo, ustao, prišao prozoru, popušio lulu, malo promislio, a zatim se vratio stolu. Uzeo je mali list poštanske hartije, brižljivo zamočio pero u mastilo, ali dugo nije počinjao da piše: mrštio je obrve, dizao oči prema tavanici, grizao kraj pera... Najzad se odlučio — i za nekih četvrt sata sastavio ovo pismo:

„Poštovani gospodine

Avdeje Ivanoviću,

„Od vaše poslednje posete (tj. evo već tri nedelje) vi me ne pozdravljate, ne razgovarate sa mnom i kao da izbegavate da se sa mnom sretnete. Nema spora, svaki čovek je slobodan da postupa kako sam hoće; vi ste želeli da prekinete naše poznanstvo — i ja, verujte mi, nemam nameru da vam se žalim na samog vas; nemam nameru i nisam naučio da se bilo kome naturam; dovoljna mi je svest da sam u pravu. Sada vam pišem — po osećaju dužnosti. Ja sam zaprosio ruku Marije Sergejevne Perekatove i dobio sam njen pristanak, a tako isto i pristanak njenih roditelja. Saopštavam tu vest — pravo i neposredio vama, da bi se izbegli svaki nesporazumi i sumnjičenja. Moram vam otvoreno priznati, poštovani gospodine, da ne mogu voditi naročitog računa o mišljenju čoveka koji sam ne obraća ni najmanje pažnje na mišljenje i osećaje drugih ljudi, pa vam pišem jedino stoga što neću u ovom slučaju čak ni da izgleda kao da sam možda radio ili da radim štogod potajno. Smem da kažem: vi mene poznajete — i nećete ovaj moj sadašnji postupak pripisati nikakvome drugome, rđavom, osećaju. Govoreći s vama poslednji put, ne mogu a da vam ne poželim, sećajući se našega staroga prijateljstva, svih mogućih dobara u životu.

S iskrenim poštovanjem, ostajem, cenjeni gospodine, vaš pokorni sluga

Fjodor Kister”.

Fjodor Fjodorović je poslao to pismo onome kome je bilo adresovano, obukao se i naredio da mu se zapregnu kola. Veseo i bezbrižan šetao je, pevušeći, po svojoj sobici, čak je dva-tri put poskočio, zatim je savio jednu sveščicu romansa i vezao je plavom pantljikom... Vrata su se otvorila — i u kabanici bez epoleta, s kapom

na glavi, ušao je Lučkov. Kister se, preneražen, ukočio na sred sobe, ne stigav još da sveže mašnu na pantljici.

— Vi se ženite sa Perekatovom? — upita Avdej mirnim glasom.

Kister planu.

— Poštovani gospodine, — poče on, — ulazeći u sobu, pristojni ljudi skidaju kapu i pozdravljaju se.

— Oprostite, — reče breter otsečno i skide kapu. — Dobar dan.

— Dobar dan, gospodine Lučkove. Vi me pitate, ženim li se sa gospođicom Perekatovom? Zar niste pročitali moje pismo?

— Vaše sam pismo pročitao. Vi se ženite. Čestitam.

— Primam vašu čestitku i zahvaljujem vam. Ali, sad moram da idem.

— Ja bih hteo da se s vama objasnim, Fjodore Fjodoroviću.

— Izvolite, vrlo rado, — odgovori dobričina. — Ja sam, moram priznati, i očekivao to objašnjenje. Vaše ponašanje prema meni je tako čudnovato, i ja, čini mi se, nisam zaslužio... ili bar, nisam mogao očekivati... Ali, izvolite li sesti? Hoćete li da zapalite lulu?

Lučkov je seo. U njegovim pokretima opažao se zamor. On mrdnu brcima i podiže obrve.

— Recite mi, Fjodore Fjodoriću, — poče najzad on: — zašto ste se tako dugo preda mnom pretvarali?

— Kako to?

— Zašto ste izigravali tako... besprekorno biće, kad ste isto takav čovek kao i svi mi, grešni?

— Ja vas ne razumem... Da vas nisam čime uvredio?

— Vn me ne razumete... recimo. Postaraću se da govorim jasnije. Recite mi, naprimer, otvoreno: jeste li davno osećali naklonost ka gospođici Perekatovoj ili ste usplamteli naprasnom strašću?

— Ja ne bih želeo, Avdeja Ivanoviću, da razgovaram s vama o svojim odnosima prema Mariji Sergejevnoj, — odgovori hladno Kister.

— Tako. Kako želite. Samo mi onda dozvolite, molim vas, da verujem da ste me vukli za nos.

Avdej je govorio veoma lagano i rastegnuto.

— Vi to ne možete misliti, Avdeje Ivanoviću; vi me poznajete.

— ja vas poznajem?... ko vas poznaje? Tuđa duša je — tamna šuma, a roba se spolja pokazuje. Znam da čitate nemačke pesme sa mnogo osećanja, čak sa suzama u očima; znam da ste na zidovima vašega stana povešali razne geografske karte; znam da brižljivo negujete svoju ličnost; to znam... a drugo ne znam ništa...

Kister poče da se ljuti.

— Dozvolite mi da upitam, — upita on najzad: — kakav je cilj vaše posete? Tri nedelje me niste pozdravljali, a sada ste došli k meni, izgleda, s namerom da mi se potsmevate? Ja, poštovani gospodine, nisam deran i nikome neću dozvoliti...

— Ali, molim vas, — prekide ga Lučkov: — molim vas, Fjodore Fjodoriću, ko bi smeo da vam se potsmeva? Ja sam, naprotiv, došao k vama s najpokornijom molbom, i to: da budete toliko ljubazni na da mi objasnite vaše ponašanje prema meni. Dozvolite mi da vas upitam: zar me niste vi nasilu upoznali sa porodicom Perekatovih? Zar niste vi uveravali vašega poniznog službenika da će mu se duša rascvetati? Zar me, najzad, niste vi spanđali s uzornom Marijom Sergejevnom? Zašto da ne pretpostavim da sam baš vama dužan za ono poslednje prijatno objašnjenje, o kome ste, verovatno, već izvešteni nadležnim putem? Ta, verenica pripoveda valjda sve svom vereniku, a naročito svoje nevine nestašluke. Zašto da ne verujem da mi je baš vašom milošću prikačena tako divna nosina? Ta vi ste tako svesrdno uzimali učešća u mom „rascvetavanju.”

Kister se prođe po sobi.

— Slušajte, Lučkove, — reče on najzad: — ako ste vi zbilja, bez šale, uvereni u to što govorite, — što ja, moram priznati, ne verujem, — onda mi dozvolite da vam kažem: greh je i sramota tako uvredljivo tumačiti moje postupke i namere. Ja neću da se opravdavam... Ja apelujem na vašu sopstvenu savest, na vaše pamćenje.

— Da; pamtim da ste se neprestano došaptavali sa Marijom Sergejevnom. A zatim, dozvolite mi da vas opet nešto upitam: da niste bili kod Perekatovih posle izvesnog razgovora sa mnom? Posle one večeri kad sam se ja, kao budala, izbrbljao pred vama, kao pred svojim najboljim prijateljem, o zakazanom sastanku?

— Kako! Zar me sumnjičite da sam...

— Ne sumnjičim ja nikoga ni za šta, — prekide ga Avdej sa hladnoćom koja ubija: — za šta ne sumnjičim i samoga sebe; ali eto,

imam i tu manu da verujem da drugi ljudi nisu bolji od mene.

— Vi se varate, — odvrati Kister vatreno: — drugi su ljudi bolji od vas.

— Na čemu im najučtivije čestitam, — odgovori Lučkov mirno, — ali...

— Ali, — prekide sad njega razljućeni Kister: — setite se kakvim izrazima ste mi pripovedali o… tom sastanku, o... Uostalom, sva ova objašnjavanja neće ništa koristiti, ja vidim... Mislite: o meni što god vam je drago, i postupajte kako znate.

— To mi se bolje, sviđa, — primeti Avdej. — Počeli ste i protiv svoje volje da govorite iskreno.

— Kako god znate! — ponovi Kister.

— Ja razumem vaš položaj, Fjodore Fjodoriću, — nastavljao je Avdej sa izveštačenim učešćem. — Neprijatno je, stvarno je neprijatno. Igrao čovek ulogu, igrao, i niko nije opažao da glumi; kad najedared...

— Kad bih mogao verovati, — prekide ga Kister, stisnuvši zube, — da iz vas sada govori uvređena ljubav, osetio bih prema vama sažalenje, oprostio bih vam... Ali se iz vaših prekora, iz vaših kleveta čuje jedino krik ranjenog samoljublja... i ja ne osećam prema vama nikakvog sažalenja... Vi ste sami zaslužili svoju sudbinu.

— Budi bog s nama, šta čovek govori! — primeti Avdej poluglasno. — Samoljublje, — nastavi zatim: — možda; da, da, moje samoljublje je, kako kažete, ranjeno, duboko, nepodnošljivo. Ali ko nije samoljubiv? Možda vi? Jeste, ja sam samoljubiv i, naprimer, neću nikome dozvoliti da me sažaljeva...

— Nećete dozvoliti? — odvrati gordo Kister. — Kakav je to izraz, uvaženi gospodine! Ne zaboravljajte da ste vezu između nas dvojice vi sami prekinuli. Molim vas da se prema meni ponašate kao prema stranom čoveku.

— Prekinuo! Prekinuo vezu! — ponovi Avdej. — Razumite me: ja vas nisam pozdravljao i nisam dolazio k vama iz sažaljenja prema vama; dozvolićete mi, valjda, da vas žalim, pošto i vi žalite mene!... Nisam hteo da vas dovodim u lažan položaj, da izazivam u vama grižu savesti..... Vi razgovarate tu o nekoj našoj vezi... kao da bi vi mogli ostati moj prijatelj i posle vaše svadbe, kao što ste bili ranije!

Manite! Vi ste i ranije održavali sa mnom poznaistvo samo zato da bi mogli uživati u vašem uobraženom prevashodstvu...

Avdejeva besavesnost je zamarala i revoltirala Kistera.

— Da prekinemo ovaj neprijatni razgovor! — povika on najzad. — Moram priznati da zbilja ne razumem šta vas je navelo da me počastite vašom posetom?

— Vi ne razumete zašto sam došao k vama? — upita Avdej radoznalo.

— Apsolutno ne razumem.

— Ne..e?

— Kad vam kažem...

— Čudnovato!... Baš čudnovato! Ko bi to mogao očekivati od tako pametnog čoveka!

— Ded, izvolite se, najzad, izjasniti...

— Ja sam došao, gospodine Kistere, — progovori Avdej lagano, ustajući s mesta: — došao sam da vas pozovem na dvoboj, jeste li razumeli? Hoću da se bijem s vama. A! Vi ste valjda mislili da ćete se tek tako mene rešiti? Zar niste znali s kakvim čovekom imate posla? Da bih ja dozvolio...

— Vrlo dobro, — prekide ga Kister hladno i otsečno. — Ja primam vaš poziv. Izvolite mi poslati vašega sekundanta.

— Da, da, — nastavljao je Avdej, kojem je, kao mački, bilo žao da se tako brzo rastane od svoje žrtve, — moram priznati da ću sa osobitim zadovoljstvom sutra uperiti cev svoga pištolja na vaše idealno i plavo lice.

— Vi, čini mi: se, grdite posle poziva, — primeti Kister prezrivo. — Idite, molim vas. Ja se za vas stidim.

— Zna ce: delikates!... A, Marija Sergejevna! ja ne razumem francuski! — progunđa Avdej stavljajući kapu na glavu. — Do prijatnog viđenja, Fjodore Fjodoriću!

On se pokloni i izađe.

Kister se nekoliko puta prošao po sobi. Lice mu je plamtelo, prsi su mu se snažno nadimale. Nije bio bojažljiv i nije se srdio; ali se gadio od pomisli kakvoga čoveka je nekada smatrao za svoga prijatelja. Misao o dvoboju s Lučkovim ga je skoro radovala... Tako će se odjednom osloboditi svoje prošlosti, preskočiće preko toga kamena, a zatim zaplivati po tihoj reci... „Divno, — mislio je on: — i

osvojiću svoju sreću". — Činilo mu se da mu se Mašin lik smeši i da mu nagoveštava pobedu. — „Ja neću poginuti! ne, ja neću poginuti!" ponavljao je on s mirnim osmehom. Na stolu je ležalo pismo koje beše napisao za svoju majku... Za trenutak srce mu se steže. On se odluči da za svaki slučaj još ne šalje pismo. U Kisteru se zbivao onaj porast životne snage koji čovek opaža kod sebe pred opasnošću. On je mirno razmišljao o svima mogućim posledicama dvoboja. U mislima je sebe i Mašu izlagao iskušenjima nesreće i rastanka — i gledao s nadom u budućnost. Davao je sam sebi reč da neće ubiti Lučkova... Nešto ga je neodoljivo vuklo k Maši. Našao je sekundanta, na brzu ruku sredio svoje poslove i, odmah posle ručka, otišao k Perekatovima. Cele večeri je Kister bio veseo, čak možda i suviše veseo.

Maša je mnogo svirala na klaviru, nije ništa predosećala i nežno je s njime koketovala. Njega je u početku ogorčavala ta njena bezbrižnost, ali je kasnije baš tu Mašinu bezbrižnost smatrao kao dobar znak — pa se obradovao i umirio. Ona mu je iz dana u dan postajala sve više odana; ona je jače osećala čežnju za srećom nego li potrebu strasti. Sem toga, Avdej ju je odučio od svih preteranih žel i ona se rado i zanavek od njih odrekla. Nenila Makarjevna je volela Kistera kao sina. Sergije Sergejević se, po navici, ugledao na svoju ženu.

— Do viđenja, — rekla je Maša Kisteru kad ga je ispratila do pretsoblja i gledala je s tihim osmehom kako joj on nežno i dugo ljubi ruke.

— Do viđenja, — odgovorio je uvereno Fjodor Fjodorović: — do viđenja.

Ali, kad je odmakao oko pola kilometra od Perekatovljeve kuće, on se pridigao u kolima i počeo s nekim nejasnim nemirom da pogledom traži osvetljene prozore... Ali, u kući je sve bilo mračno, kao u grobu.

XI

Sutradan, nešto pre 11 sati, došao je po Kistera njegov sekundant, jedan stari, zaslužni major. Dobri starac je gunđao i grizao svoje sede brke, bacajući drvlje i kamenje na Avdeja

Ivanovića... Došla su kola. Kister je predao majoru dva pisma, jedno za majku, drugo za Mašu.

— Šta će vam to?

— Ko zna...

— Koješta! mi ćemo ga oboriti, kao jarebicu.

— Ipak je bolje...

Major je ljutito strpao obadva pisma u džep svoje kabanice.

— Hajdemo.

Krenuli su. U jednoj maloj šumici, na dva kilometra od sela Kirilova, očekivao ih je Lučkov sa svojim sekundantom, onim namirisanim pukovskim ađutantom, svojim pređašnjim prijateljem. Vreme je bilo divno; ptice su mirno cvrkutale; nedaleko od šumice orao je jedan seljak njivu. Dok su sekundanti odmeravali razmak, pravili barijeru, pregledali i punili pištolje — protivnici se nisu čak ni pogledali. Kister je sa bezbrižnim izrazom šetao tamo amo, mašući jednom otkinutom grančicom; Avdej je stojao nepokretno, skrštenih ruku i namrštenih obrva. Došao je odlučni trenutak. „Počnite, gospodo!” Kister je brzo prišao barijeri, ali nije stigao da napravi ni pet koraka, kad je Avdej opalio. Kister se stresao, koraknuo još jednom, zaklatio se, oborio glavu... Kolena su mu poklecnula... on se svalio u travu, kao vreća. Major mu je pritrčao... „Je li moguće?” šaputao je samrtnik...

Avdej je prišao ubijenome. Na njegovome natuštenom i izmršavelom licu ogledala se svirepa, žestoka žalost... On pogleda ađutanta i majora, saže glavu, kao krivac, pope se ćuteći na konja i odjaši korakom pravo pukovnikovom stanu.

Maša... živi negde i dandanas.

1846 god.

TRI PORTRETA

„Susedstvo” je jedan od najvažnijih neprijatnosti života na selu. Poznavao sam jednoga spahiju iz Vologodske gubernije koji je svakom zgodnom prilikom ponavljao ove reči: „Hvala Bogu, ja nemam suseda”, — i, moram priznati, nisam mogao a da ne zavidim tome srećnom čoveku. Moje seoce nalazi se u jednoj od najnaseljenijih gubernija čitave Rusije. Ja sam opkoljen mnoštvom suseda, počev od dobronamernih i uglednih spahija u širokim frakovima i još širim prslucima, — pa sve do izvikanih bekrija u dušankama sa dugačkim rukavima i tako zvanim „fimskim” čvorom na leđima. Među svima tim plemićima ja sam ipak, slučajno, pronašao jednoga veoma ljubaznog detića: služio je ranije u vojsci, zatim je podneo ostavku i stalno se nastanio u selu. Po njegovom pričanju, on je služio dve godine u b... skom puku; ali ja nikako ne mogu da razumem kako je taj čovek uopšte mogao vršiti ikakvu dužnost, ne samo čitave dve godine već čak ni cigla dva dana. On je bio rođen za „spokojan život i sela tih mir”, to jest za lepo i bezbrižno životarenje, koje, primetiću u zagradama, ima svojih velikih i neiscrpnih lepota. Imao je dosta pristojan imetak: ne vodeći velike brige o gospodarstvu, on je trošio oko deset hiljada rubalja svake godine, našao je odličnog kuvara (moj prijatelj bio je ljubitelj dobrog zalogaja); a zatim, nabavljao je iz Moskve najnovije francuske knjige i časopise. Na ruskom jeziku čitao je jedino izveštaje svoga upravnika imanja, pa i to dosta teško. Od ranog jutra (sem ako je odlazio u lov) na sve do ručka i za samim ručkom nije skidao sa sebe kućnu kabanicu; preturao je kojekakve imanjske crteže ili je odlazio u štalu ili u šupu za vršidbu i šalio se sa seljankama, koje su u njegovom prisustvu zamahivale šibacima, što se veli, da se pokažu. Posle ručka se moj prijatelj veoma brižljivo oblačio pred ogledalom i onda je odlazio kakvom susedu, kojega je Bog nagradio sa dve-tri lepuškaste kćerke; on se bezbrižno i miroljubivo udvarao nekoj od njih, igrao je s njima „žmure”, vraćao se kući dosta kasno i odmah padao u dubok, junački san. Nije mu nikada moglo biti dosadno, jer se nikada nije odavao potpunom neradu, a u poslu nije bio izbirač i mogla ga je zabaviti ma kakva sitnica, kao kakvo dete. S druge pak strane, život za njega nije pretstavljao bogzna kakvu

vrednost; tako, kad bi terali kakvog kurjaka ili lisicu, on je svoga konja puštao u sav trk po takvim jarugama da ja ni dandanas ne mogu da razumem kako nije sto puta slomio sebi vrat. On je spadao u one ljude koji vas navode na pomisao da ni sami ne znaju šta vrede, da se pod njihovom spoljašnjom velikodušnošću kriju moćne i krupne strasti; ali, kad bi samo mogao naslutiti da o njemu imate slično mišljenje, on bi vam se nasmejao u brk; najzad, moram priznati, i sam mislim, ako je moj prijatelj u mladosti i imao kakvu, makar i nejasnu, ali jaku čežnju ka onome što veoma dražesno zovu „nešto uzvišeno”, ta se čežnja u njemu već davno smirila usparušila. On je bio prilično debeo i zdravlje. ga je odlično služilo. U naše doba nemoguće je ne voleti ljude koji malo misle na sebe, jer su takvi veoma retki... a moj prijatelj beše na svoju ličnost skoro potpuno zaboravio. U ostalom, čini mi se, ja o njemu i suviše mnogo govorim — a to moje brbljanje je tim manje umesno što on uopšte nije predmet moje pripovetke. Zvao se Petar Fjodorović Lučinov.

Jednoga jesenjega dana besmo se sastali, nas pet-šest poznatih lovaca, kod Petra Fjodorovića. Celo jutro besmo proveli u polju, ulovili smo dva kurjaka i mnoštvo zečeva i vratili se kući u onom ushićeno-prijatnom raspoloženju koje obuhvata svakog pristojnog čoveka posle uspelog lova. Spuštao se mrak. Vetar je sve jače i jače besneo po tamnim poljanama i s šumom povijao ogolele krune breza i lipa oko Lučinovljeve kuće. Stigli smo i sjahali... Na tremu sam zastao i bacio pogled unaokolo: po sivome nebu su se teško vukli dugi oblaci; tamno-riđe džbunje savijalo se na vetru i žalostivo šuštalo; žuta trava se malaksalo i tužno povijala po zemlji; jata drozdova preletala su po brekinjama, koje su bile načičkane jarkopurpurnim grozdovima; po tankim i krtim brezovim grančicama skakutale su i zviždukale senice; u selu su promuklo lajali psi. Mene uhvati neka seta... tako da sam se istinski obradovao kad smo ušli u trpezariju. Kapci na prozorima bili su zatvoreni; na okruglom stolu, pokrivenom čaršavom koji je bleštao od beline, među kristalnim bocama sa crvenim vinom, gorelo je osam sveća u srebrnim svećnjacima; u kaminu je veselo plamsala vatra, — i stari sluga, veoma pristojna izgleda, s ogromnom ćelom, odeven po engleskoj modi, stojao je nepokretno, pun poštovanja, pred drugim stolom, na kome se već kočila zdela za čorbu, obavijena lakom, mirisnom

parom. U pretsoblju smo videli drugog čoveka, isto tako prikladna pzgleda, koji je hladio šampanjac — „po strogpm pravilima umetnosti”. — Ručak je, kao obično u takvim slučajevima, protekao veoma prijatno; smejali smo se, prepričavali razne događaje iz lova i oduševljeno se sećali dveju izvrsnih hajki. Pošto smo prilično obilato ručali, posedali smo u širokim naslonjačama oko kamina; na stolu se pojavila velika srebrna zdela i, nekoliko minuta kasnije, lelujavi plamen zapaljenoga ruma obavestio nas je da domaćin ima prijatnu nameru da „pripravi punč”. — Petar Fjodorović bio je čovek od ukusa; on je, na primer, znao da na fantaziju ništa ne deluje tako ubistveno kao ravnomerna, hladna i pedantna svetlost lampi — zato je naredio da se u sobi ostave da gore samo dve sveće. Po zidovima su podrhtavale čudnovate polusenke, koje su dolazile od ćudljive igre kaminske vatre i od plamtećeg punča... tiha, vanredno prijatna radost zamenila je u našim srcima ono pomalo raskalašno veselje koje je vladalo za ručkom.

Razgovori imaju svoju sudbinu — kao i knjige (prema latinskoj poslovici) i kao sve na svetu. Naš razgovor te večeri bio je nekako naročito raznovrstan i živ. Od konkretnih predmeta dizao se ka dosta važnim opštim pitanjima, pa se nanovo lako i neprisiljeno vraćao svakodnevnom životu... Pošto smo se prilično izrazgovarali, svi smo odjednom zaćutali. U takvim časovima, kažu, proleće tihi anđeo.

Ne znam zašto su zaćutali moji drugovi, ali ja sam zaćutao zato što mi se pogled iznenada zaustavio na tri prašnjava portreta u crnim drvenim okvirima. Boje su se bile istrle i mestimično potkorušile, ali su se lica još mogla razabrati. Na srednjem portretu bila je pretstavljena jedna mlađa žena u beloj haljini sa čipkanim obodima i sa visokom frizurom iz osamdesetih godina osamnaestog veka. Desno od nje, na savršeno crnoj pozadini, videlo se okruglo i debelo lice nekog dobrog ruskog spahije od svojih dvadeset i pet godina, niska i široka čela, zatupasta nosa i sa prostodušnim osmehom. Napudrana francuska frizura nikako se nije slagala s izrazom njegovoga slovenskoga lica. Slikar ga je naslikao u kaftanu purpurne boje sa staklenim dugmadima; u ruci je držao nekakav fantastični cvet. Treći portret bio je delo nekog drugog, veštijeg majstora, i pretstavljao je čoveka od svojih tridesetak godina, u zelenom mundiru iz vremena carice Katarine, sa crvenim reverima, u belom

prsluku i sa finom maramicom od batista oko vrata. Jedna mu je ruka bila naslonjena na štap sa zlatnom ručicom, a drugu je okačio o prsluk. Iz njegovog preplanulog, mršavog lica izbijala je drska naduvenost. Tanke i duge obrvice bile su se skoro srasle iznad poput smole crnih očiju; na bledim usnama, koje su se jedva videle, titrao je zao osmeh.

— Što ste se tako zagledali u ta lica? — upita me Petar Fjodorović.

— Tako! — odgovorim ja i pogledam ga.

— Hoćete li da vam ispripovedam čitavu priču o tim ljudima?

— Molimo vas, — odgovorismo u jedan glas.

Petar Fjodorović je ustao, uzeo sveću, primakao je slikama i, glasom čoveka koji pokazuje divlje zverove, počeo: „Gospodo! Ova dama je posvojče moga rođenog pradede, Olga Ivanovna NN., nazvana Lučinova, umrla je pre četrdeset godina, kao devojka. Ovaj gospodin” — i tu pokaza na portret muškarca u mundiru — „to je gradski seržan Vasilije Ivanović, takođe Lučinov, koji je preminuo po Božjoj volji godime hiljadu sedamsto devedesete, a ovaj gospodin, s kojim nemam čast biti u srodstvu, to vam je neki Pavle Afanasijević Rogačov, koji, ukoliko mi je poznato, nije bio ni u kakvoj službi. Izvolite obratiti pažnju na rupu koja se nalazi na njegovim prsima, baš na mestu gde mu dolazi srce. Ta rupa je, kako vidite, pravilna, trouglasta, i, po svoj prilici, nije mogla nastati slučajno... — A sada”, — nastavi zatim svojim običnim glasom, — „izvolite sesti, naoružajte se strpljenjem i slušajte”:

— Gospodo, — poče on, — ja sam poreklom od veoma stare porodice. Svojim poreklom se ne ponosim, jer su svi moji pretci bili strasne raspikuće. Uostalom, taj prigovor se ne odnosi na mog pradedu Ivana Andrejevića Lučinova, — naprotiv: on je važio kao čovek krajnje štedljiv, čak cicija — bar za poslednjih godina svoga života. On je mladost proveo u Petrogradu i to za vladavine carice Jelisavete. U Petrogradu se oženio i izrodio sa svojom ženom, mojom prababom, četvoro dece — tri sina — Vasilija, Ivana i Pavla (moga rođenog dedu) i jednu ćerku, Nataliju. Sem toga Ivan Andrejević je primio u kuću i usvojio ćerku jednoga svog dalekog rođaka, puku siroticu — Olgu Ivanovnu, o kojoj sam vam već napomenuo. Podanici moga dede znali su, verovatno, da on postoji,

jer su mu slali (kad se ne bi događale kakve osobite nevolje) po neku malenkost na ime spahiskog nameta — ali ga nikada nisu lično videli. Tako je cvalo malo selo Lučinovka ne videći svoga gospodara, — dok jednog lepog jutra nisu stigla u selo jedna teška kola i zaustavila se pred starostinom kućom. Seljaci, uznemireni takvim neviđenim događajem, dotrčali su i ugledali svoga gospodara, gospodaricu i svu njihovu decu, sem najstarijeg Vasilija, koji je bio ostao u Petrogradu. Od toga znamenitoga dana, na sve do kraja svoga života, Ivan Andrejević nije više izlazio iz Lučinovke. On je podigao kuću, ovu istu u kojoj ja sada imam čast da s vama razgovaram; ogradio je i crkvu, i počeo da živi kao spahija. Ivan Andrejević bio je čovek ogromnoga rasta, mršav, ćutljiv i veoma spor u svim svojim pokretima; nikada nije nosio kućnu kabanicu i niko, sem njegovog sobara, nije ga video nenapuderisana. Ivan Andrejević je obično išao sa rukama ukrštenima za leđima i kod svakog koraka lagano okretao glavu. Svakoga dana je šetao po dugoj lipovoj aleji, koju je svojeručno zasadio, — i pred svoju smrt je doživeo to zadovoljstvo da uživa u hladu tih lipa. Ivan Andrejević je vanredno malo govorio; kao dokaz njegove ćutljivosti može poslužiti ta čudnovata okolnost da on u toku punih dvadeset godina nije rekao ni jedne jedine reči svojoj ženi Ani Pavlovnoj. Uopšte, njegovi odnosi prema Ani Pavlovnoj bili su veoma neobnčni. — Ona je upravljala čitavim domazlukom, za ručkom je uvek sedela pored svoga muža, — on bi neštedimice kaznio svakoga ko bi se usudio da joj kaže makar jednu reč koja bi odavala nepoštovanje, — međutim sâm nije nikada s njome razgovarao i nije se čak ni rukovao s njome. Ana Pavlovna je bila bojažljiva, bleda, potištena žena; svakoga dana se molila u crkvi na kolenima i nikada se nije smešila. Pričalo se da su ranije, t.j. pre dolaska u selo, živeli u najvećoj slozi; govorkalo se, takođe, da je Ana Pavlovna prekršila svoje bračne obaveze, da je muž doznao o tom njenom prestupu... Bilo kako bilo, tek Ivan Andrejević se nije izmirio s njome ni na samrti. Za vreme njegove poslednje bolesti ona se nije nikako odvajala od njega; ali on je, izgleda, nije ni opažao. Jedne noći Ana Pavlovna je sedela u spavaćoj sobi Ivana Andrejevića; njega je mučila besanica — pred ikonom je gorelo kandilo; sluga mog dede, Judić, o kom ću vam kasnije reći nekoliko reči, beše izašao iz sobe. Ana Pavlovna je

ustala, prešla preko sobe i jecajući bacila se na kolena pred muževljevim krevetom, htela je nešto da kaže — pružila je ruke... Ivan Andrejević je pogledao — i, slabim glasom, ali odlučno viknuo: „Judiću!” Sluga je ušao. Ana Pavlovna je žurno ustala i, zanoseći se, vratila se na svoje mesto.

Deca Ivana Andrejevića vanredno su ga se bojala. Deca su odrasla na selu i posmatrala su čudnovato ponašanje Ivana Andrejevića prema njegovoj ženi. Svi su strasno voleli Anu Pavlovnu, ali nisu smeli da pokažu tu svoju ljubav. Pa i ona sama ih se nekako klonila... Vi se, gospodo, sećate mog dede: on je do same svoje smrti uvek išao na prstima i govorio šapatom... šta će reći navika! Moj deda i njegov brat Ivan Ivanović bili su ljudi prosti, dobri, tihi i setni; moja grand’ tante Natalija udala se, kako vam je poznato, za jednog grubog i glupog čoveka, i do kraja života osećala prema njemu nemu, ropsku, ovčiju ljubav — dok im je brat Vasilije bio sasvim drukčiji čovek. Čini mi se da sam vam već rekao kako ga je Ivan Vasiljević ostavio u Petrogradu. Onda mu je bilo dvanaest godina. Otac ga je predao na staranje jednom dalekom rođaku, postarijem čoveku, neženji i strašnom volterijancu.

Vasilije je odrastao i stupio u službu. Bio je omalena rasta, ali lepo građen i vanredno spretan; govorio je odlično francuski i bio čuven sa svoje veštine u mačevanju. Bio je smatran za jednog od najsjajnijih mladića početkom Katarinine vladavine. Otac bi mi često govorio, kako mnoge starice, koje je on poznavao, nisu mogle bez najdirljivije nežnosti da se sete Vasnlija Ivanovića Lučinova. Zamislite čoveka obdarena neobično jakom voljom, strasna i smišljena, strpljiva i hrabra, vanredno zatvorena i — po rečima njegovih savremenika — zanosno, čarobno ljubazna. Nije imao ni savesti, ni dobrote ni poštenja, ma da ga niko ne bi mogao nazvatl konačno rđavim čovekom. Bio je samoljubiv — ali je umeo da skriva svoje samoljublje i strašno je voleo nezavisnost. Kad bi, tako, Vasilije Ivanović, smešeći se, nežno zažmirio svojim crnim očima, kad bi hteo nekoga da osvoji, kažu da mu se nemoguće bilo odupreti — pa čak i ljudi koji su znali njegovu suhu i hladnu dušu, često su podlegali čarobnoj moći njegovog uticaja. On je brižljivo služio samom sebi i primoravao je i druge ljude da rade u njegovom interesu, sve mu je polazilo za rukom, jer nije nikada gubio

prisebnost, nije se gnušao da se koristi laskanjem i umeo je da laska.

Deset godina posle dolaska Ivana Andrejevića u selo, došao je on kao sjajni gardiski oficir u Lučinovku — i za to vreme je uspeo da zavrti glavu čak i neveselom starcu, svome ocu. Čudna stvar! Ivan Andrejević je sa uživanjem slušao pripovetke svoga sina o nekim njegovim pobedama. Njegova braća su mu se nemo divila, kao kakvom višem biću. Čak i sama Ana Pavlovna zavolela ga je skoro više nego svoju ostalu decu, koja su joj bila tako iskreno odana.

Vasilije Ivanović je došao u selo pre svega da se vidi sa svojim rođacima; a zatim još i stoga da od oca uzme što više može novaca. On je u Petrogradu živeo raskošno i na velikoj nozi i napravio je mnoštvo dugova. Nije mu bilo lako izaći na kraj s očevim tvrdičlukom i, ma da mu je Ivan Andrejević za vreme jedne jedine posete dao, verovatno, mnogo više novaca nego svoj ostaloj deci za čitavih dvadeset godnna koliko su proživeli u roditeljskoj kući, Vasilije se ipak držao poznatog ruskog pravila: „kad se uzima, nek se uzima!” Ivan Andrejević je imao slugu koji se zvao Judić i bio isto tako visok, mršav i ćutljiv čovek kao i njegov gospodar. Kažu da je taj Judić bio donekle kriv čudnovatom ponašanju Ivana Andrejevića prema Ani Pavlovnoj: pričalo se da je on otkrio prestupnu vezu između moje prababe i jednog od najboljih prijatelja mog pradede. Verovatno se Judić duboko kajao radi te svoje neumesne revnosti, jer je teško zamisliti boljeg čoveka od njega. Svi moji službenici na imanju sveto čuvaju do dandanas njegovu uspomenu. Moj pradeda je imao prema Judiću neograničeno poverenje. U ono vreme spahije su imali novaca, ali ih nisu ulagali na čuvanje u novčane zavode, već su ih čuvali u sanducima, u tajnim rupama ispod poda, itd. Ivan Andrejević je sve svoje novce čuvao u velikom okovanom sanduku, koji se nalazio pod njegovim uzglavljem. Ključ od toga sanduka bio je poveren Judiću. Svake večeri, pre spavanja, Ivan Andrejević bi naredio da se u njegovom prisustvu otključa taj sanduk, pa bi štapom kuckao redom po svima dobro nabijenim vrećicama, a svake subote bi zajedno s Judićem razvezivao vrećice i brižljivo prebrojavao novce. Vasilije je doznao o svima tim manipulacijama i u njemu se razbuktala želja da naruši mir toga zabranjenog sandučića. U toku nekih pet-šest dana on je smekšao Judića, t.j. doveo je

sirotog starca do toga da je ovaj bio — što se kaže — sasvim lud za mladim gospodarem. Pošto ga je tako propisno pripremio, Vasilije se pretvori zabrinut i mračan, dugo nije hteo da odgovara na Judićeva zapitkivanja, pa mu najzad ispripoveda kako je izgubio na kartama i kako će se ubiti — ako ne nabavi negde novaca. Judić počne da jeca, baci se pred njim na kolena i stane da ga preklinje da ne zaboravlja na Boga i da se ne upropašćuje. Vasilije, ne govoreći ni reči, zatvori se u svojoj sobi. Malo kasnije čuje on kako neko oprezno kuca na njegova vrata; on otvori vrata i ugleda na pragu Judića, bleda, kako drhće i drži ključ u ruci. Vasilije je odmah sve razumeo. Isprva se dugo nećkao. Judić je, sav uplakan, ponavljao: „izvolite, gospodaru! uzmite...!" Vasilije najzad pristane. To je bilo u ponedeljak. Vasiliju padne na pamet da mesto izvađenog novca stavi komadiće cigli. Računao je da Ivan Andrejević, lupkajući štapom po vrećicama, neće obratiti osobitu pažnju na neziatnu razliku u zvuku — a do subote se nadao da će nabaviti novaca i staviti natrag u sanduk. Kako je smislio, tako je i uradio. Otac stvarno nije ništa primetio. Ali Vasilije nije do subote mogao da nabavi novaca: on se nadao da će pomoću uzetoga novca dobiti na kartama novaca od jednog bogatog suseda — ali, naprotiv, sam je sve izgubio. Utoliko je došla subota; dođe red i na vrećice sa komadićima cigle. Zamislite, gospodo, čuđenje Ivana Andrejevića!

— Šta ovo znači? — zagrmi on.

Judić ćuti.

— Jesi li ti ukrao ovaj novac?

— Nisam.

— Onda je neko uzimao od tebe ključ?

— Nisam nikome davao ključ.

— Nikome? Ako nisi nikome davao — onda si ti lopov. Priznaj!

— Nisam ja lopov, Ivane Andrejeviću.

— Otkuda, onda, ove cigle, do đavola! Tako me ti, dakle, varaš? Poslednji put ti kažem — priznaj!

Judić obori glavu i prekrsti ruke na leđima.

— Ej, ljudi! — poviče Ivan Andrejević izbezumljenim glasom. — Batine ovamo!

— Kako? mene... da kaznite? — prošaputa Judić.

— Gle ti njega! šta si ti bolji od drugih? Ti si lopov! Eh, Judiću! od tebe se nisam nadao ovakvom lopovluku!

— Ja sam osedeo u vašoj službi, Ivane Andrejeviću, — jedva izusti Judić.

— Šta me se tiče tvoja seda kosa? Do đavola i ti i tvoja služba!

Dođoše ljudi.

— Vodite ga, pa ga valjano!

Ivanu Andrejeviću su pobledele i zadrhtale usne. Išao je tamo amo po sobi, kao divlja zver po kavezu.

Ljudi se nisu usuđivali da izvrše njegovu naredbu.

— Šta ste tu stali, izrodi jedni? Ili, možda, čekate da ga se ja latim? je li?

Judić pođe prema vratima...

— Stojte! — vikne Ivan Andrejević. — Judiću, poslednji put ti kažem, molim te, priznaj.

— Ne mogu! — prostenje Judić.

— Onda ga vodite, staroga mangupa!... Na smrt s njime! Sve na moju dušu! — zagrmi pobesneli starac. Mučenje je počelo...

Odjednom su se otvorila vrata i ušao Vasilije. On je bio skoro još bleđi od oca, ruke su mu drhtale, gornja usna mu se izdigla i otkrila niz belih i ravnih zuba.

— Ja sam kriv, — reče on prigušenim, ali odlučnim glasom. — Ja sam uzeo novac.

Ljudi stadoše.

— Ti! kako? ti, Vaska! bez Judićeva pristanka?

— Ne! — reče Judić: — s mojim pristankom. Ja sam sâm dao ključeve Vasiliju Ivanoviću. Baćuška, Vasilije Ivanoviću! zašto ste se izvoleli uznemiravati?

— Eto, dakle, ko je lopov! — poviče Ivan Andrejević. — Hvala ti, Vasilije, hvala! A tebe, Judiću, ipak neću pomilovati. Zašto mi nisi odmahsve priznao? Ej, vi! šta ste stali? ili ni vi ne priznajete više moju vlast? A s tobom ću se već obračunati, golubiću! — dodade on, obraćajući se Vasiliju.

Ljudi nanovo zgrabiše Judića.

— Ne dirajte ga! — prošaputa Vasilije kroz zube. — Sluge ga nisu poslušali. — Natrag! — poviče on i jurne na njih... Oni ustuknu.

— A! hoćeš da se buniš! — zastenje Ivan Andrejević, digne štap i pođe prema sinu.

Vasilije otskoči, zgraoi balčak svoje sablje i izvadi je do polovine. Svi zadrhtaše. Na vratima se pojavi Ana Pavlovna, koja beše čula larmu, sva zaplašena, bleda.

Lice Ivana Andrejevića se strašno izmenilo. On se zaklatio, ispustio je štap i teško se srušio na naslonjaču, pokrivajući lice obema rukama. Niko se nije micao, svi su stojali kao ukopani, ne izuzimajući ni Vasilija. On je grčevito stezao čelični balčak svoje sablje, a oči su mu blistale prigušenim, gnevnim bleskom...

— Odlazite... svi napolje, — progovori Ivan Andrejević tihim glasom, ne dižući ruku s lica.

Čigava gomila izađe napolje. Vasilije je zastao na pragu, zatim je odjednom stresao glavu, zagrlio Judića, poljubio majku u ruku... i kroz dva sata ga već nije bilo u selu. Otputovao je u Petrograd.

Istoga dana, uveče, Judić je sedeo u tremu kućice za služinčad. Ljudi se behu okupili oko njega, žalili su ga i teško su prebacivali gospodaru.

— Dosta, deco, — reče im on najzad: — dosta... šta ga grdite? ta i sam on, baćuška naš, žali što je tako prek...

Usled toga događaja Vasilije se nije više video sa svojim ocem. Ivan Andrejević je umro bez njega i umro je, verovatno, sa takvom tugom na srcu kakvu da ne da Bog nikome od nas. Vasilmje Ivanović je, međutim, putovao, veselio se na svoju ruku i traćio novce. Kako je dolazio do tih novaca, ne mogu vam sa sigurnošću reći. Nabavio je jednoga slugu, Francuza, spretna i razborita momka, nekog Bursjea. Taj ga je čovek strašno zavoleo i pomagao mu je kod svih njegovih mnogobrojnih pustolovina. Nemam nameru da vam potanko pripovedam o svima nestašlucmma moga grand ’oncle; on se odlikovao takvom neograničenom smelošću, takvom zmijskom okretnošću, takvom neshvatljivom hladnokrvnošću i takvim veštim i finim umom, da, moram priznati, ja sada razumem neograničenu vlast toga nemoralnog čoveka nad najplemenitijim dušama....

Uskoro posle očeve smrti, Vasilije Ivanović je, i pored sve svoje elastičnosti, bio izazvan na dvoboj od strane jednoga uvređenog muža. On se tukao, teško je ranio svoga protivnika i bio je primoran da napusti prestonicu: naređeno mu je bilo da živi na svom imalju i

da se nikuda ne udaljava. Vasiliju Ivanoviću je bilo 30 godina. Vi, gospodo, možete lako zamisliti sa kakvim je osećajima putovao u svoj zavičaj taj čovek koji beše navikao na sjajan život u prestonici. Kažu da je usput često izlazio iz kola, bacao se licem u sneg i plakao. Niko u Lučinovki nije mogao da prepozna onoga pređašnjeg, veselog, ljubaznog Vasilija Ivanovića. On nije ni s kim razgovarao, od jutra do mraka je išao u lov, s očiglednim nestrpljenjem je snosio milovanja svoje majke i nemilosrdno ismejavao svoju braću i njihove žene (oni su se već, oba, bili oženili)...

Ja vam, čini mi se, još ništa nisam rekao o Olgi Ivanovnoj. Nju su dovezli u Lučinovku kao odojče; tek što nije umrla na putu. Olga Ivanovna je, kako se kaže, bila vaspitana u strahu Božjem i roditeljskom... Treba priznati da su se i Ivan Andrejević i Ana Pavlovna prema njoj ponašali kao prema rođenoj ćerci. Ali u njoj je tinjala jedna slaba iskra onoga istoga ognja koji je tako jarko plamteo u duši Vasilija Ivanovića. Međutim, dok se rođena deca Ivana Andrejevića nisu usuđivala da razmišljaju o uzrocima čudnovate, neme svađe njihovih roditelja, — Olgu je već od ranih godina uznemiravao i mučio položaj Ane Pavlovne. Poput Vasilija i ona je volela nezavisnost; svaki pritisak izazivao je kod nje uzbunu. Ona je svom svojom dušom odano zavolela svoju dobrotvorku; starca Lučinova je mrzela i često je, sedeći za ručkom, bacala na njega tako mračne poglede da je strava hvatala čak i slugu koji je služio za stolom. Ivan Andrejević sve te poglede nije ni opažao, jer uopšte nije obraćao nikakvu pažnju na svoju porodicu.

U početku se Ana Pavlovna starala da istera iz nje tu mržnju, ali su je neka smela Olgina pitanja primorala da potpuno zaćuti. Deca Ivana Andrejevića obožavala su Olgu, a volela ju je i starica, iako nekom dosta hladnom ljubavlju.

Dugotrajna tuga beše u toj sirotoj ženi ugušila svaku radost, svaki jači osećaj; ništa nije tako jasno dokazivalo Vasilijevu čarobnu ljubaznost kao to, da je on primorao čak i svoju majku da ga silno zavoli. Izlivi dečije nežnosti nisu bili u duhu onoga vremena, pa nije ni čudo da Olga nije smela da ispolji svoju odanost, mada je uvek uveče, kod praštanja, sa naročitim poštovanjem ljubila ruku Ani Pavlovnoj. Čitala je i pisala vrlo slabo. Tek dvadeset godina kasnije počele su ruske devojke da pomalo čitaju romane kao „Pustolovine

markiza Glagola”, — „Fanfan i Lolota”, — „Aleksije ili koliba u šumi”; — počele su da uče muziku na klavikordima i da pevaju pesme poput ove, koja je nekada bila veoma poznata:

„I muškarci svi na svetu
Kao muhe k nama lete” — itd.

ali sedamdesetih godina (Olga Ivanovna se rodila 1757 godine) naše lepotice po selima nisu imale i pojma o svima tim savršenstvima. Mi teško sada možemo da zamislimo rusku gospođicu iz one epohe; istina, mi možemo po našim babama suditi o stepenu obrazovanosti plemićkih žena iz vremena Katarine; ali kako, molim vas, da odelimo ono što su one usvojile u toku svoga dugog života — od onoga što su one bile u svojoj mladosti?

Olga Ivanovna govorila je nešto malo francuski, ali s jakim ruskim naglaskom: u njeno vreme nije bilo ni govora o emigrantima. Jednom rečju, kraj svih svojih dobrih osobina ona je bila ipak dosta velika divljaka — i, često bi, istina, bez zlobe u srcu, na svoju ruku kažnjavala kakvu zlosrećnu sobaricu...

Nešto pre dolaska Vasilija Ivanovića verili su Olgu Ivanovnu sa jednim susedom — Pavlom Afanasijevićem Rogačovim, vanredno dobrim i čestitim čovekom. Priroda beše zaboravila da mu udeli žuč. Njegova sopstvena služinčad nije ga slušala, koji put bi se svi do jednog kojekuda razišli i sirotog Rogačova ostavili bez ručka... ali tišinu njegove duše nije moglo ništa uznemiriti. Od detinjstva on se odlikovao debljinom i nepokretnošću, nije stupao ni na kakvu službu, rado je išao u crkvu i pevao za pevnicom. Pogledajte, gospodo, ovo dobroćudno, okruglo lice; zagledajte se u ovaj tihi, svetli osmeh... pa ćete i sami osetiti kao neku radost, zar ne? Njegov otac je u svoje vreme dolazio katkada u Lučinovku i dovodio sobom o praznicima Pavlušu, koga su mali Lučinovi mučili na sve načine. Pavluša je odrastao, počeo je da i sam dolazi k Ivanu Andrejeviću, zaljubio se u Olgu Ivanovnu i ponudio joj ruku i srce, — upravo, ne lično njoj, već njenim dobrotvorima. Dobrotvori su pristali. Nije im ni na kraj pameti došlo da pitaju Olgu Ivanovnu: da li joj se dopada Rogačov? U ono vreme, što bi rekla naša baka, „nije se znalo za takve luksuze”. Olga se, uostalom, ubrzo navikla na svoga verenika: bilo je nemoguće ne

zavoleti to krotko, snishodljivo stvorenje. Rogačov ne beše dobio nikakvo vaspitanje; francuski je umeo da kaže jedino: „bonžur”, — pa je čak i tu reč potajno smatrao za nepristojnu Sem toga ga nekakav šaljivčina beše naučio da peva ovu, kao bajagi francusku, pesmicu:

„Sonječka, Sonječka!
Ke-vule-vu-de-mua[6]
— ja vas obožavam
— me-že-ne-pe-pa[7]...

On je tu pesmicu tiho pevušio uvek kad se osećao dobro paspoložen. Otac njegov bio je isto tako neizrecivo dobar čovek. Išao je uvek u dugačkoj pamučnoj kabanici i, ma šta mu ko govorio, on je sve sa osmehom odobravao. Od veridbe Pavla Afanasijevića, oba Rogačova — i otac i sin — bili su u velikom poslu; preudešavali su kuću, dograđivali razne „galderije”, ljubazno razgovarali s radnicima i častili ih rakijom. Nisu stigli da posvršavaju sve radove do zime, pa su odložili svadbu do leta; u leto umre Ivan Andrejević, i svadba bi odložena do idućeg proleća; te zime je došao Vasilije Ivanović. Pretstavili su mu Rogačova; dočekao ga je hladno i nemarno, a u toku vremena ga je toliko zaplašio svojim oholnm ponašanjem, da je grešni Rogačov treperio kao list čim bi se ovaj pojavio, i samo bi se ćuteći i usiljeno smešio. Jednom ga je Vasilije skoro sasvim upropastio — kad mu je predložio da se opklade da on, Rogačov, neće moći prestati da se smeši. Siromah Pavle Afanasijević se zbunio skoro do suza, ali — stvarno! — osmeh, taj glupavi usiljeni osmeh mije nikako hteo da iščezne s njegovoga oznojenog lica! A Vasilije je lagano igrao krajičcima svoje vratne marame i bacao na njega preterano prezrive poglede. Otac Pavla Afanasijevića doznao je takođe o Vasilijevom dolasku i, nekoliko dana kasnije, krenuo je — „važnosti radi” — u Lučinovku, s namerom da „dragom gostu čestita dolazak u rođene palestine”. Afanasije Lukić je u čitavom okrugu bio poznat sa svoje krasnorečivosti, tj. sposobnosti da bez spoticanja izgovori dosta dugačak i mudro zapleten govor sa lakom primesom knjiških reči. Ali, avaj! Ovom prilikom on nije opravdao glas koji je uživao: zbunio

se mnogo više nego njegov sin Pavle Afanasijević; promucao je nešto veoma nerazumljivo i, ma da nikada u životu nije pio votke, tu je, „kontinencije radi”, popio jednu čašicu (on beše zatekao Vasilija za doručkom) — jer je hteo da se bar malo, koliko-toliko samostalno nakašlje, ali nije pustio ni najmanjeg zvuka. Vraćajući se kući, Pavle Afanasijević je šanuo svome ocu: „Šta kažete, baćuška?” Afanasije Lukić mu je ljutito i isto tako šapatom odgovorio: „Mani ga!”

Rogačovi počeše ređe dolaziti u Lučikovku. Uostalom, Vasilije nije samo njima ulivao strah: on je u kod svoje braće i njihovih žena, čak i kod same Ane Pavlovne izazivao neku setnu, nagonsku nelagodnost... i oni su počeli da ga na sve moguće načine izbegavaju; Vasilije je to morao opaziti, ali, očigledno, nije imao namere da menja svoje ponašanje prema njima, dok najedared, negde početkom proleća, nije nanovo postao onaj isti ljubazan i prijatan čovek, kakva su ga oduvek poznavali...

Prvi znak te iznenadne promene bila je neočekivana Vasilijeva poseta kod Rogačovih. Osobito se Afanasije Lukić prilično uplašio kad je ugledao Lučinovljeva kola, ali se taj njegov strah vrlo brzo izgubio. Vasilije nije nikada bio ljubazniji ni veseliji. Uzeo je pod ruku mladoga Rogačova i pošao s njime da razgleda gradnje, razgovarao sa dunđerima, savetovao ih, zasecao je i sam znakove sekirom, zamolio da mu pokažu konje iz štale Afanasija Lukića, sam ih vodio za ular — i, uopšte, svojom srdačnom ljubaznošću toliko oduševio stepske dobričine, da su ga obojica više puta zagrlili. Kod kuće je Vasilije za nekolpko dana takođe svima zavrteo glavu, kao pre: započinjao je razne vesele igre, nabavio muzikante, pozvao u goste razne susede i susetke, pripovedao staricama na najsmešniji način varoške spletke, diskretno se udvarao mlađim ženama, smišljao neviđene zabave, vatromete itd., jednom rečju, oživeo je sve i svakoga. Tužna i mračna Lučinovljeva kuća pretvornla se odjednom u veseo, sjajan i čaroban dom, o kome poče da govori čitav okrug. — Ta iznenadna promena je mnoge začudila, ali je sve obradovala i počeše se pronositi razni glasovi; obavešteni ljudi su tvrdili da je Vasilija Ivanovića dotle mučila neka tajna briga, da mu se ukazala prilika da se nanovo vrati u prestonicu... ali niko nije prokljuvio pravi uzrok preporoda Vasilija Ivanovića.

Olga Ivanovna je, gospodo, bila veoma lepuškasta. — Uostalom, njena lepota se više sastojala u neobičnoj nežnosti i svežini njenoga tela i u mirnoj lepoti njenih pokreta nego li u strogoj pravilnosti crtâ. Priroda je obdarila bila nekom originalnošću; njeno vaspitanje — ona je odrasla kao siroče — razvilo je u njoj opreznost i čvrstinu. Olga nije spadala u tihe i mlitave gospođice; ali jedan jedini osećaj bio je u njoj potpuno sazreo: mržnja prema svome dobrotvoru. Uostalom, mogle su u duši Olge Ivanovne zaplamteti i druge, više ženske strasti, i to neobično, morbidno snažno... ali ona nije imala ni one ponosne hladnoće, ni one kompaktne duševne čvrstine, ni one samoljubive usredsređenosti, bez kojih se svaka strast veoma brzo gubi. — Prvi porivi takvih poluaktivnih polupasivnih duša imaju katkada neobično snažan zamah; ali oni veoma brzo iznevere sami sebi, a osobito kad stvar dođe do nemilosrdne primene usvojenih načela; one se boje doslednosti... Međutim, gospodo, moram vam otvoreno priznati, takve žene čine na mene najsnažniji utisak... (Govoreći to, pripovedač je iskapio čašu vode. — Koješta, koješta! pomislio sam ja, posmatrajući njegov obli podvoljak: — na tebe, dragi prijaško, ništa na ovom svetu ne čini „najsnažniji utisak”)...

Petar Fjodorović je nastavljao: — Gospodo, ja verujem u krv, u rasu. Olga Ivanovna imala je više nego li, naprimer, njena posestrima — Natalija. Vi ćete me upitati u čemu se manifestovala ta „krv”, — u svemu: u linijama ruku, usana, u zvuku glasa, u pogledu, u hodu, u načinu češljanja, — najzad čak i u borama odela. U svima tim malenkostima skrivalo se nešto osobito, ma da moram priznati, da ta... kako da kažem?... ta distinction, koja je padala u deo Olgi Ivanovnoj, ne bi privukla Vasilijevu pažnju, da se sreo s njome negde u Petrogradu. Dok u selu, u ovom zabačenom kraju, ne samo što je privukla njegovu pažnju, već je čak bila uopšte jedini uzrok one promene o kojoj sam maločas govorio.

Razmislite sami: Vasilije Ivanović je voleo da uživa život: njemu je na selu moralo biti dosadno; njegova braća su bila dobričine, ali veoma ograničeni ljudi: on nije imao ništa zajedničko s njima; njegova sestra Natalija je za tri godine izrodila sa svojim mužem četvoro dece; između nje i Vasilija postojao je bezdan jaz... Ana Pavlovna je išla u crkvu, molila se, postila i pripremala se za smrt. Ostajala je samo Olga, sveža, bojažljiva, nežna devojčica... Vasilije

je isprva nije ni opazio... ta i ko bi obratio pažnju na pitomicu, na siroče, na potsvojče?... Jednom, u samom početku proleća, šetao se on po parku i štapom mlatio glavice maslačka, tih glupih žutih cvetova koji se u takvim masama pojavljuju na tek zazelenelim livadama. — On se šetao po parku, ispred kuće, odjednom je podigao glavu — i ugledao Olgu Ivanovnu. — Videla se s profila, kako sedi pored prozora i zamišljeno gladi jedno prugasto mače, koje se, predući i žmureći, beše namestilo na njenom krilu i s velikim uživanjem grejalo svoju njuškicu na prolećnjemu, već dosta jakome suncu. Olga Ivanovna bila je obučena u belu jutarnju haljinu sa kratkim rukavima; njene gole, bledo ružičaste, još ne sasvnm razvijene ruke i ramena disale su svežinom i zdravljem; mala kućna kapica je ovlaš stezala njene guste, meke, svilene uvojke; njeno lice bilo je lako zajapureno: tek što se beše probudila. Njen tanki i vitki vrat bio je dražesno nagnut napred; njen neutegnuti struk odmarao se tako čarobno ležerno, tako stidljivo, da je Vasilije Ivanović (odličan znalac!) nehotice zaustavio i zagledao. Odjednom mu je palo na pamet da se Olga Ivanovna ne sme ostaviti ovako u njenom prvobitnom neznanju, da bi se iz lje mogla sa vremenom razviti vanredno nežna i dražesna žena. On se prikrao prozoru, uspeo se na prste i pritiskao jedan nem poljubac na belu, glatku ruku Olge Ivanovne, malo ispod lakta. — Olga je vrisnula i skočila, mače je zadiglo rep i štuklo u park, Vasilije Ivanonović je zadržao za ruku... Olga je pocrvenela sva, do ušiju; on je počeo da se u šali ruga njenoj plašljivosti... zvao je da se prošeta s njime; ali Olga Ivanovna je najedared opazila kako je nemarno obučena i „brže od brze košute” umakla u drugu sobu.

Istoga dana je Vasilije otišao k Rogačovima. Odjednom je postao veseo i duh mu se prosvetlio. Vasilije nije zavoleo Olgu, ne! — sa rečju „ljubav” se ne valja šaliti... On je našao sebi neko zanimanje, stavio je sebi jedan zadatak i radovao se kao što se raduje delatan čovek. Nije mu ni na kraj pameti došlo da je ona pitomica njegove majke, tuđa verenica; on se nije ni jednoga časa varao; on je veoma dobro znao da ona nikada neće biti njegova žena... U njegovo opravdanje mogla je, možda, da posluži strast, — istina, ne uzvišena i plemenita, ali ipak dovoljno snažna i bolna. Razume se, on se nije

zaljubio kao kakvo dete; on se nije odavao neodređenim zanosima; on je znao vrlo dobro šta hoće i k čemu ide.

Vasilije Ivanović je bio savršeno sposoban da za najkraće vreme pripitomi i navikne na sebe drugog čoveka, čak i bojažljivog ili čoveka s predubeđenjem. Olga je ubrzo prestala da zazire od njega. Vasilije Ivanović je uveo u nov svet. On je za nju nabavio klavikorde, poučavao je u muzici (on je i sâm dosta dobro svirao na flauti), čitao joj razne knjige, vodio s njome duge razgovore... Sirota stepska devojka je izgubila glavu. Vasilije je potpuno potčinio. On je umeo da razgovara s njome o stvarima koje su joj pre bile tuđe, i to da razgovara na jednom jeziku koji je ona razumela. Olga se malo po malo već usuđivala da pred njime izražava svoje osećaje; on joj je pomagao, došaptavao joj je reči koje ona nije umela da nađs, nije je zaplašivao; čas bi kočio, čas opet poticao njene porive... Vasilije se trudio oko njenog vaspitanja, ali nikako ne iz nesebične želje da probudi i razvije njene sposobnosti: on je, prosto, hteo da je malko približi sebi i znao je da je neiskusnu, bojažljivu, ali samoljubivu devojku lakše zadobiti umom nego li srcem. Čak i da je Olga bila kakvo neobično biće, Vasilije to nikako ne bi mogao opaziti, jer se prema njoj ponašao kao prema detetu; međutim, vi, gospodo, znate već da kod Olge nije bilo ništa naročito markantno. Vasilije se starao da, po mogućnosti, deluje na njenu uobrazilju, i ona je često, uveče, odlazila od njega s takvim vrtlogom novih slika, reči i misli u svojoj glavi, da ne bi sve do zore mogla zaspati, već je neprestance, tužno uzdišući, naslanjala vrele obraze na hladne jastuke ili je ustajala, prilazila prozoru i plašljivo i žedno zurila u tamnu daljinu. Vasilije je ispunjavao svaki trenutak njenoga života; ona nije mogla ni o kom drugom da misli. Rogačova je ubrzo prestala čak i da opaža. Vasilije, kao vešt i lukav čovek, nije u njegovom prisustvu ni razgovarao s Olgom; on bi ga uvek ili nasmejao do suzâ ili bi priređivao kakvu bučnu igru, jahanje ili vožnju u čamcu, na reci, noću, sa fenjerima i s muzikom, — jednom rečju, nije davao Pavlu Afanasijeviću da se osvesti. Pa ipak, i pored sve veštine Vasilija Ivanovića, Rogačov je nejasno osetio kao da je on, Olgin verenik i budući muž, postao za nju tuđ čovek... ali, kao beskrajno dobar čovek, bojao se da je ogorči kakvim prekorom, ma da je stvarno voleo i ma da je njena odanost bila za njega veoma dragocena. Kad bi ostajao nasamo s njome, on

nije znao kakav razgovor da započne, već bi se samo na sve načine trudio da joj ugodi. Prošla su dva meseca. Olga je najzad potpuno izgubila svu volju, svu samostalnost; slabi i ćutljivi Rogačov nije joj mogao služiti kao oslonac; ona čak nije ni pokušavala da se odupre čarima i sa ustreptalim srcem se bezuslovno predala Vasiliju...

Olga Ivanovna je verovatno onda upoznala ljubavne radosti; ali na kratko vreme. Ma da je Vasilije — nemajući drugog zanimanja — ne samo nije napustio, već se bio navikao na nju i pažljivo je mazio, Olga se sama bila toliko izgubila, da čak ni u ljubavi nije nalazila zadovoljstva, na ipak se nije mogla otrgnuti od Vasilija. Počela je da se svega plaši, nije se usuđivala da misli; nije ništa razgovarala; prestala je da čita, morila je tuga. Katkada bi Vasiliju polazilo za rukom da je povuče za sobom i da je natera da zaboravi na sve i na svakoga; ali već sutradan on bi je našao opet bledu, nemu, hladnih ruku, s besmislenim osmehom na usnama... Za Vasilija je nastalo dosta teško vreme; ali njega nisu mogle zaplašiti nikakve poteškoće. On se sav usredsredio kao iskusan kockar. On se nije ni u koliko mogao osloniti na Olgu Ivanovnu: ona je neprestano izneveravala samu sebe, bledela je, crvenela i plakala... nije bila dorasla svojoj novoj ulozi. Vasilije je radio za dvojicu; samo veoma iskusan posmatrač mogao bi u njegovom bučnom i besnom veselju da nasluti grozničavu napregnutost; on je igrao svojom braćom, sestrama, Rogačovima, susedima i susetkama — kao šahovskim figurama: večno je bio na oprezu, nije gubio ni jednog pogleda, ni jednog pokreta, iako je izgledao kao najbezbrižniji čovek na svetu; svakoga jutra bi se bacao u bitku i svake večeri je slavio pobedu. Njemu nije nimalo teško padala takva strašna aktivnost; spavao je četiri sata dnevno, jeo je veoma malo i bio je zdrav, svež i veseo. Međutim, primicao se dan svadbe; Vasilije je uspeo da ubedi samog Pavla Afanasijevića da svadbu treba odložiti; zatim ga je poslao u Moskvu da nakupuje potrebnih stvari, a sam se utoliko dopisivao sa petrogradsknm prijateljima. On je radio i zauzimao se ne toliko iz sažaljenja prema Olgi Ivanovnoj, koliko iz volje i ljubavi prema aktivnosti i uzbuđenjima... Sem toga, Olga Ivanovna mu je polako postajala dosadna, i on je već više puta, posle ludačke eksplozije strasti, gledao na nju kao što je u svoje vreme gledao na Rogačova. Lučinov je uvek ostajao svima zagonetan; čak i u hladnoći njegove

neumoljive duše osećalo se prisustvo nekog čudnog, skoro južnjačkog plamena, a u najbesnijem požaru strasti vejala je od njega neka hladnoća. — Pred drugima je on, kao i pre, podržavao Olgu Ivanovnu; ali nasamo se igrao njome kao mačka s mišem, ili ju je zastrašivao sofizmima, ili se teško i žučno dosađivao, ili se, najzad, nanovo bacao pred njene noge, vitlao je kao vetar slamku... i onda se nije samo pretvarao da je zaljubljen... već je stvarno i sam premirao...

Jednom, dosta kasno u noći, Vasilije je sedeo sam u sobi i pažljivo čitao poslednja pisma koja beše dobio iz Petrograda — kad su vrata tiho škripnula i ušla Palaška, sobarica Olge Ivanovne.

— Šta želiš? — upita je Vasilije prilično nabusito.

— Gospođica vas izvoli zvati da dođete do nje.

— Ne mogu sada. Idi... Šta je, šta si stala? — nastavno je on, videći da Palaška nije izašla.

— Gospođica mi je naredila da vam kažem da je vrlo potrebno.

— Šta je to opet tamo?

— Izvolićete sami da vidite...

Vasilije je ustao, ljutito bacio pisma u fijoku i pošao Olgp Ivanovnoj. Ona je sedela sama, u uglu, — bleda i nepomična.

— Šta želite? — upita je on ne mnogo srdačno.

Olga ga je pogledala, stresla se i zažmurila.

— Šta vam je? šta je to S tobom, Olga?

On je uzeo za ruku... Ruka Olge Ivanovne bila je hladna kao led... Ona zausti da nešto kaže... ali joj glas zamre. Sirota žena nije više mogla imati nikakvih dvoumljenja što se tiče njenog položaja.

Vasilije se malo zbunio. Soba Olge Ivanovne nalazila se na dva koraka od spavaće sobe Ane Pavlovne. Vasilije oprezno sede pored Olge, poče da joj ljubi i greje ruke i da je šapatom umiruje. Ona ga je slušala — ćuteći — i lako se stresala. Na vratima je stojala Palaška i tiho brisala suze. U obližnjoj sobi je teško i ravnomerno kucala šetalica na satu i čulo se disanje nekoga ko je spavao. Obamrlost Olge Ivanovne izbije, najzad, u suzama i prigušenom jecanju. Suze su kao letnja oluja: posle njih je čovek uvek mirniji. Kad se Olga Ivanovna malo umirila i tek retko, grčevito uzdisala, jecajući kao dete, Vasilije je klekao pred njom na kolena i milovanjem i nežnim obećanjima je potpuno umirio, dao joj da popije malo vode, smestio

je u krevet i otišao. Čitave noći se nije svlačio, napisao je dva-tri pisma, spalio dve-tri hartije, izvadio zlatan medaljon sa slikom neke crnomanjaste, crnooke žene sa sladostrasnim i odvažnim licem, dugo je razgledao njene crte i zamišljeno hodao tamo amo po sobi. Sutradan ujutro, kod čaja, on je sa neobičnim nezadovoljstvom video crvene, podnadule oči i bledo, uznemireno lice sirote Olge. Posle doručka on joj predloži da se s njime prošeta po parku. Olga je pošla za Vasilijem kao poslušna ovčica. Kada se dva sata kasnije vratila iz parka — izgledala je užasno; rekla je Ani Pavlovnoj da se ne oseća dobro i legla je u krevet. Za vreme šetnje Vasilije joj je s dužnim kajanjem poverio da je tajno oženjen — on je, međutim, bio isto takav neženja kao i ja. Olga Ivanovna nije pala u nesvest, — u nesvest se pada samo na bini; ali se odjednom okamenila, ma da se ne samo nije nadala da će se udati za Vasilija, već se čak i nekako bojala da misli na to. Vasilije joj je počeo dokazivati kako je neophodno potrebno da se njijh dvoje rastanu i da se ona uda za Rogačova. Olga Ivanovna ga je posmatrala sa nemom stravom. Vajsilije je govorio hladno, realno i temeljito; krivio je sam sebe, kajao se, — ali je sva svoja razlaganja završio ovim rečima: „što je prošlo, ne možeš ga vratiti; treba nešto preduzimati”. Olga se potpuno izgubila; užasno se stidela; savladao ju je tužan i težak očaj; ona je želela da umre — i apatično je čekala šta će da odluči Vasilije.

— Treba sve priznati majci, — reče najzad on.

Olga je premrla; noge su joj poklecnule.

— Ne boj se, ne boj se, — ponavljao je Vasilije: — osloni se na mene, ja te neću napustiti... ja ću sve udesiti... pouzdaj se u mene.

Sirota žena pogledala ga je sa ljubavlju... da, sa ljubavlju i sa dubokom, iako već beznadnom odanošću.

— Ja ću sve udesiti, sve, — rekao joj je na rastanku Vasilije... i poslednji put poljubio njene ohladnele ruke.

Sutradan, ujutro, čim je Olga Ivanovna ustala iz kreveta, otvorila su se vrata na njenoj sobi... i na pragu se pojavila Ana Pavlovna. Vasilije ju je držao ispod ruke. Ona je ćuteći došla do naslonjače i ćuteći je sela. Vasilije je stojao pored nje. On je izgledao miran; obrve su mu se bile namrštile, a usta malko otvorila. Ana Pavlovna, bleda, puna srdžbe i negodovanja, pokušavala je nekoliko puta da govori, ali je glas izdavao. Olga Ivanovna je sa stravom odmerila

pogledom svoju dobrotvorku — svoga ljubavnika; srce joj se užasno zgrčilo... i ona je s krikom pala na kolena na sred sobe i pokrila lice rukama... „Dakle, istina je... istina?” prošaputala je Ana Pavlovna i nagla se nad nju... „Odgovaraj već!” nastavljala je ona svirepo, uhvativši Olgu za ruku.

— Majčice! — začuo se Vasilijev bronzani glas. — Vi ste mi obećali da je nećete vređati.

— Ja hoću... priznaj... priznaj već... je li istina? je li istina?

— Majčice... setite se... — progovori lagano Vasilije.

Ta jedina reč silno je potresla Anu Pavlovnu Ona se zavalila na naslon naslonjače i zajecala.

Olga Ivanovna je hitro podigla glavu i htela već da se baci pred noge starici, ali je Vasilije zadržao, podigao je i posadio na drugu naslonjaču. Ana Pavlovna je i dalje plakala i šaputala neke nevezane reči...

— Slušajte, majčice, — poče Vasilije, — nemojte da se mučite! nesreća se može još popraviti... Ako je Rogačov...

Olga Ivanovna se strese i ispravi.

— Ako je Rogačov, — nastavljao je Vasilije i značajno pogledao Olgu Ivanovnu, — uobrazio da može nekažnjeno da sramoti jednu poštenu porodicu...

Olga Ivanovna je osetila strah.

— U mojoj kući, — zaječala je Ana Pavlovna.

— Umirite se, majčice. On se koristio time što je ona neiskusna, mlada, on je... vi bi hteli nešto da kažete? — dodade on, videći da se naginje k njemu...

Olga Ivanovna se srušila u naslonjaču.

— Idem odmah k Rogačovu. Prisiliću ga da se još danas venča. Budite uvereni, ja neću dozvoliti da nas on ismejava...

— Ali... Vasilije Ivanoviću... vi... — prošaputala je Olga.

On je na nju bacio jedan dug i hladan pogled. Ona je opet ućutala.

— Majčice, dajte mi reč da je nećete uznemiravati dok se ja vratim. Pogledajte je — tek što je živa. A i vi treba da se odmorite. Oslonite se na mene: ja odgovaram za sve; u svakom slučaju, sačekajte dok se ja vratim. Ponavljam vam — ne mučite ni nju ni sebe — i pouzdavajte se u mene.

On se primače vratima pa zastade.

— Majčice, — reče on, — dođite sa mnom, ostavite je samu, molim vas.

Ana Pavlovna je ustala, prišla ikoni, poklonila se pred njom do zemlje i tiho pošla za sinom. Olga Ivanovna ju je ćuteći i nepokretno pratila pogledom. Vasilije se žurno vratio, zgrabio je za ruku, šanuo joj na uho: „uzdajte se u mene i ne odajte nas”, — i odmah se izgubio... — „Bursje”, povikao je, silazeći brzo niz stepenice. — Bursje.

Četvrt sata kasnije on je već sedeo u kolima zajedno sa svojim slugom.

Toga dana stari Rogačov nije bio kod kuće. Beše otputovao u sresko mesto da kupi čoje za kaftane svojoj služinčadi. Pavel Afanasijević je sedeo u svom kabinetu i pregledao kolekciju izbledelih leptirova. Uzdigavši obrve i napućivši usne, on je oprezno okretao jednom čiodom fina krilašca „noćnoga sfinksa”, kad najedared oseti na svome ramenu jednu neveliku ali tešku ruku. On se osvrte — pred njime je stojao Vasilije.

— Dobar dan, Vasilije Ivanoviću, — reče on, pomalo iznenađen.

Vasilije ga pogleda i sede na stolicu koja je stojala pred njim.

Pavle Afanasijević se malo kao nasmeši... ali onda pogleda Vasilija pa klonu, otvori usta i skrsti ruke.

— Recite mi, Pavle Afanasijeviću, — poče odjednom Vasilije: — mislite li uskoro svršiti sa tom svadbom?

— Ja?... skoro... razume se... ja, što se mene tiče... uostalom, kako vi i vaša sestrica mislite... ja, što se mene tiče, gotov sam, makar sutra.

— Vrlo dobro, vrlo dobro. Vi ste veoma nestrpljiv čovek, Pavle Afanasijeviću.

— Kako to?

— Slušajte, — dodade Vasilije Ivanović ustajući: — ja znam sve; vi me razumete i ja vam naređujem bez odlaganja da se smesta sutra venčate sa Olgom.

— Dozvolite, dozvolite, ipak, — odvrati Rogačov, ne dižući se s mesta: — vi mi naređujete? Ja sam sam tražio ruku Olge Ivanovne i nije potreba da mi se naređuje... Moram priznati, Vasilije Ivanoviću, ja vas nešto ne razumem.

— Ne razumeš?
— Ne, zbilja, ne razumem.
— Daješ li mi reč da ćeš, se s njom venčati odmah sutra?
— Ali, molim vas, Vasilije Ivanoviću... ta zar niste baš vi saml nekoliko puta već odlagali našu svadbu? Da nije bilo vas, ona bi već odavno bila obavljena. Pa i sada mi ne pada na pamet da se povlačim. Ali šta će reći te vaše pretnje, vaša navaljivanja?
Pavle Afanasijević je ubrisao znoj sa čela.
— Daješ li ti meni reč? Govori: da ili ne? — ponovm lagano Vasilije.
— Molim... dajem, ali...
— Dobro. Ali pamti... Ona je sve priznala.
— Ko je priznao?
— Olga Ivanovna.
— Šta je priznala?
— Ta šta se tu preda mnom pretvarate, Pavle Afanasijeviću? Nisam vam ja kakav stran čovek.
— Šta imam da se pretvaram? Ja vas ne razumem, ne razumem, apsolutno vas ne razumem. Šta je to mogla da prizna Olga Ivanovna?
— Šta? Ne budite dosadni! Zna se šta.
— Ubio me Bog...
— Ne, ja ću da te ubijem, ako se ne venčaš s njome... razumeš li me?
— Kako!... — Pavle Afanasijević je skočio na noge i stao pred Vasilija. — Olga Ivanovna... vi kažete...
— Vešt si, braco, vešt, moram ti priznati, — Vasilije ga s osmehom potapša po ramenu: — badava što izgledaš tako miran...
— Bože moj, Bože!... Vi ćete učiniti da poludim... Šta hoćete da kažete, izjasnite se, zaklinjem vas Bogom!
Vasilije se nagnu prema njemu i šanu mu nešto na uho.
Rogačov uzviknu: — Kako?... a?...
Vasilije lupnu nogom.
— Olga Ivanovna? Olga?
— Jeste... vaša verenica...
— Moja verenica... Vasilije Ivanoviću... ona... ona... Ta neću ni da znam ništa za nju, — povika Pavle Afanasijević. — Manite je

bestraga! za koga vi mene smatrate? Mene da prevari — da prevari mene... Olga Ivanovna, zar to nije greh, zar nije sramota... (Suze mu potekoše iz očiju). Hvala vam, Vasilije Ivanoviću, hvala... A sad neću ni da znam za nju više! neću! neću! nema o tome govora... Ah, ljudi Božiji! — Eto šta sam doživeo! Lepo, baš lepo!

— Prestanite već sa tim detinjarijama, — primeti hladnokrvno Vasilije Ivanović. — Setite se, vi ste mi dali reč: sutra je svadba.

— Ne, to ne može biti! Ostavite se, Vasilije Ivanoviću, toga, opet vas pitam — za koga vi mene smatrate? I suviše časti: zahvaljujemo ponizno. Izvinite.

— Kako želite! — odvrati Vasilije. — Uzmite mač.

— Kakav mač... zašto mač?

— Zašto? Evo zašto.

Vasilije izvadi svoj tanki, gipki, francuski mač i lako ga savi o pod.

— Vi hoćete... da se sa mnom... tučete?...

— Baš tako.

— Ali, Vasilije Ivanoviću, zaboga, uđite u moj položaj! Razmislite sami, kako mogu posle toga što ste mi kazali... ja sam pošten čovek, Vasilije Ivanoviću, ja sam plemić.

— Vi ste plemić, vi ste pošten čovek, — onda izvolite da se sa mnom ogledate.

— Vasilije Ivanoviću!

— Vi se, izgleda mi, bojite, gospodine Rogačove?

— Nimalo se ne bojim, Vasilije Ivanoviću. Vi ste mislili da ćete me zaplašiti, Vasilije Ivanoviću. Ja ću ga, biva, malo zaplašiti, on će se prepasti i odmah će na sve da pristane... Ne Vasilije Ivanoviću, ja sam isto tako plemić kao što ste i vi, ma da nisam dobio vaspitanje u prestonici, istina, i vi me nećete moći zaplašiti, izvinite.

— Vrlo dobro, — odvragi Vasilije: — gde je, dakle, vaš mač?

— Jeroška! — vikne Pavle Afanasijević.

Sluga je ušao.

— Donesi mi mač — tamo — znaš, na tavanu... brže...

Jeroška je izašao. Pavle Afanasijević je odjednom vanredno prebledeo, žurno svukao kućni kaput, obukao kaftan riđe boje sa velikim staklenim dugmadima... oko vrata omotao maramu... Vasilije ga je promatrao i micao prstima desne ruke.

— Šta je, dakle? hoćemo li da se tučemo, Pavle Afanasijeviću?

— Ako je već do toga, neka bude, — odvrati Rogačov i brzo zakopča kaputić.

— Ej, Pavle Afanasijeviću, poslušaj me što ti savetujem: venčaj se... šta ti je tu... A ja ću, veruj mi...

— Ne, Vasilije Ivanoviću, — prekide ga Rogačov. — Vi ćete me, znam ja to, ili ubiti ili ćete napraviti od mene bogalja; ali nemam namere da gubim svoju čast; kad se mre, nek se mre.

Ušao je Jeroška, sav ustreptao, i pružio Rogačovu jedan stari mačić u ispucalim kožnim koricama. U ono vreme su svi plemići nosili mačeve uvek kad god su bili uparađeni i napuderisani; ali, stepske spahije su se puderisali svega dvaput godišnje. Jeroška je pošao prema vratima i zaplakao. Pavle Afanasijević ga izgura napolje iz sobe.

— Ipak, Vasilije Ivanoviću, — reče on malko zbunjeno: — ja se ne mogu sada s vama tući: dozvolite da odložimo naš dvoboj do sutra; oca nema kod kuće; pa ne bi bilo loše, za svaki slučaj, da sredim svoje poslove.

— Vidim ja, vi se opet počinjete plašiti, uvaženi gospodine.

— Ne, ne, Vasilije Ivanoviću; ali razmislite sami...

— Slušajte, — vikne Lučinov: — vi me izvodite iz strpljenja... Ili mi dajte reč da ćete se smesta venčati, ili se borite... inače ću vas umlatiti štapom, kao kukavicu, jeste li razumelk?

— Hajdemo u park, — odgovorio je kroz zube Rogačov.

Ali odjednom su se otvorila vrata i u sobu je upala stara dadilja Jefimovna, sva razbarušena, i pala pred Rogačovim na kolena, obgrlila mu noge...

— Rođeni moj! — zavapila je ona: — dete moje... šta si to naumio? Nemoj da nas, jadnike, upropastiš, baćuška! Ta on će te ubiti, golubiću moj! Naredi nam samo, naredi, mi ćemo ga zgužvati kao ništa, razbojnika jednoga... Pavle Afanasijeviću, dete moje drago, pomisli na Boga!

Na vratima se pojavilo mnoštvo bledih i usplahirenih lica... pojavila se čak i riđa starostina brada...

— Pusti me, Jefimovna, pusti me! — promrmlja Rogačov.

— Neću, rođeni, neću da te pustim. Šta je s tobom, baćuška, zaboga? Šta li će da kaže Afanasije Lukić? Ta on će nas sve oterati

s ovoga sveta... A vi tamo, šta ste stali? Uhvatite nezvanoga gosta pod ruke, na ga ispratite napolje iz kuće da mu ni traga nema...

— Rogačove! — besno poviče Vasilije Ivanović.

— Ti si poludela, Jefimovna, ti me sramotiš, šta ti je... — reče Pavle Afanasijević. — Idi, ide s Bogom, a vi ostali napolje, jeste li čuli?...

Vasilije Ivanović je hitro prišao otvorenom prozoru, izvadio malu srebrnu pištaljku — i lagano zazviždao... Bursje se negde blizu odazvao. Lučinov se odmah obratio Pavlu Afanasijeviću.

— Čime će da se završi ova komedija?

— Vasilije Ivanoviću, ja ću doći sutra k vama — šta da radim s ovom ludom ženom...

— E! vidim ja, s vama nema smisla dugo razgovarati, — reče Vasilije i hitro zamahnu štapom...

Pavle Afanasijević se otme, odgurne Jefimovnu, zgrabi mač i jurne na druga vrata u park.

Vasilije odjuri u stopu za njim. Obojica potrče u drveni paviljon, koji je bio šareno obojen na kitajski način, zaključaju se i potegnu mačeve. Rogačov je nekada učio mačevanje; ali sada je jedva umeo čestito da zauzme početni stav. Mačevi su se ukrstili. Vasilije se, očigledno, igrao Rogačovljevim mačem. Pavle Afanasijević je teško disao, bledeo i zbunjeno gledao u lice Lučinova. Međutim su se u parku orili uzvici; gomila ljudi trčala je ka paviljonu. Odjednom je Rogačov začuo jedan prodiran starački vapaj... on je poznao glas svoga oca. Afanasije Lukić, gologlav, s razbarušenom kosom, trčao je pred svima i očajnički mahao rukama...

Snažnim i neočekivanim okretom oštrice Vasilije izbije mač iz ruke Pavla Afanasijevića.

— Venčaj se, brate, — reče mu on: — mani se već šale!

— Neću, — prošapugao je Rogačov, zažmurio i sav se stresao.

Afanasije Lukić je počeo da izbija vrata od paviljona.

— Nećeš? — vikne Vasilije.

Rogačov mahnu glavom u znak odricanja.

— Onda, nek te nosi đavo!

Siromah Pavle Afanasijević pao je mrtav: Lučinovljev mač mu se zabo u srce... Vrata su s treskom popustila, stari Rogačov je prodro u paviljon, ali je Vasilije već bio stigao da iskoči kroz prozor...

Dva sata kasnije ušao je on u sobu Olge Ivanovne... Ona mu sa strahom poleti u susret... On joj se ćuteći pokloni, izvadi mač i probuši portret Pavla Afanasijevića baš na mestu gde stoji srce. Olga viknu i sruši se onesvešćena na pod... Vasilije pođe k Ani Pavlovnoj. Našao je u kućnoj kapelici. — „Majčice”, — progovori on: — „mi smo osvećeni”. — Sirota starica se stresla i nastavila je da se moli.

Nedelju dana kasnije Vasilije je otputovao u Petrograd, a posle dve godine vratio se na selo, paralizovan, s oduzetim jezikom. Nije zastao na životu ni Anu Pavlovnu ni Olgu, a uskoro je i sam umro na rukama staroga Judića, koji ga je hranio kao kakvo dete i koji je jedini mogao da razume njegovo nevezano mucanje.

1846 godine.

JEVREJIN

— Ispričajte nam štogod, pukovniče, — zamolismo najzad Nikolaja Ilića.

Pukovnik se nasmeši, pusti kroz brke mlaz duvanskoga dima, pređe rukom preko sede kose, pogleda nas na se zamisli. Svi smo neobično voleli i poštovali Nikolaja Ilića, zbog njegove dobrote, njegovog zdravog smisla i njegove snishodljivosti prema nama mlađima. Bio je visoka rasta, širokih ramena i krupan; sve je na njemu bilo dopadljivo i privlačno: njegovo preplanulo lice, — „jedno od divnih ruskih lica“[8] — otvoren i pametan pogled, krotak osmeh i zvučan muški glas.

— Onda slušajte, — počeo je on. — Bilo je to 1813 godine, pod Dancigom. Ja sam onda bio na službi u E-skom kirasirskom puku i, sećam se, tek što sam bio unapređen za korneta. Bitke su — veselo zanimanje, pohod je — isto tako dobra stvar, ali u opsadnoj vojsci bilo je veoma dosadno. Sediš tako po ceo Božji dan u kakvom logoru, pod šatorom, u blatu ili na slami i igraš karte od jutra do mraka. Sem ako od dosade ne izađeš da pogledaš kako lete bombe i usijane granate. U početku su nas Francuzi zabavljali svojim ispadima, ali su se uskoro primirili. Bilo nam se već dosadilo i da idemo po furaž; jednom rečju, uhvatila nas je takva dosada, prosto da čovek zaurla. Tek što sam bio ušao u devetnaestu godinu; bio sam krepak mladić, beo pa rumen, nadao sam se da ću se zabaviti i sa Francuzima i onako... nu, vi već znate šta mislim... međutim, evo šta se dogodilo. Nemajući drugoga posla, počnem da igram. Jsdnom, pššto sam bio izgubio silan novac, okrene mi sreća i, pred zoru (igrali smo noću), bio sam već u velikom dobitku. Izmučen, neispavan, izašao sam na svež vazduh i seo na grudobran. Bilo je divno, tiho jutro; duge linije naših utvrđenja gubile su se u magli; gledao sam, gledao, pa sam tako, sedeći, i zadremao. Probudio me neki oprezan kašalj; otvorio sam oči i ugledao pred sobom jednog jevrejina, od svojih četrdesetak godina, u dugom sivom kaftanu, papučama i sa crnim kečetom na glavi. Taj Jevrejin, po imenu Hiršel, stalno se muvao po našem logoru, dosađivao da ga uzmemo za liferanta, nabavljao nam rakije, životnih namirnica i raznih drugih

sitnica; bio je omalen, mršav, nagrđen od boginja, riđ, — neprestano je treptao svojim sitnim, isto tako riđim očicama, imao je dug i povijen nos i stalno je kašljucao.

Počeo je preda mnom da se uvija i ponizno klanja.

— Šta želiš? — upitao sam ga najzad.

— Tako, eto, došao sam da vidim, bih li mogao vašem blagorođu štogod...

— Ne trebaš mi; odlazi.

— Kako zapovedate, kako izvolite... Ja sam mislio da bih, možda, štogod...

— Dosadio si mi; odlazi kad ti kažem.

— Molim, molim. Dozvolite da čestitam vašem blagorođu na dobitku...

— A otkuda ti to znaš?

— Kako da ne bih znao... Velik dobitak... velik... U! kako velik...

Hiršel je raširio prste i klimao glavom.

— Kakva korist od toga, — rekoh ja ljutito: — kog će mi vraga ovde i novac?

— O! nemojte tako da govorite, vaše blagorođe; aj, aj, ne govorite tako. Novci su — dobra stvar; uvek su potrebni, sve se može za novac dobiti, vaše blagorođe, sve! sve! Naredite samo liferantu, on će vam sve nabaviti, vaše blagorođe, sve! sve!

— Dosta već, čivo, s tim laganjem.

— Aj! aj! — ponovi Hiršel, tresući svojim zulufima. — Vaše blagorođe mi ne veruje... aj... aj... aj... — Jevrejin je zažmurio i lagano klimnuo glavom levo-desno. — A ja znam šta bi želeo gospodin oficir... znam... ja već znam!

Jevrejin dobi sasvim obešenjački izraz...

— Zbilja?

Jevrejin bojažljivo pogleda, pa se onda naže k meni.

— Takva lepotica, vaše blagorođe, takva!... — Hiršel opet zažmuri i ispući usne. — Neka samo vaše blagorođe naredi... sami ćete videti... šta da vam sada pripovedam, vi ćete slušati... vn nećete verovati... nego bolje da mi naredite da vam pokažem... tako, to je nešto!

Ja sam ćuteći posmatrao Jevrejina.

— Onda, dobro; dakle, dobro; onda, ja ću vam pokazati... — Tu se Hiršel nasmejao i lagano me lupnu po ramenu, ali je odmah otskočio, kao oparen.

— Lepo, vaše blagorođe, a kaparicu?

— Ta ti ćeš me prevariti ili ćeš mi pokazati kakvo strašilo?

— Aj, vaj, šta to govorite? — progovori Jevrejin, neobično vatreno razmahujući rukama. — Zar može to? Onda vi... vaše blagorođe, naredite neka mi se udari pet stotina... četiri stotine pedeset batina, — dodade on hitro... — Onda naredite...

U toliko je jedan od mojih drugova zadigao šatorsko krilo i viknuo me po imenu. Ja sam brzo ustao i bacio Jevrejinu jedan zlatnik.

— Uveče, uveče, — progunđa on za mnom.

Moram vam, gospodo, priznati, da sam s izvesnim nestrpljenjem čekao da nastupi veče. Istoga dana su Francuzi napravili ispad; naš puk je išao u napad. Spustilo se veče; mi smo posedali oko ognjevâ... vojnici su kuvali kašu. — Započeše razni razgovori. Ja sam ležao na kabanici, pio sam čaj i slušao kako drugovi razgovaraju. Ponudili su mi da igram karte, — ja sam odbio. Bio sam uzrujan. Malo po malo oficiri su se razišli po šatorima; ognjevi počeše da se gase; vojnici su se takođe rastumarali ili su pozaspivali tamo gde su se nalazili; sve se smirilo. Ja nisam ustajao. Moj posilni je čučao pored vatre i dremao. — Ja sam ga oterao. Ubrzo se umirio čitav logor. Prošla je patrola. Smenila se straža. Ja sam sve tako ležao i nešto iščekivao. Pojaviše se zvezde. Nastupila je noć. Dugo sam posmatrao kako plamen dogoreva... najzad se ugasila i poslednja žeravica. „Prevario me, prokleti Čivutin”, pomislio sam ljutito i hteo da ustanem...

— Vaše 'blagorođe... — promucao je jedan drhtav glas nad samim mojim uhom.

Osvrnuo sam se: Hiršel. Bio je veoma bled, mucao je i šaputao.

— Izvolite u vaš šator.

Ustao sam i iošao za njim. Jevrejin se sav naježio i oprezno je stupao po kratkoj, vlažnoj travi. Spazio sam malo po strani jednu nepokretnu, umotanu priliku. Jevrejin joj je mahnuo rukom i — ona mu je prišla. On se s njome malo šapatom razgovarao, zatim se okrenuo k meni, klimnuo mi nekoliko puta glavom i mi smo, sve troje, ušli pod šator. Smešno je reći, ali — meni je ponestajalo daha.

— Evo, vaše blagorođe, — prošaputao je jedva Jevrejin, — evo. Ona se sada malo boji, boji se; ali, ja sam joj rekao da je gospodin oficir dobar čovek, divan... A ti nemoj da se bojiš, nemoj da se bojiš, — nastavljao je on, — nemoj da se bojiš...

Umotana prilika nije se micala. Ja sam se i sâm bio veoma zbunio i nisam znao šta da kažem. Hiršel je takođe tapkao na mestu i nekako čudnovato širio ruke...

— Ipak, — rekao sam mu, — izađi ti napolje...

Hiršel se pokorio kao protiv volje.

Prišao sam umotanoj prilici i lagano skinuo s njene glave tamnu kapuljaču. U Dancigu je nešto gorelo; pri crvenkastom, isprekidanom i slabom odblesku dalekog požara sagledao sam bledo lice jedne mlade Jevrejke. Njena lepota me zgranula. Stojao sam pred njom i ćuteći sam je posmatrao. Ona nije dizala očiju. Neki laki šum primorao me da se osvrnem. Hiršel je oprezno pomaljao glavu iza šatorskog krila. Ja sam mu ljutito mahnuo rukom... njega je nestalo.

— Kako se zoveš? — upitam je najzad.

— Sara, — odgovori ona i za trenutak zablistaše u mraku njene krupne i duguljaste oči i sitni, jednaki, sjajni zubi.

Zgrabio sam dva kožna jastuka, bacio ih na zemlju i ponudio je da sedne. Ona je skinula svoj ogrtač i sela. Na sebi je imala kratak kozački kaputić, spreda otvoren, sa srebrnim, okruglim išaranim dugmadima i širokim rukavima. Gusta, crna kosa bila je dvaput obavijena oko njene male glave; seo sam pored nje i uhvatio njenu preplanulu, tanku ruku. Ona se nije mnogo otimala, ali kao da se bojala da gleda u mene i isprekidano je disala. Divio sam se njenom istočnjačkom profilu — i bojažljivo sam stezao njene hladne, drhtave prste.

— Znaš li ruski?

— Znam... malo.

— I voliš Ruse?

— Da, volim!

— Znači da i mene takođe voliš?

— I vas volim.

Hteo sam da je zagrlim, ali se ona hitro odmakla...

— Ne, ne, molim vas, gospodine, molim vas...

— Onda me bar pogledaj malo.

Ona uperi na mene svoje crne, prodirne oči, pa se odmah okrenu sa osmehom u stranu i pocrvene.

Ja joj vatreno poljubih ruku. Ona me pogleda ispod oka i tiho se nasmeja.

— Čemu se smeješ?

Ona pokri lice rukavom i nasmeja se jače nego pre.

Hiršel se pojavi na ulazu šatora i pripreti joj. Ona zaćuta.

— Marš napole! — došapnuh mu stisnutih zuba, — dodijao si mi već.

Hiršel nije izlazio.

Uzeo sam iz kofera pregršt zlatnika, tutnuo mu ih u ruku i izgurao ga napolje.

— Gospodine, daj i meni... — progovori ona.

Ja joj bacih nekoliko zlatnika na kolena; ona ih zgrabi, hitro, kao mačka.

— E, sada ću da te poljubim.

— Ne, molim vas, molim vas, — protepa ona uplašenim i molećivim glasom.

— Čega se plašiš?

— Bojim se.

— Koješta...

— Nemojte, molim vas.

Ona me bojažljivo pogleda, nagnu glavu malko na stranu i prekrsti ruke. Ja je ostavih na miru.

— Ako hoćeš... evo, — reče ona posle kratkog ćutanja i prinese ruku mojim usnama.

Ja je dosta nerado poljubih. Sara se opet nasmeja.

Krv mi je navaljivala u glavu. Bio sam ljut na samog sebe i nisam znao šta da radim. Ipak, pomislio sam najzad, kakva sam ja budala!

Okrenem se nanovo njoj.

— Saro, razumeš li, ja sam zaljubljen u tebe.

— Znam.

— Znaš? I ne ljutiš se? I ti mene ljubiš?

Sara mahnu glavom.

— Nemoj tako, odgovori mi ljudski.

— Ded, pokažite se, da vas vidim, — reče ona.

Nagao sam se prema njoj. Sara mi je stavila ruke na ramena, počela da razgleda moje lice, mrštila se i smešila... Nisam izdržao i hitro sam je poljubio u obraz. Ona je skočila i jednim skokom se obrela na izlazu iz šatora.

— Gle, ala si ti divljaka!

Ona je ćutala i nije se micala s mesta.

— Dođi k meni. .

— Ne, gospodine, zbogom. Drugi put.

Hiršel je opet pomolio svoju kudravu glavu i rekao devojci dve-tri reči; ona se sagla i izmigoljila se kao zmija.

Istrčao sam iz šatora, za njom, ali već nisam mogao spaziti ni nju ni Hiršela.

Cele noći nisam mogao da zaspim.

Sutradan, ujutro, sedeli smo pod šatorom našega rotmistra: igrao sam, ali preko volje. Ušao je moj posilni.

— Traže vas, vaše blagorođe.

— Ko me traži?

— Traži vas jedan Jevrejin.

„Nije valjda Hiršel?” pomislim ja. Sačekao sam da se završi runda, ustao sam i izašao. Stvarno: ugledao sam Hiršela.

— Šta kažete, — upita me on prijazno se smešeći, — vaše blagorođe, jeste li zadovoljni?

— Ah, ti!... (tu se pukovnik obazre oko sebe)...čini mi se nema ovde ni jedne dame... uostalom, svejedno. Ah, ti, golube beli, — odgovorim mu ja, — ta ti se meni, kanda, rugaš?

— Zašto?

— Kako zašto? Ti još pitaš zašto?

— Aj, aj, gospodin oficir, kakav ste vi, — progovori Hiršel prekorno, neprestano se smešeći. — Devojka je mlada, skromna... Vi ste je uplašili, zbilja ste je uplašili.

— Lepa mi je to skromnost! zašto je onda primila novac?

— Nego šta? Ako neko daje pare, kako da se ne primi?

— Slušaj, Hiršele: neka opet dođe, neću te zaboraviti... samo, molim te, neću da vidim tu tvoju glupu njušku pod mojim šatorom, treba da nas pustiš na miru; jesi li me razumeo?

Hiršelove oči se zablistaše.

— Je li? dopada li vam se?

— Pa, dopada.

— Lepotica! nigde nema takve lepotice. A sada, hoćete li mi dati štogod novaca?

— Evo ti, samo slušaj: više vredi dogovor nego novac. Dovedi je i neka te nosi đavo! Ja ću je sam otpratiti kući.

— A, to ne može, ne može, nikako ne može, — usprotivi se hitro Jevrejin. — Aj, aj, nikako ne može. Ja ću, molim, ako već mora biti, šetati oko šatora, vaše blagorođe; ja, ja, vaše blagorođe, mogu, ako već hoćete, i da se odaljim, malko... ja sam, vaše blagorođe, spreman da vam služim, ja ću se, eto, odaljiti... šta da radim? odaljiću se.

— Pazi mi se... i da mi je dovedeš, jesi li razumeo?

— A lepotica je, je li, gospodin oficir, a? vaše blagorođe? lepotica? a?

Hiršel se povijao i zagledao mi u oči.

— Lepa je.

— Eto, onda mi dajte još jedan zlatnik...

Bacio sam mu zlatnik i rastali smo se.

Najzad je prošao i taj dan. Spustila se noć. Ja sam dugo sedeo sâm pod svojim šatorom. Napolju je bilo maglovito i oblačno. U gradu su otkucala dva sata. Počeo sam već da psujem Jevrejina... kad najedared uđe Sara, sama. Skočio sam na noge, zagrlio sam je... dirnuo sam usnama njeno lice... Ono je bilo hladno kao led. Jedva sam mogao da raspoznam njene crte... Posadio sam je da sedne, klekao sam pred njom, hvatao sam je za ruke, obuhvatio njen struk... Ona je ćutala, nije se micala, a onda je odjednom glasno, grčevito zajecala. Uzalud sam se trudio da je umirim, da je utešim... Ona je grcala od plača... Milovao sam je, brisao sam njene suze; ona se, kao i ranije, nije otimala, nije odgovarala na moja pitanja, a suze su joj curile, — curile kao iz kabla. Meni se srce prevrnulo, ustao sam i izašao ispod šatora.

Hiršel se obrete preda mnom, kao da je iz zemlje nikao.

— Hiršele, — rekoh mu ja, — evo ti obećanih novaca. Odvedi Saru.

Jevrejin smesta pojuri k njoj. Ona je prestala da plače i pripila se uz njega.

— Zbogom, Saro, — rekao sam joj. — Idi s Bogom. Videćemo se, valjda još, drugi put.

Hiršel je ćutao i klanjao se. Sara se sagla, dohvatila moju ruku i pritisla je na usne; ja sam se okrenuo...

Pet-šest dana ja sam, gospodo, neprestano mislio na svoju Jevrejku. Hiršel se nije pokazivao i niko ga nije u logoru video. Tih noći sam dosta slabo spavao: stalno su mi se priviđale crne, vlažne oči i duge trepavice; moje usne nisu mogle da zaborave dodir njenih obraza, glatkih i svežih kao šljivina kožica. Poslali su me sa mojim vodom po furaž u jedno podalje selo. Dok su moji vojnici premetali po kućama, ja sam ostao na ulici i nisam se skidao s konja. Odjednom me neko uhvatio za nogu...

— Bože moj, Saro!

Bila je bleda i usplahirena.

— Gospodin oficir, gospodin... pomozite, spasite, vojnici nam čine nepravdu... Gospodin oficir...

Ona me prepoznala i lice joj je planulo.

— Zar ti ovde živiš?

— Ovde.

— Gde?

Sara mi pokaza jednu malu, rabatnu kućicu. Obodem konja i odjašim tamo. U dvorištu te kućice jedna razbarušena, ružna Jevrejka mučila se da otme tri kokoške i jednu plovku iz ruku mog vahmistra, dugajlije Siljavka. On je svoj plen dizao nad glavom i smejao ce; kokoške su kokodakale, plovka je gakala... Ostala dva kirasira tovarila su na svoje konje seno, slamu i vreće s brašnom. Iz kuće su se čule psovke i uzvici na maloruskom narečju... Ja sam podviknuo svojim vojnicima i naredio im da ostave Jevreje na miru i da ništa od njih ne uzimaju. Vojnici su poslušali; vahmister je seo na svoju sivu kobilu, Prozerpinu, ili, kako je on zvao „Prožderpinu” i izjahao za mnom na ulicu.

— Dakle, — upitao sam Saru, — jesi li sada zadovoljna?

Ona me pogleda s osmehom.

— Gde si se gubila čitavo ovo vreme?

Ona obori oči.

— Doći ću sutra k vama.

— Uveče?

— Ne, gospodine, ujutro.
— Pazi, nemoj da mi podvališ.
— Ne... ne, neću prevariti.

Posmatrao sam je halapljivo. Danju mi se učinila još lepša. Sećam se, mene je osobito zgranjavala ćilibarska, matova boja njenog lica i plavičast odblesak njene crne kose... Ja sam se nagao s konja i čvrsto stegao njenu malu ruku.

— Zbogom, Saro... na gledaj, dođi.
— Doći ću.

Ona je pošla kući; naredio sam vahmistru da me sustigne s patrolom — i odjašio sam natrag.

Sutradan sam ustao veoma rano, obukao sam se i izašao ispod šatora. Jutro je bilo divno; tek što se dizalo sunce i na svakoj travčici je blistao vlažni purpur. Popeo sam se na visoki grudobran i seo na kraj nasipa. Ispod mene je zjapilo prema polju crno ždrelo debelog, gvozdenog topa. Ja sam rasejano gledao na sve strane... i najedared sam spazio na kojih sto koraka jednu zgurenu priliku u sivom kaftanu. Poznao sam Hiršela. On je dugo nepomično stojao na jednom mestu, zatim je naglo otrčao malko u stranu, osvrnuo se užurbano i bojažljivo... viknuo nešto, pričučnuo, oprezno ispružio vrat i nanovo počeo da osmatra i osluškuje. Ja sam veoma jasno video sve njegove pokrete. On zavuče ruku u nedra, izvadi parčence hartije, olovku i poče da nešto piše ili crta. Hiršel je neprestano prekidao svoj posao, stresao se kao zec, pažljivo posmatrao okolinu i kao da je skicirao naš logor. Više puta je skrivao svoju hartijicu, žmirio očima, njušio vazduh i nanovo se laćao posla. Jevrejin je najzad seo na travu, izuo papuču i turio u nju hartijicu; ali nije bio stigao još ni da se ispravi, kad se odjednom, na nekih desetak koraka od njega, iza padine nasipa, ukaza brkata glava vahmistra Siljavka i zatim se malo po malo diže sa zemlje čitavo njegovo dugačko i nespretno telo. Siljavko mu hitro priđe i stavi mu na rame svoju tešku šapu. Hiršel se zgrči. On se zatresao kao list i pustio jedan bolan, zečiji krik. Siljavko poče nešto da mu preti i zgrabi ga za vrat. Nisam mogao da razaberem šta su razgovarali, ali sam po očajnim pokretima Jevrejinova tela i po njegovom molećivom izgledu počeo da naslućujem o čemu se radi. Jevrejin se dva puta bacao pred vahmisterom na kolena, zavukao je ruku u džep, izvukao

pocepanu kariranu maramicu, razvezao čvor i izvadio zlatnik... Siljavko je s važnim izrazom primio poklon, ali je i dalje vukao Jevrejina za vrat. Hiršel se trgne i jurne u stranu; vahmister nagne za njim u poteru. Jevrejin je trčao vanredno brzo; njegove noge u plavim čarapama su zbilja neobično hitro odmicale; ali, posle dve ili tri „trke" Jevrejnn je priseo, i Siljavko ga uhvati, digne i na rukama ga odnese — pravo u logor. Ja sam ustao i pošao mu ususret.

— Evo, vaše blagorođe! — viknu Siljavko: — uhodu vam nosim, uhodu!... — Sa dugačkog Malorusa curio je znoj curkom. — Prestani već da se koprcaš, prokleti Čivutine! Vidi ga, vidi... i ti si mi! Pazi, ovako ću te zadaviti!

Nesrećni Hiršel se slabo odupirao laktovima o Siljavkove grudi, slabo je razmahivao nogama... Oči su mu grčevito kolutale...

— Šta je to? — upitao sam Siljavka.

— Evo šta je, vaše blagorođe: izvolite mu skinuti papuču sa desne noge, — ja ne mogu, nije mi s ruke. — On je još uvek držao Jevrejina na rukama.

Skinuo sam papuču, izvadio brižljivo složenu hartijicu, razvio sam je i ugledao na njoj detaljan plan našega logora. Na obodu hartijice bilo je mnoštvo pribeležaka, pisanih sitnim rukopisom na jevrejskom jeziku.

Utoliko Siljavko beše spustio Hiršela da stoji na nogama. Jevrejin je otvorio oči, ugledao me i pao preda mnom na kolena.

Ja sam mu ćuteći pokazao hartijicu.

— Šta je ovo?

— To, — tako, gospodin oficir. To sam ja tek onako. — Glas mu se prekinuo.

— Jesi li ti uhoda?

On me nije razumeo, mrmljao je nevezane reči i drhteći dirao moja kolena...

— Jesi li špijun?

— Aj, — povika on slabo i zatrese glavom. — Kako možete? Ja nisam — nikada; ja nikako nisam. Nemogućno; nemogućno jest. Ja pristajem. Ja — odmah. Ja hoće dati novaca... ja hoće platiti. — prošaputa on i zatvori oči.

Keče mu beše skliznulo na potiljak: njegova riđa kosa, mokra od hladnoga znoja, visila je u pramenovima, usne su mu pomodrele i

grčevito se krivile, obrve su mu se bolno namrštile, obrazi upali...

Vojnici su nas opkolili sa svih strana. U početku sam nameravao da svojski zastrašim Hiršela, a Siljavku da naredim da ćuti, ali stvar je sada postala javna i nije bilo moguće da se ne „stavi do znanja starešini”.

— Vodi ga generalu, — rekao sam vahmisteru.

— Gospodin oficir, vaše blagorođe! — poviče Jevrejin očajnim glasom: — ja nisam kriv; nisam kriv... Naredite da me puste, naredite...

— De, de, to će već da izvidi gospodin general, — reče Siljavko. — Hajdemo.

— Vaše blagorođe! — viknu Jevrejin za mnom: — naredite! Smilujte se!

Njegov uzvik me je mučio. Ja ubrzam hod.

Naš general bio je nemačkog porekla, pošten i dobar čovek, ali strog izvršitelj službenih propisa. Ušao sam u njegovu malu kućicu koja je bila podignuta na brzu ruku, i izložio sam mu ukratko uzrok svoje posete. Bila mi je poznata sva strogost vojnih propisa, zato nisam ni izgovarao čak reč „uhoda”, već sam se starao da čitavu stvar pretstavim kao bagatelu, koja ne zaslužuje naročite pažnje. Ali, na Hiršelovu nesreću, za generala je izvršenje dužnosti bilo iznad svakog sažaljenja.

— Vi, mladi čoveče, — rekao mi je: — jeste neiskusni. Vi u vojnim stvarima još neiskusni jeste. Stvar, o kojoj (general je mnogo voleo reč: koji) ste mi raportirali, jest važna, verlo važna... A gde taj čovek jest, koji uhvaćen bio jest? taj Jevrejin? gde on jest?

Izašao sam iz šatora i naredio da se dovede Jevrejin.

Jevrejina su uveli unutra. Zlosrećni Jevrejin se jedva držao na nogama.

— Da, — progovori general, obraćajući se meni; — a gde jest plan, koji jest nađen na ovom čoveku?

Predao sam mu hartijicu. General je razvio hartijicu, zažmirio očima, namrštio obrve.

— To jest čud-no-va-to... — reče on, deleći reči na slogove. — Ko jest njega uhapsio?

— Ja, gospodine generale! — oštro otseče Siljavko.

— A! dobro! dobro!... Dakle, dragi moj, šta ćeš ti reći u svoje opravdanje?

— Go... go... gospodine generale, — promuca Hiršel: — ja... molim vas... gospodine generale... nisam kriv... pitajte, gospodine generale, gospodina oficira... Ja sam liferant, gospodine generale, pošten liferant.

— Treba ga uzeti na saslušanje, — reče general poluglasno i važno klimnu glavom. — Dakle, tako zar to ti, brate?

— Nisam kriv, gospodine generale, nisam kriv.

— Ipak, to jest neverovatno. Ti jest uhvaćen u samom delu. kako se na ruskom kaže, to jest, na samim delima!

— Dozvolite, gospodine generale da kažem: ja nisam kriv.

— Jesi li ti crtao plan? Jesi li ti špijun neprijateljski?

— Nisam ja! — poviče iznenada Hiršel: — nisam ja, gospodine generale!

General pogleda na Siljavka.

— Laže on, gospodine generale. Gospodin oficir je lično iz njegove papuče hartijicu izvadio*

General pogleda na mene. Ja sam morao da klimnem glavom i potvrdim.

— Ti, dragi moj, jesi neprijateljski uhoda.... dragi moj...

— Nisam ja... nisam ja... — šaputao je Jevrejin, potpuno zbunjen.

— Jesi li već i pre dostavljao neprijatelju ovome slična saopštenja? Priznaj...

— Ali, kako možete!...

— Ti, dragi moj, mene ne budeš varati. Jesi li uhoda?

Jevrejin je zažmurio, tresnuo glavom i podigao skutove svoga kaftana.

— Neka se obesi, — progovori general odlučno posle kraćeg ćutanja: — saglasno zakonima. Gde jest gospodin Fjodor Šlikelman?

Otrčaše po Šlikelmana, generalovog ađutanta. Hiršel je pozelenio, otvorio usta, izbuljio oči. Dođe ađutant. General mu dade potrebne naredbe. Pisar na jedan trenutak pokaza svoje mršavo, rošavo lice. Dva-tri oficira su radoznalo provirila u sobu.

— Smilujte mu se, gospodine generale, — rekoh generalu na nemačkom, kako sam umeo, — pustite ga...

— Vi, mladi čoveče, — odgovorio mi je on na ruskom jeziku: — ja jesam vama rekao da neiskusni jeste, zato molim vas da ćutite i da meni više ne dosadite.

Hiršel je vrisnuo i bacio se generalu pred noge.

— Gospodine generale, smilujte se, neću više, nikad više, gospodine generale, imam ženu... gospodine generale, imam ćerku... smilujte se...

— Šta da vama radim!

— Kriv sam, gospodine generale, tačno je — skrivio sam... prvi put, gospodine generale, prvi put, verujte! — zavapi Jevrejin, mešajući tu i tamo po koju poljsku reč.

— Drugih hartija nisi dostavljao?

— Prvi put, gospodine generale... žena... deca... smilujte se...

— Ali ti jesi špijun.

— Žena... gospodine generale... deca...

Generalu je bilo malo teško, ali nije imao kud ni kamo.

— Saglasno zakonima, neka se Jevrejin obesi, — progovori on otegnuto i s izrazom čoveka koji je primoran da, teška srca, svoje najbolje osećaje žrtvuje neumoljivoj dužnosti: — neka se obesi! Fjodore Karloviću, molim vas da o ovom događaju sastavite raport, koji...

U Hiršelu se najedared dogodila strašna promena. Mesto običnog nemirnog straha, koji je Jevrejima u prirodi, na njegovom licu se ogledala užasna, predsmrtna tuga. On se počeo bacati tamo-amo, kao uhvaćena cverka zinuo je, muklo zakrkljao, počeo da poskakuje na mestu, grčevito mlatarajući laktovima. Imao je papuču samo na jednoj nozi; drugu behu zaboravili da mu obuju... kaftan mu se rastvorio... keče mu palo s glave...

Svi smo se stresli; general je zaćutao.

— Gospodine generale, — počnem ja nanovo: — pomilujte ovoga nesrećnnka.

— Nemoguće. Zakon naređuje, — odvrati general otsečno, ali prilično uzbuđeno: — drugima za primer.

— Zaboga...

— Gospodine kornete, izvolite otići na svoje mesto, — zapovedi mi general i pokaza mi rukom vrata.

Ja sam se poklonio i izašao. Ali, kako nisam imao nigde strogo određenog mesta, ja sam zastao nedaleko od generalove kućice.

Dva minuta kasnije, pojavio se Hiršel u pratnji Siljavka i još trojice vojnika. Siromah Jevrejin bio je ošamućen i jedva je micao nogama. Siljavko je prošao pored mene u logor i uskoro se vratio, noseći konopac u rukama. Na njegovom grubom, ali nimalo pakosnom licu, izražavalo se neko čudno, ogorčeno sažaljenje. Kad je ugledao konopac, Jevrejin je počeo da maše rukama, seo je i zajecao. Vojnici su ćuteći stojali oko njega i snuždeno piljili u zemlju. Ja sam prišao Hiršelu i počeo s njime da razgovaram; on je jecao kao dete i nije me čak ni pogledao. Ja sam odmahnuo rukom, otišao u svoj šator, bacio se na ćilim — i zatvorio oči...

Odjednom je neko žurno i naglo utrčao u moj šator. Podigao sam glavu — i ugledao Saru; izgledala je izbezumljena. Jurnula je k meni i zgrabila me za ruke.

— Hajdemo, hajdemo, hajdemo, — ponavljala je ona isprekidano, gušeći se.

— Kuda? Zašto? Ostaćemo ovde.

— K ocu, k ocu, brže... spasi ga... spasi?

— Kakvom ocu?...

— K mome ocu; hoće da ga vešaju...

— Kako! zar je Hiršel...

— Jest, on mi je otac... ja ću ti sve kasnije objasniti, — dodade ona, očajno kršeći ruke: — hajdemo samo... hajdemo...

Mi smo istrčali napolje iz šatora. U polju ee videla grupa vojnika, koja je išla prema jednoj usamljenoj brezi... Sara je ćuteći pokazala prstom na vojnike...

— Stoj, — rekoh ja odjednom: — kuda se mi žurimo? Vojnici me neće poslušati.

Sara me i dalje vukla za sobom... Moram priznati, počela je da mi se vrti svest.

— Ali, slušaj, Saro, — rekao sam joj: — šta nam koristi da trčimo tamo? Bolje da odem opet do generala; hajdemo zajedno: ko zna, možda ćemo ga moći umoliti.

Sara je najednom zastala i pogledala me ludačkim pogledom.

— Razumi me, Saro, zaboga. Ja ne mogu da pomilujem tvoga oca, to može samo general. Hajdemo k njemu.

— Ali, dotle će njega već obesiti, — zastenja ona...

Ja se osvrtoh. Nedaleko je stojao pisar.

— Ivanov, — viknem mu: — otrči, molim te, tamo do njih: naredi im neka pričekaju, reci da sam otišao da molim generala za pomilovanje.

— Razumem...

Ivanov je otrčao.

Nisu nas pustili generalu. Uzalud sam molio, uveravao, najzad, čak i grdio... uzalud je sirota Sara čupala kose i navaljivala na stražare; nas nisu pustili.

Sara je izbezumljeno pogledala oko sebe, uhvatila se obema rukama za glavu i naglo otrčala u polje, k ocu. Ja se uputim za njom. Posmatrali su nas sa nedoumicom...

Mi smo otrčali k vojnicima. Oni su se ponameštali u krug i — zamislite, gospodo! — rugali se, rugali se sirotom Hiršelu! Ja sam usplamteo i viknuo sam na njih. Jevrejin nas je ugledao i bacio se ćerci oko vrata. Sara se grčevito uhvatila za oca.

Siromah je pomislio da su ga pomilovali... On je već počeo da mi zahvaljuje... ja okrenem glavu u stranu.

— Vaše blagorođe, — povikao je on i stegao ruke. — Jesam li pomilovan?

Ja sam ćutao.

— Ne?

— Ne.

— Vaše blagorođe, — poče on da muca; — pogledajte, vaše blagorođe, pogledajte... ta evo je ovde, ova devojka — znate — ona je moja ćerka.

— Znam, — odgovorih i opet se okrenuh.

— Vaše blagorođe, — viknu on: — ja se nisam odmicao od šatora! Ja ne bih ni za što... — On zastade i za trenutak zatvori oči... — ja sam hteo vaše pare, vaše blagorođe, moram da priznam, parice... ali ja nikada ne bih...

Ja sam ćutao. Hiršel mi je bio gadan, na i ona, njegova pomoćnica...

— Ali sada, ako me spasete, — reče Jevrejin šapatom, — ja ću joj narediti — ja... razumete?... sve... ja ću sada već na sve pristati...

Drhtao je kao list i užurbano se osvrtao. Sara ga je ćuteći i strasno grlila.

Prišao nam je ađutant.

— Gospodine kornete, — rekao mi je: — gospodin general mi je naredio da vas zatvorim. A vi... — On ćuteći pokaza vojnicima na Jevrejina... — da ste ga smesta...

Siljavko priđe Jevrejinu.

— Fjodore Karloviću, — rekoh ja ađutantu (s njime beše došlo pet vojnika); — naredite bar da odvedu ovu sirotu devojku...

— Razume se. Naravno.

Sirota je jedva disala. Hiršel joj je nešto šaputao na uho na jevrejskom jeziku...

Vojnici su s teškom mukom oslobodili Saru iz očinskog zagrljaja i pažljivo su je odneli dvadesetinu koraka dalje. Ali, ona im se najedared otrgla i jurnula ka Hiršelu... Siljavko je zadržao. Sara ga je odgurnula, lice joj se lako zacrvenilo, oči su joj zablistale — ona je pružila ruke.

— Onda, neka ste prokleti, — zavika na nemačkom: — prokleti, triput prokleti, vi i sav vaš mrski rod, neka ste prokleti kletvom Datana i Avirona, kletvom sirotinje, besplodnosti i nasilne, sramne smrti! Neka se zemlja otvori pod nogama vašim, bezbožnici, svirepi, krvožedni psi...

Njena glava se zanela natrag... ona je pala na zemlju... Digli su je i odneli.

Vojnici su uhvatili Hiršela pod ruke. Tek tada sam razumeo zašto su se oni rugali Jevrejinu kad sam ja sa Sarom dotrčao iz logora. On je stvarno bio smešan, i pored sve grozote njegovog položaja. Mučna tuga rastajanja sa životom, sa ćerkom, s porodicom, izražavala se kod nesrećnog Jevrejina takvim čudnim, nakaznim pokretima tela, uzvicima, skokovima, da smo se svi i protiv volje morali smešiti, ma da nam je bilo stravično, jako stravično. Bednik je premirao od straha...

— Oj, oj, oj! — vikao je on: — oj... stanite! hoću nešto da vam kažem... mnogo ću vam kazati. Gospodine untervahmistere, vi me poznajete. Ja sam liferant, pošteni liferant. Nemojte da me držite; pričekajte još jedan čas, jedan časak, jedan mali časak pričekajte! Pustite me, ja sam bedni Jevrejin. Sara... gde je Sara? O, ja znam!

Ona je kod gospodina kvartir-poručnika (bog zna zašto me je proizveo u takav nepostojeći čin). Gospodin kvartir-poručnik! Ja se ne odmičem od šatora. (Vojnici su već bili zgrabili Hiršela... on je strahovito vrisnuo i izmigoljio im se iz šaka). Gospodine generale!... smilujte se nesrećnome ocu porodice! Daću deset zlatnika, petnaest ću dati, gospodine generale!... (Povukli su ga prema brezi)... — Nemojte me! Zmilujte mi ce! gospodin kvartir-poručnik! vaša svetlosti! gospodine obergenerale i glavni šefe!

Jevrejinu su namakli petlju... ja sam zatvorio oči i otrčao.

Otsedeo sam dve nedelje u zatvoru. Pripovedali su mi da je udovica nesrećnog Hiršela dolazila po pokojnikovo odelo. General je naredio da joj se izda sto rubalja. Saru nisam nikada više video. Bio sam ranjen; otpremili su me u bolnicu, a kada sam ozdravio, Dancig se već bio predao, — i ja sam sustigao svoj puk na obalama Rajne.

1846. god.

PJETUŠKOV

I

U varoši O... živeo je 182... godine poručnik Ivan Afanasijević Pjetuškov. Roditelji su mu bili siromašni ljudi, on ih je izgubio kad mu je bilo pet godina i, tako, kao puko siroče, dospeo u ruke staratelja. Milošću toga staratelja ispostavilo se da on nema nikakvog imetka; tako je životario jedva izlazeći na kraj. Bio je srednjega rasta, nešto malo pogrbljen; lice mu je bilo mršavo i pokriveno pegicama, uostalom dosta prijatno, kosa tamno-kestenjasta, sive oči i bojažljiv pogled; njegovo nisko čelo bilo je izbrazdano čestim borama. Čitav Pjetuškovljev život protekao je vanredno monotono; oko svoje četrdesete godine bio je još mlad i neiskusan, kao kakvo dete. Klonio se poznanstava, a prema onima na čiju je sudbinu mogao da utiče, ponašao se veoma krotko...

Ljudi koje sudbina osudi na monoton i neveseo život, imaju često razne navike i potrebe. Pjetuškov je voleo ujutru, uz čaj, da jede svežu, belu zemičku. Bez toga prijatnog zalogaja prosto nije mogao da živi. Tako, jednoga jutra mu njegov sluga Onisim donese na tanjiru sa plavim cvetićima mesto zemičke tri tamno-riđa koromana. Pjetuškov je smesta, s izvesnim negodovanjem, upitao slugu šta to ima da znači.

— Zemičke su sve rasprodane, — odgovorio mu je Onisim, rođen Petrograđanin, koga je čudna igra slučaja bila bacila u najdublju provinciju južne Rusije.

— Nije moguće! — vikne Ivan Afanasijević.

— Rasprodane, — ponovi Onisim: — danas starešina plemstva priređuje doručak, pa su sve, znate, tamo odneli.

Onisim je mahnuo rukom po vazduhu i isturio napred desnu nogu.

Ivan Afanasijević se prošetao po sobi, obukao se i otišao sam u pekarnicu. Tu jedinu pekarsku radnju u varoši O... otvorio je pre deset godina neki Nemac, koji beše odnekuda doputovao; radnja se ubrzo razvila i razvijala se još i sada, pod upravom njegove udovice, jedne debele žene.

Pjetuškov je zakucao na prozor. Debela žena provuče kroz okance svoje bolesno-podnadulo i sanjivo lice.

— Molim vas jednu zemičku, — reče Pjetuškov prijatno.

— Nestalo je zemičaka, — procvili debela žena.

— Nemate zemičaka?

— Nema.

— Kako to, molim vas? Ja kod vas svakoga dana kupujem zemičku i uredno plaćam.

. Žena ga ćuteći pogleda.

— Uzmite perecu, — reče ona najzad, zevajući: — ili đevrek.

— Neću, — odvrati Pjetuškov i čak se nađe uvređen.

— Kako izvolite, — progunđa žena i zalupi okance.

Ivana Afanasijevića obuze silna ljutnja. U nedoumici pređe on na drugu stranu ulice i sav se, kao dete, predade svom negodovanju.

— Gospodine!... — začu se jedan dosta prijatan ženski glas: — gospodine!

Ivan Afanasijević pogleda naviše. Iz okanca pekarske radnje virila je jedna devojka od svojih sedamnaest godina i držala u ruci zemičku. Lice joj beše punačko, okruglo, obrazi rumeni, oči kestenjaste, nevelike, nos malko prćast, ruse kose i divna ramena. Crte njenoga lica odavale su dobrotu, lenost i bezbrižnost.

— Evo vam, gospodine, zemička, — reče ona, smeškajući ce: — ja sam je uzela za sebe, ali eto, ustupiću je vama.

— Najlepše vam zahvaljujem. Dozvolite...

Pjetuškov poče da pretura po džepu.

— Ne treba, ne treba. Na zdravlje vam bilo.

Ona zatvori okance.

Pjetuškov se vratio kući u veoma prijatnom raspoloženju.

— Eto, ti nisi mogao da nađeš zemičku, — reče on svome Onisimu, — a ja sam je, evo, našao, vidiš?

Onisim se gorko nasmešio.

Istoga dana, uveče, dok se svlačio, Ivan Afanasijević je upitao svoga slugu:

— Je li, molim te, bato, kakva je to devojka tamo u pekarnici, a?

Onisim pogleda dosta natušteno u stranu, pa odvrati: — A što pitate?

— Tako, — reče Pjetuškov, svlačeći sam svoje čizme.

— Ono, nije ružna! — primeti Onisim snishodljivo.

— Nije... nije... — progovori Ivan Afanasijević gledajući na istu stranu. — Znaš li kako se zove?

— Vasilisa.

— Poznaješ li je?

Onisim malko poćuta.

— Poznajem.

Pjetuškov je zaustio da nešto kaže, ali se okrenuo na drugu stranu i zaspao. Onisim je izašao u pretsoblje, šmrknuo malo burmuta i povrteo glavom.

Sutradan, rano ujutro, Pjetuškov naredi da mu se donesb odelo, da se obuče. Onisim je doneo svakidašnji kaput Ivana Afanasnjevića, neki stari kaput, boje trave, sa ogromnim izlizanim epoletama. Pjetuškov je dugo ćuteći posmatrao Onisima, pa mu je onda naredio da mu donese novi kaput. Onisim posluša, malo začuđen. Pjetuškov se obukao i brižljivo navukao na ruke rukavice od jelenske kože.

— Ti, bato, nemoj danas da ideš u pekarnicu, i — reče on malko zbunjeno: — Ja ću sam da navratim... meni je usput.

— Razumem, — odgovori Onisim tako otsečno kao da ga je neko odostrag gurnuo.

Pjetuškov izađe, dođe do pekarnice i zakuca na prozor. Debela žena otvori okance.

— Molim vas, zemičku, — reče lagano Ivan Afanasijević.

Debela žena proturi ruku, golu do samog ramena, više nalik na stegno nego na ruku, i tutnu mu vruću zemičku pravo pod nos.

Ivan Afanasijević je postojao još malo pod okancem, prošao se dva-tri put po ulici, zavirio u dvorište i, najzad, posramljen što je toliko detinjast, vratio se kući sa zemičkom u ruci. Čitavoga dana se osećao nelagodno, a uveče nije čak ni zapodevao razgovora s Onisimom, kao što je to obično radio.

Sutradan je već Onisim išao po zemičku.

II

Prošlo je nekoliko nedelja. Ivan Afanasijević beše potpuno zaboravio na Vasilisu i razgovarao je kao ranije prijateljski sa svojim

slugom.

Jednog lepog jutra dođe k njemu neki gospodin Bublicin, slobodan, prirodan i veoma ljubazan mladić. Istina, on katkada ni sam nije znao šta govori i bio je sav, što se kaže, na ero, ali je ipak važio kao veoma prijatan čovek u društvu. Mnogo je pušio, grozničavo i halapljivo, uzdižući obrve, uvlačeći prsi, pušio je sa zabrinutim izgledom, ili, još bolje, s izgledom kao da će čim mu dopustite da povuče još jedan dim, smesta saopštiti neku neočekivanu novost; katkada bi čak mukao i mahao rukom, žurno izvlačeći poslednje dimove iz lule, kao da mu je najedared palo na pamet nešto neobično zanimljivo ili važno, otvarao bi usta, puštao kolutove dima i rekao po neku najbeznačajniju reč, a po neki put bi uopšte ćutao. Pošto je razgovarao neko vreme s Ivanom Afanasijevićem o susedima, o konjima, spahiskim. ćerkama i drugim poučnim stvarima, gospodin Bublicin je najednom počeo da trepće očima, razbarušio je malko svoj perčin i s lukavim osmehom prišao jednom neobično potamnelom ogledalu, koje beše jedini ukras sobe Ivana Afanasijevića.

— Šta je pravo — pravo, — reče on, gladeći svoje mrke bakenbarte: — mora se priznati da ovde kod nas ima tako krasnih palančanki, da može pred njima da se sakrije tvoja Venera mendincejnska... Naprimer, jeste li videli pekaricu Vasilisu?... — Gospodin Bublicin povuče jedan dim.

Pjetuškov se strese.

— Uostalom, — nastavljao je Bublicin, gubeći se u oblaku dima: — šta da vas pitam? ta vi ste već tako stvoreni, Ivane Afanasijeviću! Bog zna šta vi radite, Ivane Afanasijeviću!

— Radim isto što i vi, — reče Pjetuškov otežući, kao da peva, ali prilično ljutit.

— Ali, ne, Ivane Afanasijeviću, ne... Ta šta vam je?

— Pa ipak?

— De, de, neće valjda biti, Ivane Afanasijeviću!

— Ipak? ipak?

Bublicin je ostavio lulu u ćošak i počeo da razgleda svoje čizme, koje nisu bile baš osobito lepe. Pjetuškov se zbuni.

— Tako vam je to, Ivane Afanasijesmću, tako, — nastavljao je Bublicin, kao štedeći ga. — A što se tiče pekarice Vasilise, ja ću vam

reći: lepa je... ve-e-oma lepa.

Gospodin Bublicin je raširio nozdrve i lagano zavukao ruke u džepove.

Čudnovata stvar! Ivan Afanasijević je osetio nešto nalik na ljubomoru. Počeo je da se miče na stolici, nasmejao se bez povoda, odjednom je pocrveneo, zevnuo je i, zevajući, malko je iskrivio ustranu donju vilicu. Bublicin je popušio još tri lule i otišao. Ivan Afanasijevii je prišao prozoru, uzdahnuo i naredio da mu se donese čaša kvasa.

Onisim je stavio čašu na sto, tužno pogledao svoga gospodina, naslonio se na vrata i oborio glavu.

— Šta si se tako zamislio? — upita ga gospodin nežno i malko bojažljivo.

— Šta sam se zamislio? — odvrati Onisim: — šta sam se zamislio... Mislim sve o vama.

— O meni?

— Razume se, o vama.

— Pa šta misliš?

— Evo šta mislim. (Tu Onisim povuče malo burmuta). Sramota, gospodine, sramota.

— Kako sramota?

— Kako sramota... Pogledajte samo gospodina Bublicina, Ivane Afanasijeviću... Šta fali njemu? molim vas.

— Ja te, bato, ne razumem.

— Ne razumete... Ne, vi me već razumete.

Onisnm je malo zaćutao.

— Gospodin Bublicin, to je pravi gospodin, kao što treba jedan gospodin da bude. A šta ste vi, Ivane Afanasijeviću, šta ste vi? molim vas.

— Nu, i ja sam gospodin.

— Gospodin, gospodin... — odgovori Onisim, padajući u vatru. — Kakav ste vi gospodin? Vi ste, gospodine, prosto jedna pokisla kokoš, molim vas, Ivane’ Afanasijeviću. Sedite tu kao kakva kvočka po ceo božji dan… mnogo ćete tako izleći! Ne igrate karata, s gospodom se ne družite, a već što se tiče onoga...

Onisim odmahnu rukom.

— Ali, znaš... ti, čini mi se, pretera... — progovori Ivan Afanasijević i zbunjeno dohvati dugačku lulu.

— Kako preterah, Ivane Afanasijeviću, kako preterah! Razmislite sami. Eto, naprimer, uzmimo opet tu istu Vasilisu... Eto, zašto ne bi vi...

— Ali šta ti to misliš, Onisime? — prekide ga Pjetuškov tužno.

— Znam ja šta mislim. Šta tu vazdan, treba biti muško! Ali, zar bi mogli vi? Molim vas, Ivane Afanasijeviću, razmislite sami... Ta vi ste...

Ivan Afanasijević je ustao.

— De, de, ćuti sad već, molim te, — reče on brzo i kao tražeći pogledom Onisima. — I ja sam, znaš... ja... šta ti je, zbilja? Daj, bolje, ovamo, da se obučem.

Onisim je lagano svukao s Ivana Afanasijevića masnu tatarsku kućnu kabanicu, pogledao sa očinskom tugom svoga gospodina, mahnuo glavom, navukao na njega kaput i počeo ga tući metlicom po leđima.

Pjetuškov je izašao, i pošto je neko vreme lutao po krivim gradskim ulicama, obreo se pred pekarskom radnjom. Na usnama mu je titrao čudan osmeh.

Tek što beše stigao da dvaput pogleda na dobro poznatu „radnju”, kad se otvormla kapija i iz nje istrčala Vasilisa, sa žutom maramom na glavi i u toplom kaputu, koji beše, po ruskom običaju, ogrnula preko ramena. Ivan Afanasijević je odmah sustigao.

— Kuda ste se izvoleli uputiti, golubice?

Vasilisa ga hitro pogleda, nasmeja se, okrenu se na drugu stranu i pokri rukom usta.

— Valjda do dućana? — upita Ivan Afanasijević sitno koračajući.

— Kako ste radoznali, — odvrati Vasilisa.

— Zašto radoznao? — reče Pjetuškov, razmahujući brzo rukama. — Ja baš naprotiv... Onako tek, znate, — dodade on žurio, kao da su te tri reči potpuno objašnjavale njegovu misao.

— Jeste li pojeli moju zemičku?

— Svakako, — odvrati Pjetuškov: — s naročitim zadovoljstvom.

Vasilisa je išla dalje i smeškala se.

— Danas je prijatno vreme, — nastavljao je Ivan Afanasijević: — da li se češće izvolite šetati?

— Šetam katkada.
— Ah, kako bih želeo...
— Šta?
Devojke kod nas izgovaraju reč „šta” vrlo čudnovato, nekako osobito oštro i brzo... Nalik na jarebice, u zoru.
— Da prošetam, znate, s vama... u okolinu, onako...
— To nije moguće!
— A što da nije moguće?
— Ala ste vi, zbilja!...
— Ali, molim vas...
U toliko ih beše sustigao nekakav trgovčić pomoćnik s jarećom bradom i sa široko raširenim prstima, da mu ne bi spadali rukavi, u dugačkom, plavičastom kaftanu i toploj kapi sa štitom, naduvenoj poput lubenice. Pjetuškov, pristojnosti radi, zaostade malko iza Vasilise, ali je odmah zatim nanovo sustiže.
— Pa na čemu smo ostali? Šta ćemo sa šetnjom?
Vasilisa ga lukavo pogleda i opet se nasmeja.
— Jeste li vi ovdašnji?
— Jesam.
Vasilisa pogladi kosu rukom i uspori korak. Ivan Afanasijević se nasmeši i, premirući od neke unutrašnje bojažljivosti, nagnu se malko u stranu i uzdrhtalom rukom obgrli lepojkin struk. Vasilisa vrisnu.
— Pustite me, bezobrazniče, zar još na ulicu?
— De, de, de, na šta, — zamuca Ivan Afanasijević.
— Pustite me ovde, na ulicu, kad vam kažem. Nemojte da me uvređujete.
— A... a... ah, što ste tako, — reče prekorno Pjetuškov i sam pocrvene do ušiju.
Vasilisa zastade.
— Odlazite, gospodine, odlazite...
Pjetuškov se pokorio. Došao je kući, celi jedan sat je sedeo nepomično na stolici i čak nije ni lule ispušio. Najzad, uzeo je list sive hartije, zašiljio pero i posle dugog razmišljanja napisao ovo pismo:
„Poštovana gospođice
Vasilisa Timofejevna,

Pošto sam od prirode neuvredljiv čovek, kako bih vam mogao pričiniti bilo kakvu neprijatnost? Ako sam i zbilja kriv pred vama, onda eto hoću baš da vam kažem: naterale su me napomene gospodina Bublicina, što nikada nisam očekivao. Uostalom, molim vas, ne srdite se na mene. Ja sam čovek opsetljiv i svaku nežnost sasma opsećam i blagodarim. Ne srdite se na mene, Vasiliso Timofejevna, molim vas najponiznije. Uostalom, s mojim poštovanjem ostajem.

Vaš najponizniji sluga
Ivan Pjetuškov”.

Onisim je odneo to pismo, kome je bilo upućeno.

III

Prošle su dve nedelje... Onisim je, po običaju, svakog jutra išao u pekarnicu. Jednoga dana Vasilisa mu je istrčala ususret.

— Dobar dan, Onisime Sergejeviću.

Onisim napravi mračno lice i ljutito progovori: — Dobar dan.

— Što nikad ne navratite do nas, Onisime Sergejeviću?

Onisim jô neveselo pogleda.

— Šta da navraćam? Čaj mi, sigurno, nećeš poslužiti.

— Hoću, Onisime Sergejeviću, kako da vas ne poslužim. Samo dođite. Biće i ruma.

Onisim se lagano osmehne.

— Hajd’, ako je već tako, može.

— Kada ćete navratiti, baćuška, kada?

— Kada... Gle ti nje...

— Ako izvolite večeras? Navratite.

— Dobro, doći ću, — odvrati Onisim i odgega kući lenim i širokim korakom.

Istoga daka, uveče, u jednoj maloj sobici, pored kreveta, koji je bio pokriven prugastom perinom, za jednim nezgrapnim etolom sedeo je Onisim, a preko puta od njega Vasilisa. Na stolu je ključao i šištao ogroman, tamno-žut samovar; pred prozorom je stojala saksija sa čapljanom; u drugom uglu, pored vrata, stojao je poprečke jedan ružan sanduk s majušnim katancem; na sanduku je ležala rastresena hrpa raznih starih krpetina; na zidovima su visile tamne,

umaštene slike. Onisim i Vasilisa pili su ćuteći čaj, gledajući jedno drugome pravo u lice, dugo su u rukama okretali komadiće šećera, grickali ga nekako kao preko volje, žmirkali i glasno srkali kroz zube žućkastu vrelu vodu. Najzad su ispraznili čitav samovar i okrenuli tumbe okrugle šolje sa natpisima; na jednoj je bilo napisano: „na zadovoljstvo”, a na drugoj: „nevino proburazila”; zatim su se iskašljali, obrisali znoj i počeli polako da razgovaraju.

— Šta je, Onisime Sergejeviću, s vašim gospodinom... — upita Vasilisa, ali ne završi pitanje.

— Šta je s gospodinom... — odvrati Onisim i nalakti se. — Zna se šta. A što pitate?

— Onako, — odgovori Vasilisa.

— Čini mi se (tu se Onisim nakezi), on vam je pisao jedno pismo?

— Jeste, pisao mi je.

Onisim klimne glavom s izrazom neobičnog zadovoljstva samim sobom.

— Gle, gle, — progovori on promuklo i lako se smešeći: — ded, pa šta vam je pisao?

— Razne stvari. Kaže, kako ja, gospođice Vasiliso Timofejevna, biva, eto ovako; i vi nemojte da mislite; i nemojte, gospođice, da se štogod uvređujete; i još mnogo takve stvari je pisao... A, jel’te, — dodade ona posle kraćeg ćutanja: — kakav vam je gospodin?

— Eto, živi, — odgovori Onisim ravnodušno.

— Ljuti li se mnogo?

— Otkuda on da se ljuti! Ne, ne ljuti se taj. A što pitate, zar vam se dopada?

Vasilisa ponikne i nasmeje se sebi u rukav.

— Je l’? — pripita Onisim.

— Što će vam to, Onisime Sergejeviću?

— Je l’, kad vas pitam.

— Pa, eto, — progovori najzad Vasilisa: — on je... gospodin. Razume se... ja... pa i on, da vidite... vi već znate...

— Kako da ne znam? — dobaci važno Onisim.

— Ta vami je, najzad, poznato, Onisime Sergejeviću...

Vasilisa se očigledno počela uzrujavati.

— Recite vi njemu, vašemu gospodinu, da se ja, reći ćemo, na njega ne ljutim, i da eto, na priliku...

Ona poče da muca.

— Razumemo, — odvrati Onisim i lagano se diže sa stolice. — Razumemo. Zahvaljujemo na časti.

— Izvol’te, molim vas, još koji put.

— Hajd, dobro, dobro.

Onisim pođe ka vratima. Debela žena uđe u sobu.

— Dobro veče, Onisime Sergejeviću, — razvuče ona kao da peva.

— Dobro veče, Praskovja Ivanovna, — odgovori on na isti način.

Stojali su neko vreme tako jedno prema drugome.

— A sad, laku noć, Praskovja Ivanovna, — propeva Onisim.

— A sad, laku noć, Onisime Sergejeviću, — odvrati mu ona isto tako.

Onisim je došao kući. Njegov gospodin je ležao na krevetu i gledao u tavanicu.

— Gde si bio?

— Gde sam bio?... (Onisim je imao običaj da s prekorom ponavlja poslednje reči svakoga pitanja.) — Išao sam radi vaše stvari.

— Radi kakve stvari?

— Zar ne znate?... Išao sam Vasilisi.

Pjetuškov poče da trepće očima i da se meškolji u krevetu.

— Tako, jakako, — dobaci Onisim i hladnokrvno šmrknu malo burmuta: — tako, jakako. A vi uvek tako. Vasilisa vas je pozdravila.

— Zbilja?

— Zbilja? Pozdravila, jakako. Zbilja!... Rekla mi je da vam kažem, što vas nikako nema? što, na priliku, ne dolazite?

— E, a šta si ti na to?

— Šta sam ja? Ja sam joj rekao: ti si glupa, — rek'ao sam joj, — šta ti misliš, da će takvi ljudi hteti k tebi da dolaze! Nema toga, ti valja sama da dođeš — kazao sam joj.

— A šta ona?

— Šta ona?... Ona... ništa...

— To jest, ipak, kako to ništa?

— Eto tako, ništa.

Pjetuškov malo poćuta.

— Pa hoće li doći?

Onisim odmahnu glavodo.

— Doći!... Mnogo ste brz, gospodine. Doći!... Taman, nije vam to...

— Ali, ti si sam govorio da bi, onako...

— Šta li ja nisam govorio!

Pjetuškov nanovo ućuta.

— Pa ipak, bato, kako ćemo?

— Kako?... Vi, valjda, bolje znate: vi ste gospodin.

— Ali, koješta, šta ima tu...

Onisim zadovoljno poče da se klati natrag i napred.

— Poznajete li Praskovju Ivanovnu? — upita on najzad.

— Ne. Koju Praskovju Ivanovnu?

— Pekaricu.

— A, onu pekaricu. Viđao sam je; onu debelu.

— Valjana žena. Ona pada onoj drugoj, onoj vašoj, rođena tetka.

— Tetka?

— Zar niste znali?

— Ne, nisam znao.

— I vi ste mi...

Onisim iz poštovanja prema gospodinu nije završio svoju misao.

— Eto s kime bi trebali da se upoznate.

— Pa lepo... ja, najzad, nemam ništa protiv. Onisim pogleda Ivana Afanasijevića s odobravanjem.

— Ali, šta mi upravo treba da se upoznajem s njome? — upita Pjetuškov.

— Eto ti ga opet sad! — odvrati Onisim mirno. Ivan Afanasijević je ustao, prošetao se po sobi, stao pred prozorom i, ne okrećući glave, rekao malo zbunjeno:

— Onisime!

— Izvol’te?

— Šta misliš, neće li meni biti malko, onako, nezgodno, s ženskom, a?

— A, eto, kako znate.

— Uostalom, ja to rekoh tek onako. Drugovi bi mogli štogod da opaze; sve mu to dođe malo... Uostalom, razmisliću se još. Dodaj mi

tu lulu... Pa šta, dakle, oni, — nastavk on posle kratkog ćutanja: — Vasilisa, kaže da na priliku...

Ali Onisim nije želeo da nastavlja razgovor, već zauze svoj običan, potišten izgled.

IV

Poznanstvo Ivana Afanasnjevića sa Praskovjom Ivanovnom počelo je ovako. Pet dana posle razgovora s Onisimom Pjetuškov je uveče otišao u pekarnicu.

— Nu, — mislio je on, otvarajući kapiju koja je škripela: — ne znam kako će se ovo svršiti...

Popeo se u trem i otvorio vrata. Jedna ogromna kokoš s kićankom na glavi pade mu pravo pred noge, i dugo je još usplahirena trčala po dvorištu. Iz susedne sobe pomolilo se izbezeknuto lice debele žene. Ivan Afanasijević se nasmešio i pozdravio je klimajući glavom. Žena mu se pokloni. Pjetuškov joj priđe, držeći čvrsto kapu u ruci. Praskovja Ivanovna je očigledno očekivala važnu posetu: bile su joj zakopčane sve kopče na haljini. Pjetuškov je seo na stolicu; Praskovja Ivanovna preko puta od njega.

— Došao sam do vas, Praskovja Ivanovna, onako, više što se tiče... — progovorio je najzad Ivan Afanasijević i — zaćutao. Njegove usne su se grčevito trzale.

— Dobro nam došli, baćuška, — odgovorila je Praskovja Ivanovna raspevanim glasom i poklonila se. Mnogo se radujemo uvaženom gostu.

Pjetuškov se malko ohrabri.

— Ja sam, znate, davno želeo sreću da se s vama upoznam, Praskovja Ivanovna.

— Mnogo smo vam zahvalni, Ivane Afanasijeviću.

Nastupilo je ćutanje. Praskovja Ivanovna je brisala lice šarenom maramom; Ivan Afanasijević je pažljivo gledao nekuda u stranu. Oboje su se osećali dosta nelagodno. Uostalom, kod trgovaca i malovarošana, gde se čak ni stari prijatelji ne sastaju bez nekih naročitih ćoškastih kerefekâ, izvesna nategnutost u opštenju između gosta i domaćina ne izgleda nikome čudnovata, već naprotiv, smatra se čak kao potpuno pristojna i neophodna, osobito prilikom prvog

susreta. Pjetuškov se dopao Praskovji Ivanovnoj. Ponašao se propisno i pristojno a, zatim, bio je ipak čovek od položaja!

— Ja, matuška, Praskovja Ivanovna, veoma volim vaše zemičke, — reče joj on.

— Tako, tako.

— Veoma su dobre, znate, veoma, šta više.

— Pa neka su vam na zdravlje, baćuška, izvolite. Mnogo smo zadovoljni.

— Nisam čak ni u Moskvi takvih jeo.

— Tako, tako.

Opet je nastupilo ćutanje.

— A recite, Praskovja Ivanovna, — poče Ivan Afanasijević: — ovde, čini mi se, živi kod vas vaša sestričina?

— Jeste, rođena sestričina, baćuška.

— A je l' te, kako je ona... kod vas?..

— Siroče, tako je držimo.

— Pa da li radi?

— Radi, baćuška, radenica je. Takva radenica, o-ho-o!... Nego, nego.

Ivan Afanasijević je smatrao da će biti najpristojnije da se više ne raspituje o sestričini.

— Kakva vam je to ptica u kavezu, Praskovja Ivanovna?

— Bog zna. Ptica.

— Hm! U ostalom, ostajte mi zbogom, Praskovja Ivanovna.

— Izvinite nas, vaše blagorođe. Molimo vas i drugi put. Na čašicu čaja.

— Vrlo rado, Praskovja Ivanovna.

Pjetuškov je izašao. U tremu se sreo sa Vasilisom. Ona se nasmejala.

— Gde ste to bili, golubice moja, — upita Pjetuškov pomalo bećarski.

— Manite, manite, nemojte da se peckate, ala ste vi lola.

— He, he. Jeste li dobili moje pisamce?

Vasilisa je sakrila donji deo lica u rukav i nije ništa odgovorila.

— Ne ljutite se više na mene?

— Vasilisa! — zatrešta tetkin glas: — o, Vasilisa!

Vasilisa utrča u kuću. Pjetuškov pođe svojim putem. Ali od toga dana on poče češće da pohodi pekarnicu i te posete nisu bile zabadava. Ivan Afanasijević, da se poslužimo visokim stilom, postigao je svoj cilj. Ljudi obično ohlade pošto postignu neki cilj, ali Pjetuškov, naprotiv, iz dana u dan se sve više raspaljivao. Ljubav je — slučajna stvar, postoji sama za sebe, kao i umetnost, i nije joj potrebno nikakvo obrazloženje, kao ni prirodi, rekao je nekakav pametan čovek koji nikada nije voleo, ali je odlično rezonovao o ljubavi. Pjetuškov je strasno zavoleo Vasilisu. On je bio potpuno srećan. Duša mu se zagrejala. Malo po malo, on je sve svoje kućanstvo, bar sve svoje lule, preselio ka Praskovji Ivanovnoj i sedeo je po čitave dane kod nje u zadnjoj sobi. Praskovja Ivanovna je uzimala od njega novac za ručak i pila je njegov čaj, prema tome se nije mogla požaliti na njegovo prisustvo. Vasilisa se navikla na njega, u njegovom prisustvu je radila, pevala i prela, a katkada bi s njime i progovorila po koju reč; Pjetuškov je na nju bacao poglede, pušio je svoju lulu, ljuljao se na stolici, smeškao se i u slobodnim časovima igrao s njome i sa Praskovjom Ivanovnom „duračka”. Ivan Afanasijević je bio srećan... Ali u svetu nema ništa savršeno, i ma kako čovekovi zahtevi bili skromni, sudbina ga nikada potpuno ne zadovolji, već, ako je moguće, čak mu i smrsi račune... Pre ili kasnije, ipak će u bure meda pasti neka kašika katrana! Ivan Afanasijević je to na sebi iskusio. Pre svega, otkad se preselio ka Vasilisi, Pjetuškov se još više odaljio od svojih drugova. Viđao se s njima samo u slučajevima kad je to bilo preko potrebno, pa je i u tim slučajevima, da bi izbegao primedbe i peckanja (što mu, uostalom, nije uvek uspevalo), izgledao očajnički grub i usredsređeno zaplašen, kao zec koji je zapao u sred vatrometa, pa se mota i skače na sve strane. Sem toga, Onisim ga nije ostavljao na miru, izgubio je svako poštovanje prema njemu, svirepo ga je kinjio i brukao. Najzad... Ali, avaj! čitajte sami dalje, blagonakloni čitaoče.

V

Jednoga dana Pjetuškov (koji je, iz gore navedenih razloga, van kuće Praskovje Ivanovne veoma loše prolazio) sedeo je natrag, u Vasilisinoj sooi i spravljao nekakvu domaću poslasticu, neko slatko ili

možda neku rakiju sa sokom od voća. Domaćice nije bilo kod kuće. Vasilisa je sedela u dućanu i pevušila nekakvu pesmicu.

Neko je zakucao na okance. Vasilisa je ustala, prišla prozoru, lako vrisnula, a zatim se nasmejala i počela s nekim da se došaptava. Kad se vratila opet na svoje mesto, uzdahnula je i počela da peva još jače nego pre.

— S kime si to razgovarala? — upita je Pjetuškov.

Vasilisa je i dalje u pesmi „lomila udiku”.

— Vasilisa! čuješ li? je li, Vasilisa?

— Šta hoćete?

— S kim si to razgovarala?

— Zašto pitate?

— Tako.

Pjetuškov je izašao iz zadnje sobe u šarenom domaćem kaputu, sa zasukanim rukavima i s nategačom u ruci.

— S jednim dobrim prijateljem, — odgovorila je Vaeilisa.

— S kojim dobrim prijateljem?

— S Petrom Petrovićem.

— S Petrom Petrovićem?... S kojim Petrom Petrovićem?

— I on je jedan od vaših. Ima neko teško prezime.

— Da nije Bublicin?

— Jest, jest... Petar Petrović.

— I ti njega poznaješ?

— Još kako! — odvrati Vasilisa i klimnu glavom.

Pjetuškov se ćuteći prođe desetak puta po sobi.

— Slušaj, Vasilisa, — reče on najzad: — otkuda ti to njega poznaješ?

— Kako otkuda?... Poznajem ga... On je tako fin gospodin.

— Kako to fin? kako fin? ipak, kako fin?

Vasilisa pogleda Ivana Afanasijevića.

— Tako, fin, — reče ona lagano i s nedoumicom. — Zna se kakav.

Pjetuškov se ugrize sa usnu i poče opet da se šeta po sobi.

— O čemu si razgovarala s njime, je li?

Vasilisa se nasmeši i obori glavu.

— Govori, ded, govori, govori kad ti se kaže, govori!

— Kako ste danas ljutiti, — primeti Vasilisa.

Pjetuškov malko poćuta.

— Ne, Vasilisa, — poče on najzad: — ne, neću se ljutiti... Ali, ded, kaži mi o čemu ste razgovarali?

Vasilisa se nasmeja.

— Kakav je, zbilja, lola, taj Petar Petrović!

— A što?

— Eto tako! takav je!

Pjetuškov je nanovo zaćutao.

— Vasilisa, ta ti me voliš? — upita je on.

— Eto, I vi jedno isto!

Sirotom, Pjetuškovu se stegnu srce. Utoliko je ušla Praskovja Ivanovna. Seli su da ručaju. Posle ručka, Praskovja Ivanovna pođe da se odmori na visećem krevetu. Ivan Afanasijvić je legao na peć, prevrtao se neko vreme i zaspao. Probudilo ga je neko oprezno škriputanje. Ivan Afanasijević se uspravi, nalakti se i pogleda: vrata su bila otvorena. On skoči — Vasilise nema. Izađe u dvorište — nema je ni u dvorištu; na ulicu — pogleda tamo, pogleda amo — Vasilige nigde nema. Potrči gologlav sve do samog trga: od Vasilise ni traga. On se lagano vrati u pekarnicu, popne se na peć i okrene se licem prema zidu. Bi mu nekako teško. Bublicin... Bublicin... zvonilo je to ime neprestano u njegovim ušima.

— Šta ti je, baćuška? — upita ga pospanim glasom Praskovja Ivanovna. — Šta stenješ?

— Ništa, matuška, tako. Ništa. Guši me nešto.

— Pečurke, — prošaputa Praskovja Ivanovna; — sve od pečurki.

— O, Gospode, pomiluj nas grešnike!

Prođe sat, prođu dva — a Vasilise još nema. Pjetuškov je dvadeset puta naginjao da ustane, i dvadeset puta se tužno zavlačio pod kožuh... Najzad, ipak, on siđe s peći i htede da pođe kući; izađe već i u dvorište, pa se opet vrati. Praskovja Ivanovna je ustala. Radnik Luka, crn kao buba, i ako je bio pekar, zapretao je hlebove u peć. Pjetuškov je nanovo izašao u trem i zamislio se. Jedan jarac, koji je živeo u dvorištu, prišao mu je i prijateljski ga malko udario rogovima. Pjetuškov ga pogleda i, bogzna zašto, viknu na njega: „pis, pis”. Najedared se otvori sniska kapija i pojavi se Vasilisa. Ivan Afanasijević joj pođe pravo u susret, uhvati je za ruku i reče joj prilično hladnokrvno, ali odlučno:

— Hajde za mnom.
— Ali, molim vas, Ivane Afanasijeviću... ja...
— Hajde za mnom, — ponovi on.
Ona se pokori.
Pjetuškov je doveo u svoj stan. Onisim je, po svom običaju, spavao isprućen. Ivan Afanasijević ga je probudio, naredio mu je da upali sveću. Vasilisa je prišla prozoru i sela. Dok je Onisim u pretsoblju spremao svetlost, Pjetuškov je stojao nepomično pored drugog prozora i gledao na ulicu. Ušao je Onisim sa svećom u rukama i počeo nešto da gunđa... Ivan Afanasijević se hitro okrenuo.
— Izađi napolje, — reče mu.
Onisim je zastao nasred sobe.
— Sad idi napolje, — ponovi Pjetuškov preteći.
Onisim pogleda gospodina i izađe.
Ivan Afanasijević mu dovikiu još:
— Napolje, sasvim napolje. Iz kuće. Vrati se kroz dva sata.
Onisim se spremi za izlazak.
Pjetuškov je sačekao dok je lupnula kapija, pa je smesta prišao Vasilisi.
— Gde si bila?
Vasilisa se zbunila.
— Gde si bila? kad te pitam, — ponovi on.
Vasilisa se osvrnu oko sebe...
— Tebe pitam... Gde si bila?
I Pjetuškov je već bio digao ruku.
— Nemojte da me tučete, Ivane Afanasijeviću, nemojte da me tučete... — prošaputala je uplašeno Vasilisa.
Pjetuškov se okrenuo u stranu.
— Tebe da tučem... Ne! ja te neću tući. Zar tebe da tučem? Oprosti, oprosti, golubice. Bog s tobom. Kad sam verovao da me volši, kad sam... kad...
Ivan Afanasijević je ućutao. On se gušio.
— Slušaj Vasilisa, — reče on najzad: — ja sam, ti već znaš, dobar čovek; ti to znaš, Vasiliso, je li da znaš?
— Znam, — odgovori ona zamuckujući.
— Ja nikome ništa zlo ne činim, nikome na svetu. I nikoga ne varam. Zašto ti mene varaš?

— Ali ja vas ne varam, Ivane Afanasijeviću.
— Ne varaš? Hajde, dobro. Dobro. Ali, govori gde si bila?
— Išla sam k Matrjoni.
— Lažeš!
— Boga mi, k Matrjoni. Pitajte je, ako mi ne verujete.
— A Bub... de, kako se ono zvaše... onoga đavola, jesi li njega videla?
— Jesam.
— Dakle, jesi? Videla si ga? — A! videla?
Pjetuškov je prebledeo.
— Ti si se, dakle, jutros kod prozora s njime dogovarala... a? a?
— Gospodin me molio da dođem.
— I ti si, razume se, pošla... Hvala ti, rođena, hvala ti, draga moja! — Pjetuškov se duboko pokloni Vasilisi.
— Ali, Ivane Afanasijeviću, vi, možda, mislite...
— Bolje da ništa ne govoriš! A i ja sam fina budala! Šta sam se razvikao? A ti, molim te, izvoli na vodi poznanstvo s kim god hoćeš. Nije mi stalo do tebe. Taman! Neću ni da znam za tebe.
Vasilisa je ustala.
— Vaša volja, Ivane Afanasijeviću.
— Kud ideš?
— Ta vi ste sami...
— Ja te ne teram, — prekine je Pjetuškov.
— Manite, Ivane Afanasijeviću... Šta da ostajem kod vas?...
Pjetuškov je pustio da priđe vratima.
— Ti dakle, odlaziš, Vasiliso?
— Vi ms stalno vređate...
— Ja tebe vređam! Zar se ne bojiš Boga, Vasilileo? Kad sam te ja vređao? De, de, reci, kada?
— Još kako? Eto I sada me umalo niste istukli.
— Vasilisa, grehota je tako da govoriš. Zbilja grehota!
— I još ste me koreli i govorili mi kako nećete ni da me poznajete. Kako ste, na priliku, vi gospodin.
Ivan Afanasijević je počeo ćuteći da krši ruke. Vasilisa je došla do sredine sobe.
— Najzad, dobro! Prosto vam bilo, Ivane Afanasijeviću. Idem ja svojim putem, a vi idite svojim...

— Dosta je, Vasilisa, dosta, — prekide je Pjetuškov. — Bolje da razmisliš malo; pogledaj me kakav sam. Sam na sebe više ne ličim. Ne znam ni šta govorim... Kad bi me bar ti požalila.

— Vi me neprestano vređate, Ivane Afanasijeviću...

— Eh, Vasilisa! Znaš šta: da zaboravimo stare nevolje. Je li tako? Ti se, valjda, ne ljutiš na mene, je li?

— Vi me neprestano vređate, — ponavljala je Vasilisa.

— Neću više, dušice, neću više. Oprosti mi, starom čoveku. Neću te nikada više vređati. Reci, dakle, jesi li mi oprostila?

— Nek vam je prosto, Ivane Afanasnjeviću.

— De, nasmej se, nasmej...

Vasilisa se okrenu u stranu.

— Zasmejala se, dušica, zasmejala se! — povika Pjetuškov i poče da skače u mestu, kao kakvo dete...

VI

Sutradan je Pjetuškov, po običaju, otišao u pekarnicu. Sve se nastavilo kao pre. Ali u njegovu dušu se beše zabo trn. Nije se više tako često smešio i katkada bi se zamislio.. Dođe i nedelja. Praskovju Ivanovnu su bolela krsta; nije silazila sa »isećeg kreveta; jedva je sišla da pođe na liturgiju. Posle liturgije Pjetuškov pozove Vasilisu u zadnju sobu. Ona se čitavo jutro žalila da joj je dosadno. Sudeći po izrazu lica Ivana Afanasijevića, po glavi mu se vrtela neka neobična misao, koja je čak i za samog njega bila neočekivana.

— Sedi evo ovde, Vasilisa, — reče joj on: — a ja ću tamo. Moram s tobom malo da porazgovaram.

Vasilisa je sela.

— Reci mi, Vasilisa, umeš li ti da pišeš?

— Da pišem?

— Jest, da pišeš?

— Ne, ne umem.

— A da čitaš?

— Ne umem ni da čitam.

— Onda ko ti je pročitao moje lismo?

— Crkvenjak.

Pjetuškov zaćuta.

— A bi li želela da si pismena?
— Šta će nama pismenost, Ivane Afanasijeviću?
— Kako šta će ti? Moći ćeš knjige da čitaš.
— A šta ima u tim knjigama?
— Sve lepo... Slušaj, hoćeš li da ti donesem jednu knjižicu?
— Ali ja ne umem da čitam, Ivane Afanasijeviću.
— Ja ću ti čitati.
— Biće, sve se bojim, dosadno?
— Ali otkuda! Zar dosadno! Naprotiv, baš time se i tera dosada.
— Ili ćete mi možda skaske čitati?
— Čekaj samo, videćeš — sutra.

Pjetuškov se uveče vratio kući i počeo da pretura po svojim sanducima. Našao je nekoliko rasparenih svezaka „Biblioteke za čitanje”, pet-šest moskovskih „sivih” romana, aritmetiku od Nazarova, dečiji zemljopis sa globusom na koricama, drugi deo istorije od Kajdanova, dva sanovnika, kalendar za 1819 godinu, dva broja „Galateje”, Nataliju Dolgoruku, Kozlova i prvi deo Roslavljeva. Dugo je premišljao šta bi izabrao, i reši najzad da uzme poemu Kozlova i Roslavljeva.

Sutradan se Pjetuškov žurno obukao, zavukao obe knjige pod kaput, došao u pekarnicu i počeo da joj čita jedan Zagoskinov roman. Vasilisa je sedela nepomično, isprva se smešila, a zatim se kao zamislila... pa se onda nagnula malko napred; oči su joj začkiljile, usta se malko otvorila, ruke klonule na koleia: ona je zadremala. Pjetuškov je čitao brzo, nejasno i muklo, — najedared je digao oči...

— Vasilisa, ti spavaš?

Ona se trgla, protrlala lice i protegla se. Pjetuškov se ljutio na nju i na sebe...

— Dosadno je, — leno progovori Vasilisa.
— Slušaj, hoćeš li možda da ti pročitam koju pesmu?
— Kako?
— Pesme... lepe pesme.
— Ne, dosta će biti, zbilja.

Pjetuškov hitro dohvati poemu od Kozlova, ustade, prošeta se malo po sobi, naglo priđe Vasilisi i poče da čita. Vasilisa je zabacila glavu natrag, raširila ruke i zagledala se u Pjetuškovljevo lice — pa

se najedared stade da guši u zvučnom i oštrom, grohotnom smehu... prosto se valjala.

Ivan Afanasijević baci ljutito knjigu na pod. Vasilisa se i dalje smejala.

— Čemu se smeješ, glupačo?

Vasilisa se smejala grohotom još jače.

— Smej se, smej se, — gunđao je Pjetuškov kroz zube.

Vasilisa se uhvatila za kukove, počela je da se previja od smeha.

— Čemu se smeješ, ludo jedna?

Ali, Vasilisa je samo odmahivala rukama. Ivan Afanasijević je dočepao kapu i istrčao iz kuće. Brzim i nejednakim korakom išao je po gradu, išao, išao i obreo se kod đerma. Najedared se ulicom začu lupa kola i konjskn topot... neko ga zazva po imenu. On diže glavu i ugleda široke starinske kočije. U kočijama, licem prema njemu, sedeo je Bublicin među dvema devojkama, ćerkama gospodina Tjutjurjova. Obe devojke bile su potpuno jednako odevene, kao u znak njihovog nerazdruživog prijateljstva; obe su se zamišljeno smešile, ali su prijatno i nežno-malaksalo bile naklonile glavice na stranu. Na drugom sedištu kočija video se širok slamni šešir uvaženoga gospodina Tjutjurjova i delimično se isticala njegova debela i okrugla šija; uporedo sa njegovim slamnim šeširom dizala se svilena kapica njegove supruge. Sam položaj oca i majke služio je kao jasan dokaz njihove iskrene blagonaklonosti i poverenja prema mladome Bublicinu. I mladi Bublicin je očigledno osećao i cenio njihovo laskavo poverenje. Doduše, on je sedeo neusiljeno i neusiljeno je razgovarao i smejao se; ali čak i u samoj slobodi njegovoga ponašanja opažalo se neko nežno, dirljnvo poštovanje. A gospođice Tjutjurjove? Teško je rečima izraziti sve ono što bi jedan pažljiv posmatrač mogao pronaći u crtama lica obeju sestara. Čednost i krotost i skromna veselost, jedno setno pojimanje života i nepokolebiva vera u sebe i u uzvišenu i divnu čovekovu misiju na zemlji, pristojna pažnja prema mladom poznaniku, koji je s njima razgovarao, i koji im, možda, nije bio potpuno ravan po umnim darovima, ali koji je po osobinama svoga srca bio potpuno dostojan njihove blagonaklonosti... eto kakva svojstva i kakvi osećaji su se ogledali na licima gospođica Tjutjurjovih. Bublicin je zazvao Ivana Afanasijevića po imenu onako, bez ikakva razloga, prosto od izobilja

unutrašnjeg zadovoljstva; poklonio mu se vanredno ljubazno i srdačno; same gospođice Tjutjurjove pogledale su ga nežno i krotko, kao čoveka s kojim bi se čak rado i upoznale... Sitnnm kasom promakli su dobri, uhranjeni i mirni konji mimo Ivana Afanasijevića; kočije su lako odmicale po širokoj ulici, raznoseći dobroćudni smeh devojaka; poslednji put se još pomoli šešir gospodina Tjutjurjova; krajnji konji naklonili su glave u stranu i gizdavo potrčali po kratkoj, zelenoj travici... kočijaš je zadovoljno i tiho zazviždao; kočije su zamakle za zelenilom zanoveti.

Siromah Pjetuškov stojao je još dugo ne mičući se s mesta.

— Siromah sam, puki siromah, — prošaputa on najzad...

Jedan otrcan dečarac zastade pred njim, pogleda ga bojažljivo i pruži ruku...

— Udelite, dobri gospodine.

Pjetuškov izvadi jedan groš.

— Evo ti za tvoju sirotinju, — procedi on na silu i pođe natrag u pekarnicu. — Ivan Afanasijević je zastao na pragu Vasilisine sobice.

— Evo, — pomisli on: — evo ko su moji poznanici! Evo ti, ovo ti je moja porodica! Evo!... Bublicin ovde, Bublicin tamo.

Vasilisa je sedela, okrenuta leđima k njemu, bezbrižno pevušila i razmatala neki konac; na njoj je bila cicana, poabana haljina; kosa joj je bila nemarno zapletena... U sobici je bila nesnosna vrućina, zaudaralo je na perinu i stare krpetine; po zidovima su gde-gde brzo promicale riđe, kicoške bube-ruse; na rasklimatanom niskom ormančiću, koji je mesto vratâ imao rupe, ležala je pored jedne razbijene tegle stara ženska cipela... Na podu se nalazila još Kozlovljeva poema... Pjetuškov je klimnuo glavom, prekrstio ruke i izašao napolje. Bio je uvređen.

Kod kuće je naredio da mu se donese odelo, da se obuče. Onisim pođe po kaput. Pjetuškov je veoma želeo da Onisima izazove da razgovara, ali je Onisim ćutao kao utučen. Najzad Ivan Afanasijević nije izdržao.

— Šta me ne pitaš kuda idem?

— A što mi treba da znam kuda vi idete?

— Kako što? Može doći, recimo, neko po nekom hitnom poslu, pa će da pita: gde je, recimo, Ivan Afanasijević? A ti ćeš mu onda lepo odgovoriti: Ivan Afanasijević je otišao tamo i tamo.

— Po hitnom poslu... Pa ko dolazi k vama po hitnim poslovima?

— Eto, ti počinješ opet da govoriš drskosti? Eto, zar nisi opet sada?

Onisim se okrete u stranu i stade da čisti kaput.

— Zbilja, Onisime, ti si veoma neprijatan čovek.

Onisim ispod oka pogleda gospodina.

— I uvek si takav. Baš uvek.

Onisim se nasmeši.

— Šta da vas pitam, Ivane Afanasijeviću, kuda idete? Kao da ne znam? Idete k onoj pekarici!

— Eto, koješta! vidiš kako si se prevario! Baš ne idem k njoj. Nemam nameru da uopšte idem više k njoj.

Onisim zažmiri i tresnu četkom. Pjetuškov je očekivao da će čuti odobrenje; ali njegov sluga nije progovorio ni reči.

— Ne valja, — nastavljao je strogim glasom Pjetuškov: — nije pristojno... De, kaži šta misliš, de?

— Šta da mislim? Vaša volja. Šta imam ja da mislim?

Pjetuškov je obukao kaput. — Ne veruje mi, skot, — pomisli on u sebi.

Izašao je iz kuće, ali nije nikuda svraćao. Prošetao se po ulicama. Skrenuo je pažnju na sunčev zalazak. Najzad, nešto pre devet sati, vratio se kući. On se smešio; neprestano je slegao ramenima, kao čudeći se svojoj sopstvenoj gluposti. — Eto, — mislio je: — šta će reći čvrsta volja...

Sutradan je Pjetuškov ustao dosta kasno. Noć je proveo prilično slabo, sve do večeri nije nikuda izlazio i bilo mu je strašno dosadno. Pjetuškov je pročitao sve svoje knjižice i glasno je pohvalio jednu pripovetku iz „Biblioteke za čitanje”. Spremajući se da legne, naredio je Onisimu da mu donese lulu. Onisim mu doda jedan olupani čibuk i, Pjetuškov poče da puši; lula zašišta kao sipljiv konj.

— Kakva gadost! — viknu Ivan Afanasijević: — a gde je moja trešnjeva lula?

— u pekarnici, — odvrati mirno Onisim. Pjetuškov grčevito trepnu očima.

— Zapovedate li da odem po nju?

— Ne, ne treba; nemoj ti da ideš... ne treba, nemoj da ideš, jesi li čuo?

— Razumem.

Noć je prošla kako tako. Ujutru je Onisim po običaju doneo Pjetuškovu na tanjiru s plavim cvetićima belu, svežu zemičku. Ivan Afanasijević je pogledao u prozor i upitao Onisima:

— Jesi li bio u pekarnici?

— Ko da ide, ako neću ja?

— A!

Pjetuškov se udubeo u razmišljanje.

— Reci mi, molim te, jesi li video koga tamo?

— Video sam, razume se.

— A koga si, naprimer, video?

— Zna se — Vasilisu.

Ivan Afanasijević je ućutao. Onisim je digao stvari sa stola i tek što nije već bio izašao iz sobe...

— Onisime, — viknu slabo Pjetuškov.

— Šta izvolite?

— A... o meni te nije ništa pitala?

— Razume se da nije.

Pjetuškov stegnu zube. — Eto, — pomisli on: — i to mi je ljubav. — Oborio je glavu. — Ali sam bio i smešan, — pomisli on opet: — palo mi na pamet da joj pesme čitam! Šta još! Ta ona je glupača! Za nju, blesavu, i nije ništa drugo do da leži na peći i da jede blinove! Ona je cepanica, savršena cepanica; neobrazovana malovarošanka!

— Nije došla... — šaputao je on dva sata kasnije, sedeći na istom mestu: — nije došla! Šta kažete? Ta ona je mogla videti da sam od nje otišao ljutit, mogla je znati da sam uvređen! I to mi je ljubav! Nije čak pitala ni kako sam? Da je pitala, recimo, kako je Ivan Afanasijević? Već dva dana me nije videla — pa ništa!... Čak se, možda, opet izvolela negde sastati s onim Bub... Da srećna čoveka! Pi, do đavola, ala sam ja budala!

Pjetuškov je ustao, ćuteći, prošetao se po sobi, zastao, lako namrštio obrve i počešao se po zatiljku. — Ipak, — rekao je glasno: — poći ću do nje. Treba, ipak, da pogledam šta to ona tamo radi. Treba da je zastidim. Svakako... idem. Onjka! daj mi da se obučem!

— Ded, — pomislio je on, oblačeći se: — da vndimo šta će biti? Ko zna, možda se još ona na mene srdi. Pa i zbilja, išao čovek, išao,

išao, pa najedared, iz čista mira, zapeo pa prestao da dolazi! Hajd', videćemo!

Ivan Afanasijević je izašao iz kuće i došao do pekarnice. Zastao je kod kapije: valja se ipak doterati i namestiti... Pjetuškov dohvati obema rukama revere od kaputa i potegnu ih tako jako, da ih umalo sasvim nije otrgao... Grčevito je nekoliko puta okrenuo zategnuti vrat, otkopčao gornju kopču na okovratniku i uzdahnuo...

— Šta ste stali, — doviknu mu Praskovja Ivanovna kroz prozor. — Uđite.

Pjetuškov se stresao i ušao je. Praskovja Ivanovna ga je dočekala na pragu.

— Šta vas, baćuška, nije bilo juče kod nas? Da niste bili štogod bolesni?

— Jeste, juče me nešto bolela glava...

— Trebalo je da stavite po jedan krastavčić na slepoočnice, rođeni moj. Odnelo bi sve, kao rukom. A sada vas ne boli glava?

— Ne, ne boli.

— E, pa hvala Bogu!

Ivan Afanasijević pođe u zadnju sobu. Vasilisa ga ugleda.

— A! Dobar dan, Ivane Afanasijeviću.

— Dobar dan, Vasilisa Timofejevna.

— Gde ste ostavili nategaču, Ivane Afanasijeviću?

— Nategaču? Kakvu nategaču?

— Nategaču... našu nategaču. Vi ste je, mora biti, odneli kući. Ta vi ste već takav... Bože, prosti!...

Pjetuškov zauze važan i hladan stav.

— Narediću svome sluzi da pogleda. Pošto juče nisam dolazio ovamo, — reče on značajno...

— Jest, zbilja, juče niste dolazili. — Vasilisa čučnu i poče da pretura po sanduku... — Teto! Je li, teto!

— Što bi hte-e-la?

— Jesi li ti uzela moju povezaču, jel'?

— Kakvu povezaču?

— Onu žutu.

— Žutu?

— Jest, žutu, s prugama.

— Ne, nisam je dirala.

Pjetuškov se nagnu ka Vasilisi.

— Slušaj, Vasilisa, slušaj što ću ti reći. Ne radi se sada o nategačama i o povezačama; te besposlice možeš i u drugo vreme da posvršavaš.

Vasilisa se nije makla s mesta, već je samo digla glavu.

— Reci ti meni, ruku na srce, voliš li ti mene ili ne? Eto što bih, najzad, hteo da znam!

— Ali, kako možete pitati, Ivane Afanasijeviću... Volim, razume se.

— Kad me voliš, kako da nisi juče došla k meni? Nisi zar imala kad? Onda da si bar poslala nekoga da se raspita, recimo, da nisam bolestan te me nema? A tebe ni brige. Ja makar tamo i umro, ti me ne bi požalila.

— Eh, Ivane Afanasijsviću, ne može se uvek misliti sve o jednom istom; treba da se radi.

— Istina, razume se, — odvrati Pjetuškov: — ali ipak... I ne valja starije ismejavati... Nije lepo. Zatim; u izvesnim slučajevima, ne bi bilo loše... A gde je moja lula?

— Evo vam vaše lule.

Pjetuškov poče da puši.

VII

Prošlo je još nekoliko dana, kako je izgledalo, potpuno mirno. Ali, oluja se primicala. Pjetuškov se mučio, kinjila ga je ljubomora, nije odvajao očiju od Vasilise, nemirno je posmatrao i strašno joj dosađivao. Jedne večeri Vasilisa se obukla pažljivije nego obično i, kad je uvrebala zgodan trenutak, otišla nekuda u posetu. Smrklo se a ona se još uvek nije vraćala. Pjetuškov je tek pred zoru navratio do svoga stana, a odmah posle sedam sati otrčao je u pekarnicu... Vasilisa se još ne beše vratila. On je iščekivao sve do samog ručka, dok mu je srce neizrecivo zamiralo... seli su da ručaju bez nje...

— Gde li se to samo izgubila? — reče Praskovja Ivanovna ravnodušno...

— Vi je mazite, vi ćete je prosto sasvim razmaziti! — ponavljao je očajno Pjetuškov.

— Ih! baćuška! ko će stići da pazi na devojku! — odgovori Praskovja Ivanovna. — Šta da joj radiš! Samo da pazi svoj posao... Šta da se devojka malko i ne razonodi...

Ivana Afanasijevića je podilazila jeza. Najzad, pred veče, pojavila se Vasilisa. On je samo to i čekao. Pjetuškov je svečano ustao sa svoga mesta, prekrstio ruke i grozno namrštio obrve... Ali ga Vasilisa hrabro pogleda u oči, drsko se nasmeje i, ne pustivši ga ni da progovori, hitro uđe u svoju sobu i zaključa se. Ivan Afanasijević zinu i zabezeknuto pogleda Praskovju Ivanovnu... Praskovja Ivanovna obori oči. Ivan Afanasijević malo postoja, napipa svoju kapu, stavi je krivo na glavu i izađe, onako, otvorenih usta.

Došao je kući, uzeo kožni jastuk i zajedno s njime se bacio na divan, licem prema zidu. Onisim pomoli glavu iz pretsoblja, uđe unutra, nasloni se uz vrata, povuče burmuta i ukrsti noge.

— Da niste što bolesii, Ivane Afanasijeviću? — upita on Pjetuškova.

Pjetuškov nije odgovarao.

— Zapovedate da otrčim po doktura? — nastavi malo kasnije Onisim.

— Ja sam zdrav... Idi, — reče muklo Ivan Afanasijević.

— Zdrav?... Ne, niste vi zdravi, Ivane Afanasijeviću... Kakvo je to zdravlje?

Pjetuškov zaćuta.

— Vidite kakav izgledate. Toliko ste omršaveli da već ni na sebe ne ličite. A zašto sve to? Kad čovek razmisli, Boga mi, prosto da poludi. I još gospodin, plemić!

Onisim zastade malo... Pjetuškov se nije micao.

— Zar tako rade gospoda? Da ste se malčice pozabavili... što da ne... pozabavi se čovek, poigra, na batali — kao da ništa nije ni bilo. A ne ovako! Zbilja, istina što kažu: zavoli čovek đavola krivog gore nego sokola sivog.

Ivana Afanasijevića dirnu nešto nemilo.

— Istina]e živa, Ivane Afanasijeviću. Da mi je neko kazao o vama: to i to, takve i takve stvari — ja bih mu odgovorio: idi, budalo, šta ti misliš ko sam ja? Zar ja da verujem takve stvari? Eto, sada i sam vidim, pa ne mogu da verujem. A nema kud gore od ovoga. Kao da vas je kakvom travom zavračala! A i šta mi je opet ona? Ako

čovek razmisli — beda od devojke, ni lule duvana ne vredi. Ne ume čestito ni da govori... Eto, prosto, prava devojčura! Još gore!

— Odlazi, — zastenja Ivan Afanasijević u jastuk.

— Ne, neću da odlazim, Ivane Afanasijeviću. Ko da vam kaže ako neću ja? Šta je ovo, zbilja? Eto, sada se kinjite... a zbog čega? Zbog čega? Molim vas, kažite!

— Ali, odlazi Onisime, — zastenja nanovo Pjetuškov.

Onisim poćuta malo, pristojnosti radi.

— Pa onda, recimo, eto, — poče on opet: — nema kod nje ni trunke zahvalnosti. Druga na njenom mestu ne bi znala već kako da vam ugodi; a ona!... Ona i ne misli na vas. To je prosto sramota. Šta se sve o vama ne priča, ne mogu ni da vam ponovim, i mene je čak sramota. Da sam to mogao pre znati, ja bih je već...

— Ali, odlazi već jednom, do đavola! — povika Pjetuškov, ne mičući se, uostalom, s mesta i ne dižući glave.

— Ivane Afanasijeviću, zaboga, — nastavljao je neumoljivi Onisim. — Radi vašeg dobra vam govorim. Pljunite, Ivane Afanasijeviću, pljunite prosto na sve to, poslušajte mene. A ako nećete, dovešću vračaru, oteraće sve, kao da ništa nije ni bilo. Posle ćete se vi sami smejati; govorićete: baš čudna stvar, Onisime, kako može to koji put da se skoli! Razmislite sami: takvih kao što je ona ima kod nas kao kusih pasa... samo da zazviždi čovek...

Pjetuškov skoči s divana kao sumanut... ali, na veliko čuđenje Onisnma, koji beše već podigao obe ruke da zaštiti svoje obraze, on sede opet, kao da su mu se noge potkosile... Po njegovom bledom licu tekle su suze, pramen kose stršio mu je na temenu, oči su mu mutno gledale... iskrivljene usne su drhtale... glava mu je klonula na prsi.

Onisim pogleda Pjetuškova i svom težinom se baci na kolena.

— Baćuška, Ivane Afanasijeviću, — viknu on: — vaše blagorođe! Kaznite me, budalu jednu. Ja sam vas uznemirio, Ivane Afanasijeviću... Kako sam se samo smeo usuditi! Izvolite me kazniti, vaše blagorođe... Vredi li da plačete zbog mojih glupih reči... baćuška, Ivane Afanasijeviću...

Ali Pjetuškov nije ni gledao na svoga slugu, okrenuo se i opet se šćućurio u uglu svoga divana.

Onisim je ustao, postojao malo nad njime i uhvatio se dva-tri puta za kosu.

— Želite li, baćuška, da se svučete... kako bi bilo da legnete u krevet... da popnjete koju malinu... nemojte da se kinjite... Sve je to sitna nevolja, sve je to malenkost... sve će biti dobro, — govorio mu je on svaka dva-tri minuta.

Aln, Pjetuškov nije ustajao s divana, samo je katkada slegao ramenima i podavijao noge ka trbuhu...

Onisim se čitavu noć nije od njega udaljavao. Pred zoru je Pjetuškov zaspao, ali nije spavao dugo. oko sedam sati ustao je sa divana, bled, razbarušen, umoran, i zatražio čaja.

Onisim je s pobožnom pažnjom i hitro namestno samovar.

— Ivane Afanasijeviću, — poče najzad on bojažljivim glasom: — izvolite li se još uvek na mene ljutiti?

— Zašto da se ljutim na tebe, Onisnme? — odgovori siromah Pjetuškov. — Sinoć si imao potpuno pravo, i ja se u svemu s tobom slažem.

— Ja sam samo radi vas, Ivane Afanasijeviću...

— Znam da si radi mene.

Pjetuškov ućuti i obori glavu.

Onisim je video da nije sve u redu.

— Ivane Afanasijeviću, — poče on najedared.

— Šta je?

— Hoćete li da pozovem Vasilisu ovamo?

Pjetuškov pocrveni.

— Neću, Onisime, neću. (Jest, nije nego još nešto! doći će ona već! — pomislio je u sebi). — Treba pokazati odlučnost. Sve je to koješta. Ja sam juče... Sramota. Imaš ti pravo. Treba sve to prekinuti, što se kaže, na prečac. Je li tako?

— Živu istinu govorite, Ivane Afanasijeviću.

Pjetuškov nanovo pade u razmišljanje. Divio se sam sebi, kao da sam sebe nije više mogao da pozna. Sedeo je nepokretno i gledao u pod. Misli su se u njemu kovitlale kao dim ili magla, a u srcu mu je bilo prazno i teško u isto vreme.

— Ta šta je ovo zbilja, — pomislio bi od vremena na vreme, na bi se nanovo umirio. Koješta, detinjarije! — govorio je glasno i prelazio

rukom preko lica, zatim bi se stresao, pa bi mu ruka nanovo padala na kolena a pogled mu se zaustavljao na podu.

Onisim je pažljivo i tužno posmatrao svoga gospodina.

Pjetuškov je digao glavu.

— Je li, Onisime, reci mi, — poče on: — ima li zbilja tih trava za vradžbine?

— Ima, još kako, — odvrati Onisim i isturi nogu napred. — Eto, recimo, vi znate podoficira Krupovatova?... Brat mu je propao od vradžbina. Zavračali su ga za jednu matoru babu, kuvaricu, zamislite samo! Dali su mu da pojede prosto parče ržanice, zavračano, razume se. I moj ti se Krupovatovljev brat zacopa do ušiju u kuvaricu, svuda je za njom jurio, lud za njom, nije mogao da je se nagleda. Što god bi mu, na priliku, naredila, sve bi poslušao. Čak i pred drugim, tuđim ljudima ga je zlostavljala, da se pohvali. Sve dok ga je, najzad, oterala u jektiku. Tako je umro Krupovagovljev brat. A bila je, da vidite, prosta kuvarica, pa još i stara, matora. (Onisim šmrknu burmuta). — Neka su proklete sve te devojčure i ženturače!

— Ona mene sasvim ne voli, to je, najzad, jasno, to, najzad, ne podleži nikakvoj sumnji, — mrmljao je Pjetuškov poluglasno, praveći kod toga takve pokrete glavom i rukama, kao da kakvom potpuno stranom čoveku objašnjava neku potpuno tuđu stvar.

— Da, — nastavljao je Onisim: — ima takvih žena.

— Ima, — ponovi Pjetuškov tužno, s izrazom pitanja i nedoumice.

Onisim pažljivo pogleda svoga gospodina.

— Ivane Afanasijeviću, — poče on: — da ne biste štogod založili?

— Da ne bih založio? — ponovi Pjetuškov.

— Ili, možda, izvolite lulu?

— Lulu, — ponovi Pjetuškov.

— A, dotle li smo doterali, — progunđa Onisim: — sasvim ga je, znači, zakačilo.

VIII

U pretsoblju se začu lupanje čizama — a zatim običan suzdržan kašalj, kojim potčinjena lica daju znak da su tu. Onisim iziđe i odmah

se vrati zajedno s jednim majušnim vojnikom iz garnizona, koji je imao lice kao kakva starica i bio obučen u zakrpljen i požuteo šinjel, bez pantalona i bez okovratnika. Pjetuškov se prenu — a vojnik zauze stav „mirno”, pozdravi ga i predade mu jedan veliki koverat, zapečaćen zvaničnim pečatom. — U kovertu se nalazilo pismo od majora, komandanta garnizona: naredba da Pjetuškov smesta i bez odlaganja dođe k njemu.

Pjetuškov je okretao neko vreme pismo u rukama — i nije se mogao uzdržati da ne upita vojnika: „da li mu je poznato zašto ga major zove?” — ma da je veoma dobro znao koliko je to pitanje uzaludno.

— Ne znamo, gospodine poručniče! — viknu vojnik s naporom, ali jedva čujno, kao da se sada probudio.

— A zove li i ostalu gospodu oficire? — nastavljao je Pjetuškov.

— Ne znamo, gospodine poručniče! — viknu opet vojnik istim glasom.

— Dobro, idi, — rsče Pjetuškov.

Vojnik se okrete „na-levo-krug”, pri tom lupnu nogom i udari se dlanom straga (dvadesetih godina devetnaestog veka beše to u modi) pa izađe napolje.

Pjetuškov se ćuteći zgleda s Onisimom, koji odjednom dobi zabrinut izraz — i pođe k majoru.

Major je bio čovek od svojih šezdeset godina, tovan i nespretan, naduvena, crvena lica, kratka vrata, prsti su mu neprestano drhtali od prekomerne upotrebe rakije. On je spadao u takozvane „burbone”, to jest oficire iz trupe, koji su se doslužili od običnog vojnika do oficirskog čina, naučio je da čita i piše u svojoj tridesetoj godini i veoma teško je govorio, nešto usled zaduhe, a nešto usled nesposobnosti da shvati svoju sopstvenu misao. Njegov temperamenat je pokazivao sve promene koje god su poznate u nauci: ujutro, pre rakije, on je bio melanholičar, oko podne — holeričar, pred veče — flegmatičar, to jest u to vreme je samo brektao i mukao sve dok ga ne bi strpali u krevet. Ivan Afanasijević je došao k njemu za vreme holerične periode. Zatekao ga je gde sedi na divanu u raskošnoj domaćoj kabanici i sa lulom u zubima. Jedan debeli mačak s rovašenim uhom sedeo je pored njega.

— Aha! došao je! — progunđa major i pogleda Pjetuškova popreko svojpm sitnim očicama, koje kao da su bile kalajisane, ne mičući se s mesta. — Ded, sednite; izvolite samo, i dobro mi se držite! Davno ja već tražim takve tice... jakako.

Pjetuškov se spusti na stolicu.

— Zato, — poče major uz neočekivan napon čitavoga svog tela: — što ste oficir: onda se treba i ponašati kako je naređeno. Da ste vojnik — ja bih vas prosto išibao — i gotovo; ali vi ste oficir. Na šta je to nalik? Brukati se — zar je to red?

— Dozvolite da upitam na šta ciljate vašim napomenama, — zausti Pjetuškov...

— Nema kod mene raspravljanja! Ne volim ja to nikako. Ne volim — rekao sam; i dosta! Eto, ni kopče vam nisu propisne; kakva sramota! Sedite po ceo dan u nekakvoj pekarnici; i to mi je još plemić! Našla se neka suknja — a on zapeo pa sedi. Ali, neka suknje, neka je voda nosi! Nego pričaju da još i hlebove u peć preće. Prlja mundir... da.

— Dozvolite da primetim, — progovori Pjetuškov, kom beše počelo da zebe oko srca: — da sve to, koliko ja mogu da razumem, spada, tako reći, u privatan život...

— Nema raspravljanja kod mene, rekao sam vam! Još mi priča tu — o nekakvom privatnom životu! Da je bilo štogod u službi, ja bih vas pravo apcu! Ale maršir! Zbog što je — zakletva. Za mene su, može biti, čitavu brezovu šumicu posekli, na znam, valjda, šta je služba; sve te stvari meni su vrlo poznate. Treba to da se razume: ja to sve zbog radi mundira. Prljaš mundir — jakako. Ja to tebi kao otac... naravno. Zbog zašto je to sve mene povereno. Ja moram da odgovaram. A vi mi tu još raspravljate — viknu u iznenadnom besnilu major, a lice mu se zajapuri, pena mu se pojavi na ustima, mačak podiže rep i skoči dole, na pod. — Znate li vi... Znate li šta ja mogu... da ja sve mogu? sve, sve! Razumete li vi s kime vi razgovarate? Starešina vam naređuje — a vi u nekakve rasprave! Starešina... starešina!

Major tu poče čak da kašlje i krči — a siromah Pjetuškov se samo sve više ispravljao i sve više je bledeo, sedeći na samoj ivici stolice.

— Kod mene mora... — nastavljao je major, mašući zapovednički svojom drhtavom rukom — kod mene mora... sve kao sat! Disciplina prve sorte! Ne trpim nikakvog nereda! Možeš biti poznat s kim hoćeš — briga me nije! Ali, kad si već plemić čovek — onda, onda moraš i da... onaj... postupaš! Ne sme se kod mene hleb u peć pretati! Ne sme se nekakva prljava ženetina zvati — tetka! Ne sme se prljati mundir! Ćuti! Nema kod mene pogovora!

Majorov se glas prekide. On odahnu malo, pa se okrete prema vratima od pretsoblja i povika: — Frolka, mangupe! Haringe ovamo!

Pjetuškov žurno ustade i jurnu napolje, umalo ne prevali jednog omalenog kozaka, koji mu je trčao na susret, noseći na gvozdenom poslužavniku izrezanu haringu i jednu poveliku bocu rakije.

— Ćuti! Bez pogovora! — orili su se za Pjetuškovim otsečni uzvici razdraženoga starešine.

IX

Ivan Afanasijević oseti kako ga obuzima neki čudnovat osećaj, pošto se tako iznenada obrete na ulici.

— Šta mi je. idem kao mesečar? — mislio je u sebi: — jesam li poludeo? Ta to je, najzad, neverovatno. Dobro, do đavola, pa neka me više ne voli, ne volim ni ja nju, pa lepo, pa... Šta ima tu neobično?

Pjetuškov namršti obrve.

— Treba to, najzad, da se nekako prekine, — reče on skoro glasno: — otići ću i raspraviću stvar s njome, odlučno i poslednji put, da nema posle nikakvih razgovora više.

Pjetuškov pođe ubrzanim korakom u pekarnicu. Sinovac, radnika Luke, jedan mali dečak, drugar i prisni prijatelj onoga jarca što je živeo u dvorištu, hitro šmugnu u kapiju čim izdaleka opazi Ivana Afanasijevića.

Praskovja Ivanovna izađe pred Pjetuškova.

— Je li kod kuće vaša sestričina? — upita Pjetuškov.

— Nije, gospodine.

Pjetuškov se u sebi obradovao što nije Vasilisu zastao kod kuće.

— Došao sam da porazgovaram s vama, Praskovja Ivanovna.

— O čemu, baćuška?

— Evo o čemu. Vi razumete, da posle svega... što se dogodilo... posle sličnog, tako reći, postupka (Pjetuškov se malko zbuni)... jednom rečju, tako reći... Ali, ipak, vi se, molim vas, nemojte ljutiti na mene.

— Tako.

— Naprotiv, zamislite kako je meni, Praskovja Ivanovna.

— Tako.

— Vi ste razborita žena, vi ćete i sami shvatiti, da... da ja više ne mogu da dolazim k vama.

— Tako, — ponovi Praskovja Ivanivna otegnuto.

— Verujte mi, veoma mn je žao; moram priznati to me čak boli, istinski boli...

— Vi treba bolje da znate, — odvrati mirno Praskovja Ivanovna. — Vaša volja. A evo, izvolite, da vam dam računčić.

Pjetuškov nije nikako očekivao tako brz pristanak. On uopšte nije ni želeo da one „pristanu"; on je hteo samo da zaplaši Praskovju Ivanovnu, a naročito Vasilisu. Obuze ga jeza.

— Znam, — poče on: — Vasilisi to neće biti nimalo neprijatno; naprotiv, ja mislim, ona će biti zadovoljna.

Praskovja Ivanovna je uzela računaljku i počela da lupa kuglicama od kosti.

— S druge strane, — nastavljao je Pjetuškov, koji se sve više i više uzrujavao: — kad bi mi, na primer, Vasilisa objasnila svoje ponašanje... može biti... ja... iako, razume se... ja ne znam, može biti da bih uvideo da tu upravo i nema nikakove krivice.

— Ima da platite, baćuška, trideset i sedam. rubalja i četrdeset kopjejki u asignacijama, — poče Praskovja Ivanovna. — Evo, izvolite pregledati?

Ivan Afanasijević nije ni reči odgovorio.

— Osamnaest ručkova, po sedamdeset kopjejki svaki: dvanaest rubalja i šeset kopjejki.

— I tako ćemo da se rastanemo, dakle, Praskovja Ivanovna?

— Šta da radimo, baćuška? Biva i gorih stvari! Dvanaest samovara po deset kopjejki...

— Ali, recite mi bar vi, Praskovja Ivanovna, kuda je to odlazila Vasilisa i zašto to ona tako...

— Ja je, baćuška, nisam ni zapitkivala... Rublju i dvadeset kopjejaka u srebru.

Ivan Afanasijević se zamisli.

— Kvasa i kisele čorbe, — nastavljala je Praskovja Ivanovna, odvajajući kuglice na računaljci srednjim prstom, a ne kažiprstom: — za pedeset kopjejki u srebru. Šećera i zemičaka uz čaj — za pedeset kopjejki u srebru. Po vašoj naredbi kupljene su četiri pakle duvana: osamdeset kopjejki u srebru. Krojaču Kuprijanu Apolonoviću...

Ivan Afanasijević naglo diže glavu, pruži ruku i izmeša kuglice.

— Šta to radite, baćuška! — poče Praskovja Ivanovna. — Zar mi ne verujete?

— Praskovja Ivanovna, — odvrati Pjetuškov, smešeći se hitro: — ja sam se predomislio. Ja sam se, onako, znate, našalio. Bolje da ostanemo prijatelji kako smo bili. Koješta! Zar je moguće da se rastanemo, recite, molim vas?

Praskovja Ivanovna je oborila glavu i nije odgovarala.

— Elem, zakačili smo se malo — a sad je sve opet u redu, — nastavljao je Ivan Afanasijević šetajući se po sobi i trljajući ruke kao da nanovo prihvata svoja ranija prava. — Amin! Nego znate šta, bolje će biti da zapalim jednu lulu.

Praskovja Ivanovna se nikako nije micala s mesta...

— Ja vidim, vi se ljutite na mene, — reče Pjetuškov. — Ja sam vas, možda, uvredio? Pa ako, vi ćete mi velikodušno oprostiti.

— Ali, baćuška, kako uvredio! Nema tu nikakve uvrede! Samo vas molim, baćuška, — dodade Praskovja Ivanovna, klanjajući se: — nemojte više da dolazite k nama.

— Kako?!

— Nismo mi, baćuška, vama par, da vodimo s vama poznanstvo, vaše blagorođe. Pa vas molim, budite tako dobri...

Praskovja Ivanovna se i dalje klanjala.

— Zašto to? — promuca zgranuti Pjetuškov.

— Eto tako, baćuška. Smilujte nam se.

— Ali, ne, Praskovja Ivanovna, treba da se objasnimo!...

— Vasilisa vas moli, baćuška. Kaže: „Zahvalna sam mu, veoma sam mu zahvalna i osećam”; samo nemojte više, molimo vas, vaše blagorođe.

Praskovja Ivanovna tek što se nije bacila pred noge Pjetuškovu.

— Rekoste da me Vasilisa molila da ne dolazim više k vama?

— Tako je, baćuška, vaše blagorođe. Kad ste danas izvoleli doći i kad ste počeli da pripovedate kako, na priliku, ne želite više da dolazite k nama, ja sam se, baćuška, tako obradovala. Mislim — eto, hvala Bogu, baš se ovo lepo desilo. Jer ja ne bih sama nikada mogla da spomenem... Smilujte nam se, baćuška.

Pjetuškov je pocrveneo i prebledeo skoro u isti mah. Praskovja Ivanovna se još neprestano klanjala...

— Vrlo dobro, — povika oštro Ivan Afanasijević. — Zbogom.

On se naglo okrene i natakne kapu.

— Kako ćemo s računom, baćuška...

— Pošaljite mi ga... platiće vam moj posilni.

Pjetuškov je izašao iz pekarnice čvrstim korakom i nije se čak ni osvrnuo.

X

Prošle su dve nedelje. U početku se Pjetuškov pravio neobično hrabar, izlazio je, pohađao je svoje drugove, sem Bublicina, razume se, ali, i pored svih Onisimovih preuveličanih pohvala, umalo nije, najzad, poludeo od tuge, ljubomore i dosade. Jedino razgovori s Onisimom o Vasilisi dovodili su ga u nešto vedrije raspoloženje. Razgovor bi zapodevao uvek Pjetuškov, on bi se uvek „zakačio"; Onisim mu je odgovarao dosta nerado.

— Čudnovata stvar, — kaže, recimo, Ivan Afanasijević, ležeći na divanu, dok je Onisim po običaju stojao naslonjen na vrata, s rukama skrštenima straga; — kad čovek razmisli: eto, šta sam samo našao kod te devojke? Ništa naročito, izgleda. Istina, dobra je. To joj se ne može poreći.

— Kakva mi je to — dobrota! — odgovara Onisim nezadovoljno.

— Ne, ne, Onisime, — nastavljao bi Pjetuškov: — valja reći što je pravo. Sada je to već svršena stvar: meni je sada svejedno, ali što je pravo, pravo. Ne poznaješ ti nju. Ona je veoma dobra. Neće propustiti ni jednog prosjaka da prođe: daće mu makar koricu hleba. A onda, i vesele je naravi — i to se mora priznati.

— Eto šta ste još izmislili: gde vam je ta vesela narav kod nje?

— Kažem ja tebi... ti je ne poznaješ. Ni na pare nije lakoma... takođe. Ne mari za ćar — ne može se reći. Eto, ja joj, na priliku, ništa nisam davao — znaš i sam.

— Zato vas je i napustila.

— Ne, nije zato! — odgovori sa uzdahom Pjetuškov.

— Ta vi ste i sada još u nju zacopani, — odvrati Onisim zajedljivo. — Vi biste se rado vratili opet na staro.

— E, to si baš glupo rekao. Ne, bato, izgleda mi da ti mene ne poznaješ. Oterali me, a ja sad da pođem da im se klanjam. To ćeš da izviniš. Ne, veruj ti meni kad ti kažem, sve je to sada svršena stvar.

— Daj Bože! daj Bože!

— Ali zašto da ne priznam sada što je pravo, najzad? Ili da rečem, možda, da nije lepa, — de, ko bi mi to poverovao?

— Baš ste našli lepoticu!

— Pa de, nađi mi, nazovi mi ti koju, koja je lepša od nje...

— Dobro, onda idite opet k njoj!...

— Taman! Zar ja sve ovo zato govorim? Razumi me...

— Oh! razumem ja vas, — odgovori Onisim teško uzdahnuvši.

Prošla je još jedna nedelja. Pjetuškov je prestao čak i da razgovara sa svojim Onisimom, prestao je i da izlazi. Od jutra do mraka leži na divanu, zavukav ruke pod glavu. Počeo je da mršavi i bledi, jede nerado i žurno, ni lulu nikako ne pali. Onisim samo maše glavom, gledajući svoga gospodina.

— Izgleda mi da vam nije dobro, Ivane Afanasijeviću, — govorio bi više puta.

— Ne, nije mi ništa, — odvratio bi Pjetuškov.

Najzad, jednoga lepog dana (Onisima nije bilo kod kuće), Pjetuškov je ustao, počeo da pretura u svom ormančetu, obukao je šinjel, mada je sunce dosta jako peklo, izišao je krišom na ulicu i četvrt sata kasnije došao opet kući... Nosio je nešto ispod šinjela...

Onisim nije bio kod kuće. On je čitavo pre podne sedeo u svom sobičku, razgovarao sam sobom, gunđao i psovao kroz zube, i najzad otišao k Vasilisi.

Zastao je u pekarnici. Praskovja Ivanovna je spavala na peći i ritmički, slatko hrkala.

— Ah, dobar dan, Onisime Sergejeviću, — pozdravi ga Vasilisa s osmehom: — što vas tako davno nema?

— Dobar dan.

— Što ste tako neveseli? Izvolite li čašu čaja?

— Ne radi se sada o meni, — ljutito odvrati Onisim.

— A o čemu se radi?

— O čemu? Zar me ne razumeš, je li? O čemu! Šta si napravila od moga gospodina, to ti meni kaži?

— Šta sam napravila?

— Šta si napravila... Idi, pogledaj ga kakav je. Svakog dana čekam kad će da se svali u krevet, a može i sasvim da umre.

— Šta sam ja kriva, Onisime Sergejeviću?

— Šta si kriva! — Ko će to znati. Eto, lud je za tobom. A ti si se s njime ponašala kao sa sebi ravnim, Bože prosti. Nemoj, veliš, da mi dolaziš više, dosadio si mi. Ta on je ipak gospodin, iako ne vredi baš mnogo. Plemić je... Razumeš li ti to?

— On je tako dosadan, Onisime Sergejeviću.

— Dosadan! A tebi bi se htelo sve samih veseljaka!

— Pa ne samo što je dosadan: i ljut je i ljubomoran.

— Gle ti, Milikitriso, carice Astrahanska! Gle ti nje samo, on te uznemirio.

— Pa vi ste se, Onisime Sergejeviću, sećam se, i sami na njega ljutili, zašto, na priliku, vodi sa mnom poznanstvo, zašto stalno dolazi k meni?

— Šta misliš, valjda, da je trebalo da ga hvalim zato, je li?

— Onda zašto se sada ljutite na mene? Eto, ne dolazi više.

Onisim čak lupnu nogom.

— Šta da radim s njime, kad je tako lud, — dodade on tiše.

— Dobro, ali šta sam ja tu kriva? Mogu li ja tu što da pomognem?

— Možeš: hajdemo sada zajedno k njemu.

— Bože sačuvaj!

— Zašto nećeš?

— A što da idem k njemu, molim vas?

— Zašto? Zato što on, eto, stalno kaže kako si ti dobra; baš da vidim tu tvoju dobrotu.

— Ali, kakvo dobro bih mu ja mogla učiniti?

— E, to je moja stvar. Čim sam došao k tebi, znači, nevolja je. Jasno je da nisam našao nikakva drugog načina.

Onisim malo poćuta.

— Hajde, Vasilisa, da pođemo, molim te, hajde.

— Ali, Onisime Sergejeviću, ja neću više da znam za njega...

— I ne treba — ko ti to kaže? Reci, onako, dve-tri reči: na priliku, što ste tako tužni... manite to... I ništa više.

— Onisime Sergejeviću, zbilja...

— Šta misliš, da treba da ti se poklonim, je li? Evo, izvoli — klanjam ti se... klanjam ti se.

— Ali, zbilja...

— Vidiš ti, kakva je! Ne pomaže ni klanjanje, ni počast!...

Vasilisa najzad pristade, ubradi se maramom i izađe zajedno s Onisimom.

— Sačekaj malko ovde u pretsoblju, — reče joj on pošto su stigli u Pjetuškovljev stan. — A ja ću poći da javim gospodinu...

On uđe u sobu Ivana Afanasijevića.

Pjetuškov je stojao nasred sobe, zavukao je obe ruke u džepove, preterano raširio noge i lako se klatio napred i natrag. Lice mu je plamtelo, oči blistale.

— Zdravo, Onisime, — promuca on ljubazno, veoma loše i mlitavo izgovarajući suglasnike: — zdravo, bato. A ja sam se, evo, bato, dok tebe nije bilo ovde... he he he... Uostalom, — dodade, trudeći se da izgleda ozbiljno: — nije to ništa. — Hteo je da podigne nogu, ali zamalo što nije pao, pa da zabašuri, reče u basu: — Posilni, daj mi lulu!

Onisim s čuđenjem pogleda svoga gospodara, pogleda oko sebe... Na prozoru je stojala prazna, tamnozelena flaša s natpisom: „Najbolji Jamajski rum”.

— Gucnuo sam, bato, eto, i ništa všie, — nastavljao je Pjetuškov. — Uzeo sam pa gucnuo. Gucnuo pa gotova posla. A gde si to bio? pripovedaj... nemoj da se stidiš... pripovedaj. Ti umeš lepo da pripovedaš.

— Ivane Afanasijeviću, molim vas, — zavapi Onisim.

— Izvoli. Izvoli i to. Volim, volim i praštam, — odvrati Pjetuškov, neodređeno mašući rukom.

— Svima praštam, u tebi praštam, i Vasilisi praštam, i svima, svima praštam. A ja sam ti se, bato, nacvrckao... Na-a-cvrc-ka-o, bato... — Ko je to? — povika on najedared, pokazujući na vrata od pretsoblja: — ko je to tamo?

— Nema tamo nikoga, — odgovori hitro Onisim. — Ko bi mogao... šta vam je?

— Ne, ne, — ponovi Pjetuškov, otimajući se iz Onisimovih ruku: — pusti me, ja sam video, — nemoj da pričaš, — ja sam video tamo, pusti me... Vasilisa! — povika on odjednom.

Pjetuškov preblede.

— De... de, zašto ne uđeš? — poče on najzad.

— Uđi, Vasilisa, uđi. Dobro mi došla, Vasilisa. Vlsilisa pogleda na Onisima — i uđe u sobu.

Pjetuškov joj se primače... Disao je duboko i retko. Onisim ga je pazio. Vasilisa je bojažljivo i ispod oka gledala obojicu.

— Sedi, Vasilisa, — poče opet Ivan Afanasijević: — hvala ti što si došla. Oprosti što sam... kako da kažem?... što ovako nepristojno izgledam. Nisam mogao očekivati, nikako nisam mogao, moraćeš i sama priznati. De, sedi, evo, ako hoćeš ovde, na divan... Govorim li kako treba?

Vasilisa sede.

— Dakle, zdravo, — nastavljao je Pjetuškov. — Pa, kako si? šta si dobro radila?

— Eto, hvala Bogu, Ivane Afanasijeviću. Kako ste vi?

— Ja? kako vidiš! Ubijen sam. A ko me ubio? Ti, Vasilisa. Ali, ja se ne ljutim na tebe. Tek, ubijen sam. Eto, pitaj, ako hoćeš, makar ovoga ovde. (On pokaza na Onisima). Nemoj da se obazireš na to što sam pijan. Pijan sam, to Je tačno; ali sam i ubijen. Zato sam i pijan što sam ubijen.

— Bože sačuvaj, Ivane Afanasijeviću!

— Ubijen sam, Vasilisa, ja ti kažem. Veruj mi. Ja te nikada nisam varao. A inače, kako ti je tetka?

— Dobro, Ivane Afanasijeviću. Hvala vam lepa.

Pjetuškov se počeo jako klatiti.

— Ali, vi ste danas nešto bolesni. Trebalo bi da legnete.

— Ne, Vasilisa, ja sam zdrav. Nemoj da govoriš da sam bolestan, bolje reci da sam pao u razvrat, da sam izgubmo moral. To će biti

tačnije. Protiv toga neću ni reči da kažem.

Ivan Afanasijević se zanese natrag. Onisim priskoči i pridrža svoga gospodina.

— A ko je kriv? Hoćeš li da ti kažem ko je kriv? Ja sam kriv, najviše ja. Šta sam trebao da uradim? Trebalo je da ti kažsm: Vasilisa, ja te volim. Lepo. Hoćeš li da mi budeš žena? Hoćeš? Istina, ti si, recimo, malovarošanka; ali to ne znači ništa. Ima takvih slučajeva. Imao sam i ja, tako, jednoga poznanika: i on se isto tako oženio. Uzeo je jednu ženu iz Finske. Oženio se lepo čovek. Sa mnom bi ti bilo dobro. Ja sam dobar čovek, Boga mi! Ne gledaj što sam pijan, pogledaj bolje kakvo mi je srce. Eto, pitaj makar ovoga... slugu. Međutim, eto, ja ispadoh kriv. A sada sam, razume se, ubijen.

Ivanu Afanasijeviću je sve više i više trebala Onisimova potpora.

— Pa ipak, ponela si greh, velik greh. Ja sam te voleo, ja sam te poštovao, ja sam... ali šta da govorim! Ja sam spreman makar ovaj čas pred oltar. Hoćeš li? Samo reci, odmah bi mi to svršili. Samo, ti si me uvredila krvavo... krvavo. Da si mi bar ti lično otkazala, nego preko tetke, preko one debele ženturače. Ta, ti si mi bila jedina radost. Ja sam, znaš, beskućnik, sirotan! Ko će me sada prihvatiti? Ko će mi dobru reč reći? Ta ja sam puki sirotan. Sam, samoran, go kao prst. Eto, pitaj ovo... — Ivan Afanasijević zaplaka. — Slušaj, Vasilisa, šta ću ti reći, — nastavi zatim: — dozvoli mi da dolazim k tebi kao pre. Ne boj se... ja ću biti, znaš, miran. Ti ćem odlaziti kome hoćeš, ja ti neću — ništa: onako, bez ikakvih prigovora, znaš. De, pristaješ li? Hoćeš li da kleknem pred tobom? — (Ivan Afanasijević beše već savio kolena, ali ga Onisim uhvati ispod ruku.) — Pusti me! Šta se tebe tiče? Ovde se radi o sreći čitavog jednog života, razumeš li ti, a ti mi tu smetaš...

Visilisa nije znala šta da kaže.

— Nećeš... Dobro, kako hoćeš! Neka ti je Bogom prosto. Onda zbogom! Zbogom, Vasilisa. Želim ti svaku sreću i svako dobro… a ja... a ja...

I Pjetuškov gorko zajeca. Onisim ga je svom snagom pridržavao straga... najpre se namrštio, a zatim je i on zaplakao... Plakala je i Vasilisa.

XI

Deset godina kasnije mogli ste na ulicama varoši O... sresti jednoga mršavog čoveka sa crvenim nosićem, odevena u stari zeleni kaput s masnim plišanim okovratnikom. Stanovao je u malom sobičku u poznatoj nam pekarskoj radnji. Praskovja Ivanovna beše već umrla. Domazlukom je upravljala njena sestričina Vasilisa zajedno sa svojim mužem, jednim riđim i poluslepim malovarošaninom, nekim Demofontom. Čovek u zelenom kaputu imao je jednu manu: voleo je da se napije, inače je bio miran. Čitaoci su u njemu, verovatno, poznali Ivana Afanasijevića.

1847 god.

MUMU

U jednoj od podaljih moskovskih ulica, u sivoj kući s belim kolonama, sa međuspratom i naerenim balkonom, živela je nekada jedna gospođa, udova, okružena mnogobrojnom poslugom. Sinovi su joj bili na službi u Petrogradu, ćerke se poudavale; izlazila je retko i doživljavala je u samoći poslednje godine svoje cicijaške i dosadne starosti. Davno je već prošao njen neveseli i natušteni dan; ali je i njeno veče bilo crnje od same noći.

Od čitave njene posluge najinteresantnija ličnost bio je pazikuća Gerasim, muškarac visok skoro dva metra, džinovski građen i gluvonem od rođenja. Gospođa ga je dovela sa sela, gde je živeo sam, u jednoj maloj kolibici odvojeno od svoje braće i važio kao valjda najvredniji radnik u selu. Obdaren neobičnom snagom, on je radio za četvoricu — posao mu je išao od ruke i bilo je uživanje gledati ga kako, naprimer, ore, pritiskujući svojim ogromnim rukama raonik, kao da sam, bez pomoći konjčeta, para jedre grudi zemlje, ili kako o Petrovdanu divovski snažno razmahuje kosom, rekao bi čovek da bi tako slistio iz korena kakvu mladu brezovu šumicu, ili kako hitro u neprekidno mlati šibakom od dva metra, dok mu se kao kakav čekrk opuštaju i dižu duguljasti i čvrsti mišići na ramenima. Stalno ćutanje davalo je njegovom neumornom radu izgled svečane važnosti. Bio je to divan seljak i, da ne beše njegove nesrećne mane, svaka bi devojka rado pošla za njega... Tako su, eto, Gerasima doveli u Moskvu, kupili su mu čizme, sašili mu za leto kaftan, a za zimu ovčiju bundu, dali mu u ruke metlu i lopatu i postavili ga za pazikuću.

Novi život mu se ispočetka nimalo nije sviđao. On je od detinjstva bio naučen na poljske radove i na seljački žnvot. Odvojen usled svoje mane od opštenja s ljudima, on je izrastao nem i snažan, kao što raste drvo na plodnom zemljištu... Kad su ga preveli u grad, on nije shvatao šta se to s njime zbiva, — bilo mu je dosadno i bio je u nedoumici isto kao kakav mlad i zdrav bik kad ga iznenada oteraju s livade gde mu je sočna trava rasla do trbuha, pa ga natovare na železnnčki vagon i teraju ga, puštajući mu na ugojeno telo čas dim sa iskrama čas oblake pare, teraju ga uz lupu i škripu, a kuda ga teraju — to sam Bog zna! Gerasimu je rad na novoj dužnosti

izgledao šala prema teškim težačkim poslovima; za pola sata je on sve svršavao i opet bi stao nasred dvorišta i otvorenih usta posmatrao sve prolaznike, kao da bi od njih hteo da dobije rešenje svog zagonetnog položaja, ili bi daleko odbacio metlu ili lopatu pa se zabio u kakav budžak, bacio se potrbuške na zemlju i ležao tako nepokretno čitave sate, kao uhvaćena zver. Ali, čovek se na sve navikava, pa se i Gerasim, najzad. navikao na varoški život. Nije imao mnogo posla, cela njegova dužnost sastojala se u tome da održava čistoću u dvorištu, da doveze dva puta dnevno bure s vodom, da nacepa i donese drva za kuću i kuhinju i da ne pušta u kuću strane ljude i da noću čuva stražu. Mora se priznati, on je marljivo vršio svoje obaveze; u dvorištu mu nikada nije bilo ni iverja ni smeća; ako bi gdegod na blatnjavom drumu zapelo oronulo kljuse, koje su mu bili dodelili da na njemu vuče vodu, on bi samo upro ramenom, što je bilo dovoljno da krene s mesta ne samo taljige nego i samo kljuse; kad bi zapeo da cepa drva, sekira mu samo zvoni, kao staklo, a na sve strane leti iverje i cepanice; a što se tiče stranih lica, dogodilo se jednom, noću, da je uhvatio dva lopova, pa im je tresnuo glavu o glavu i to tako tresnuo da ih nije bilo više ni potrebno voditi u policiju, — od toga dana stekao je u čitavom kvartu poštovanje, čak i dnevni prolaznici, koji nisu bili nikakvi lopovi, nego prosto nepoznati ljudi, kad bi ugledali strašnog pazikuću, mahali su prema njemu rukama i vikali na njega, kao da je on mogao da čuje njihovu viku. Prema svoj ostaloj posluzi Gerasim se ponašao — ne može se reći prijateljski (oni su ga se pobojavali) — kratko: smatrao ih je za svoje ljude. Oni su se s njime sporazumevali pomoću znakova i on ih je razumevao, tačno vršio sve naredbe, ali je isto tako dobro znao i svoja prava i niko se nije smeo usuditi da zauzme za stolom njegovo mesto. Gerasim je bio uopšte stroge i ozbiljne naravi, voleo je u svemu red; čak ni petli nisu smeli da kukuriču u njegovom prisustvu — inače bruka! ako kojega spazi, zgrabi ga odmah za noge, zavitla njime kao točkom desetak puta u vazduhu, pa ga onda odbaci daleko od sebe. Gospođa je imala u dvorištu i gusaka; ali, guske su, kako je već poznato, važne i razborite ptice; Gerasim je prema njima osećao poštovanje, pazio ih je i hranio; on je i sam malko ličio na nekog ozbiljnog gusana. Odredili su mu za stanovanje jednu sobicu nad kuhinjom; on je tu sobicu sam namestio po svome ukusu,

napravio u njoj krevet od hrastovih dasaka na četvorim nogarima — pravi džinovski krevet; ne bi se savio na da čovek stavi na njega petnaest centi; pod krevetom je bio jedan dugačak sanduk; u uglu je stojao jedan stočić isto tako čvrste izrade, a pored stočića — tronožna stolica, tako čvrsta i pozamašna da bi je Gerasim sam često podigao, pa je onda bacio na zemlju i nasmešio se. Sobičak se zaključavao na katanac, koji je ličio na kakav simit, samo crn; ključ od toga katanca nosio je Gerasim uvek sobom, na pojasu. Nije voleo da mu ko ulazi u sobu.

Tako je prošla godina dana, posle koje je Gerasim doživeo krupan događaj.

Stara gospođa, kod koje je on služio kao pazikuća, držala se u svemu prastarih običaja i držala je mnogobrojnu služinčad; u njenoj kući bilo je ne samo pralja, švalja, stolara, krojača i krojačica, već je tu živeo i jedan sedlar, koji je u isto vreme važio i kao marveni lekar i lekar za ljude, zatim je tu bio i gospođin kućni lekar i, najzad, jedan papudžija, po imenu Kapiton Klimov, teška pijanica. Klimov je samog sebe smatrao za uvređeno biće, koga ne cene po njegovim vrlinama, za čoveka obrazovana, koji je stvoren da živi u prestonici, a ne u Moskvi, bez posla, u nekakvom budžaku, a što pije, pije, — kako je sam razvučeno govorio busajući se u prsi, — baš od tuge. Jednom tako gospođa zapodene razgovor o njemu sa svojim glavnim slugom, Gavrilom, čovekom kome se već po njegovim žutim očicama i plovčijem nosu videlo da ga je sudbina odredila da bude neko starije lice. Gospođa se žalila na moralnu pokvarenost toga Kapitona, kog behu dan ranije našli negde na ulici.

— Je li, Gavrilo, — poče ona: — kako bi bilo da ga oženimo, šta misliš? Možda bi se popravio.

— Zašto ne? Može, — odgovori Gavrilo: — biće čak vrlo dobro.

— Jeste, samo koja će hteti da pođe za njega?

— Istina. Uostalom, kako vi izvolite. On se ipak, reći ćeldo, može ponekad upotrebiti; ne spada među najgore.

— Čini mi se da mu se Tatjana dopada?

Gavrilo zausti da nešto primeti, ali stisnu zube.

— Dobro!... neka zaprosi Tatjanu, — odluči gospođa šmrkajući sa zadovoljstvom burmut: — jesi li razumeo?

— Razumem, — reče Gavrilo i ode.

Pošto se vratio u svoju sobu (ona se nalazila u kućnom krilu i bila je skoro sva zatrpana okovanim sanducima), Gavrilo je najpre oterao napolje iz sobe svoju ženu, a zatim seo pored prozora i zamislio se. Neočekivana gospođina odluka beše ga očigledno zabrinula. Najzad je ustao i naredio da se pozove Kapiton. Kapiton dođe... Ali pre nego što saopštimo čitaocu njihov razgovor, mislimo da neće biti suvišno da u nekoliko reči opišemo ko je bila ta Tatjana s kojom je Kapiton trebao da se oženi i zašto je gospođina naredba toliko zbunila nadglednika služinčadi.

Tatjana, koja je, kao što smo pre kazali, vršila dužnosti pralje (uostalom, kao veštoj i učenoj pralji, njoj se poverovalo samo fino rublje), bila je žena od svojih dvadeset osam godina, mala, mršava, plava, sa mladežima na levom obrazu. Mladeži na levom obrazu smatraju se u Rusiji kao rđav znak — kao pretskazanje nesrećnog života... Tatjana se nije mogla pohvaliti svojom sudbinom.

Od rane mladosti bila je vezana za težak rad; radila je za dvojicu, a nije nikada ni od koga videla nežnosti; oblačili su je loše; plata joj je bila bedna; rođaka isto kao i da nije imala: imala je jednoga strica, nekog starog ključara, kog behu ostavili na selu, jer nije mogao više biti upotrebljen za rad, drugi stričevi i ujaci bili su seljaci — i to je sve. Nekada je važila kao lepotica, ali njena lepota se vrlo brzo izgubila. Bila je veoma mirne naravi, bolje reći zaplašene, prema samoj sebi je osećala potpunu ravnodušnost, a drugih se smrtno plašila; mislila je samo na to kako će na vreme da završi posao, nije nikada ni s kim razgovarala i drhtala je kad bi čula i samo gospođino ime, mada gospođu nije skoro ni poznavala lično. Kad su Gerasima doveli sa sela, ona umalo što nije obamrla od strave videći njegovu divovsku priliku, na sve načine je gledala da se ne susreće s njime, čak bi zažmurila kad bi kojiput morala protrčati pored njega, hitajući iz kuće u perionicu. Gerasim u početku nije na nju obraćao naročite pažnje, zatim joj se počeo smešiti kad bi je negde susreo, zatim je počeo i da se zagleda u nju, a najzad nije nikako od nje očiju odvajao. Zavoleo je: da li zbog krotkog izraza lica, da li zbog bojažljivih pokreta — ko će ga znati! Tako je ona jednom prolazila dvorištem, dižući oprezno na rastavljenim prstima uštirkanu gospođinu bluzu... kad je neko snažno uhvati za lakat; ona se okrenu i vrisnu: za njom je stojao Gerasim. Glupo se smejući i nežno ričući, on joj je pružao

kolačarskog petla s pozlaćenim repom i krilima. Ona beše baš naumila da ga obiđe, ali joj on na silu tutnu petla u ruku, mahnu glavom i pođe, a zatim se okrete i promumla joj još nešto veoma ljubazno. Od toga dana on je više nije puštao na miru, kud god bi se makla, eto ti njega gde joj ide ususret, smeška se, mumla, maše rukama, ili izvadi ispod kaputa kakvu pantljiku i utrapi joj je ili počisti metlom prašinu ispred nje. Sirota devojka nije više znala šta da radi i kako da se ponaša. Uskoro je čitava kuća znala o nestašlucima nemog pazikuće; na Tatjanu se osuše razna zadirkivanja, šale i bockanja. Ali Gerasima se nije usuđivao baš svaki da zadirkuje: on nije voleo šale; pa nisu dirali ni nju u njegovom prisustvu. Htela ne htela, devojka dođe tako pod njegovo pokroviteljstvo. Kao i svi gluvonemi, on je bio veoma dosetljiv i vrlo dobro je shvatao kad su se njemu ili njoj rugali. Jednom, za vreme ručka, nadzornica Tatjanina počela je Tatjanu toliko da ždere, i doterale je dotle, da sirota nije više znala kuda da se okrene i tek što nije zaplakala od ljutine. Gerasim odjednom ustane, protegne svoju ogromnu ručetinu, stavi je na glavu nadzornici i pogleda je u lice s izrazom takve tupe svireposti, da se ona samo nagla prema stolu. Svi su zaćutali. Gerasim nanovo uze kašiku i nastavi da srče čorbu. „Gle ti njega, đavola gluvoga, vešca!" progunđali su svi poluglasno, a nadzornica je ustala i otišla u devojačku sobu. Drugi put, opet, kad je opazio da se Kapiton, taj isti Kapiton o kome smo sada govorili, nešto i suviše ljubazno raspričao sa Tatjanom, Gerasim ga je pozvao prstom k sebi, odveo ga u šupu za kola, dohvatio za jedan kraj rudu, koja beše prislonjena u uglu, i pripretio mu njome, lagano ali veoma značajno. Od toga vremena niko više nije zapodevao razgovor sa Tatjanom. I niko njemu nije za to ništa prigovarao. Istina, nadzornica, čim je ušla u devojačku sobu, pala je u nesvest i izvela celu stvar uopšte tako vešto, da je još iste večeri gospođa bila obaveštena o Gerasimovom grubom postupku; ali nastrana starica se samo nasmejala i, na najveću žalost nadzornice, naredila joj da još nekoliko puta pokaže kako ju je Gerasim savio svojom teškom ručicom, a sutradan je poslala Gerasimu rublju. Ona ga je cenila i volela kao pouzdanog i snažnog stražara. Gerasim se nje prilično pobojavao, ali se ipak nadao na njenu milost i već se skanjivao da pođe i da je zamoli — hoće li mu dopustiti da se oženi Tatjanom.

Čekao je samo da dobije nov kaftan, koji mu beše obećao starešina služinčadi, pa da iziđe pred gospođu pristojno obučen, kad eto, odjednom, toj istoj gospođi pade na pamet da udaje Tatjanu za Kapitona.

Čitalac će sada i sam lako shvatiti zašto je starešina služinčadi Gavrilo bio toliko zbunjen posle razgovora s gospođom. „Gospođa, — mislio je on, sedeći pored prozora, — voli i ceni Gerasima, razume se (to je Gavrilo veoma dobro znao i zato mu je i sam popuštao), ali ipak, on je tako reći beslovesno stvorenje; ne mogu, valjda, reći gospođi da Gerasim, na priliku, obleće oko Tatjane. Pa, najzad, šta je pravo — pravo je: kakav mi je on muž? S druge strane opet, ako samo taj, Bože prosti, zduhač, dozna da Tatjanu udaju za Kapitona, taj će sve po kući da porazbija, o-ho! S njime se ne može čovek sporazumeti; ne možeš s tim đavolom, oprosti mi, Bože, grešniku, nikako na kraj da izađeš... zbilja!“

Kapitonov dolazak prekide nit Gavrilovih razmišljanja. Lakomisleni papučar je ušao, stavio ruke natrag, slobodno se prislonio uz jedno ispupčenje u zidu, pored vrata, ukrstio noge i tresnuo glavom. „Evo me. Šta vam treba?”

Gavrilo pogleda na Kapitona i poče da dobuje prstima po prozorskom pragu. Kapiton samo malko zažmiri svojim očicama, koje kao da su bile kalajisane, ali ne obori pogleda, čak se ovlaš osmehnu i pređe rukom preko svoje beličaste kose, koja je stršila na sve strane. „Eto, ja sam, ja. Šta me gledaš?”

— Krasan si mi, — reče Gavrilo pa zaćuta. — Krasan si mi, nema šta!

Kapiton samo sleže ramencima. „A ti si mi, kao, bolji?” pomisli on u sebi.

— De, pogledaj se samo kakav si, pogledaj se, — nastavljao je prekorno Gavrilo: — de, na šta to ličiš?

Kapiton pređe mirnim pogledom preko svoga iznošenog i poderanog kaputa, svojih zakrpljenih pantalona, s naročitom pažnjom odmeri svoje probušene čizme, osobito onu na čiji se vršak tako kicoški naslanjala njegova desna nožica, pa nanovo poče da pilji u starešinu.

— Pa šta?

— Pa šta? — ponovi Gavrilo. — Pa šta? Ti još kažeš: pa šta? Na sotonu ličiš, oprosti mi, Bože, grešniku, eto na koga ličiš.

Kapiton brzo zatrepta očima.

„Psujte vi samo, psujte, Gavrilo Andrejeviću”, pomisli on opet u sebi.

— Eto, opet si bio pijan, — poče Gavrilo: — opet? A? Šta ne odgovaraš već!

— Usled slaboga zdravlja sam, stvarno, upotrebljavao alkoholna pića, — odvrati Kapiton.

— Usled slaboga zdravlja?.. Malo te kažnjavaju — to ti fali; a još si u Petrogradu vojsku služio... Mnogo si naučio u vojsci! Samo hlebac zabadava jedeš.

— Što se toga tiče, Gavrilo Andrejeviću, sam Bog mi je sudija — i niko više. On jedini zna kakav sam ja čovek na ovome svetu i da li zbilja zabadava hleb jedem. A što kažete zbog pijanstva — ni za to nisam ja kriv, nego je više kriv jedan moj drugar; namamio me, nagovorio, pa otišao, a ja...

— A ti si, gusane, ostao na ulici. O, pustolino jedna! Ali, nije u tome stvar, — nastavljao je starešina: — nego evo u čemu. Gospođa... — on malo zastade: — gospođa želi da se oženiš. Jesi li razumeo? Ona misli da ćeš se uozbiljiti kad se budeš oženio. Razumeš li?

— Kako da ne razumem.

— Eto. Ja mislim, bolje bi bilo da te čovek svojski popritegne. Ali, to je gospođina stvar. Pa šta misliš? Pristaješ li?

Kapiton se iskezi.

— Lepa je to stvar kad se čovek oženi, Gavrilo Andrejeviću; što se mene tiče, ja bih sa zdravo velikim zadovoljstvom.

— Ono, jeste, — odvrati Gavrilo i pomisli u sebi: — „dobro kaže čovek, nema šta". — Samo, znaš li šta, — nastavi glasno: — nezgodnu su ti verenicu izabrali.

— A koju, ako smem pitati?...

— Tatjanu.

— Tatjanu?

Kapiton izbeči oči i odvoji se od zida.

— Šta si se trgao?... Zar ti se ne dopada?

— Kako da mi se ne dopada, Gavrilo Andrejeviću! Devojka je uredna, radnica, tiha... Ali vi sami znate, Gavrilo Andrejeviću, onaj zduhač, ono strašilo stepsko, on za njom...

— Znam, braco, sve znam, — prekide ga ljutito starešina: — ali...

— Ali, molim vas, Gavrilo Andrejeviću! Ta on će me umlatiti, Boga mi će me umlatiti, prebiće me kao mačku; taj ima ruku, izvolite sami pogledati kakva mu je ruka; ima, prosto, ruku Minjina i Požarskoga. Gluh je, tuče, pa i ne čuje kako tuče! Razmahuje pesnicama kao u snu. I ne može ga niko ukrotiti; zašto? zato, Gavrilo Andrejeviću, što je gluh, a k tome još, kako i sami izvolite znati, glup kao cepanica. To je jedan zver, idol, Gavrilo Andrejeviću, gori od idola... čudovište jedno; zašto sad ja moram da patim zbog njega? Istina, sad mi je već svejedno: uštavio sam se, oguglao sam, zapekb se kao kolomenski lonac, pa ipak, ipak sam čovek, a ne nekakav, zbilja, neznatni lonac.

— Znam, znam, nemoj tu da mi cifraš...

— Gospode, Bože moj! — nastavljao je vatreno papučar: — kad će se sve ovo svršiti? kada, Bože? Teško meni, teško meni pukom sirotanu! Ej sudbino moja, crna moja sudbino! U mladosti me tukao gazda, Nemac, u najboljim mojim godinama me tukao rođeni brat, i — eto šta sam sada doživeo...

— Eh, knjezalo jedno, — reče Gavrilo. — Šta si se tu, zbilja, raspričao?

— Kako šta, Gavrilo Andrejeviću! Ne bojim se ja batina, Gavrilo Andrejeviću. Neka me kazni gazda u četiri zida, ali neka mi samo odvrati pozdrav pred ljudima, opet sam čovek; ali ovako, koga moram, trpim...

— A sad, marš napolje, — prekide ga Gavrilo nestrpljivo.

Kapiton se okrete i pođe napolje.

— A kad njega, recimo, ne bi bilo, — doviknu za njim starešina: — bi li ti, lično, pristao?

— Moja reč, — odgovori Kapiton i ode.

Krasnorečivost ga nije napuštala čak ni u krajnjim slučajevima.

Starešina služinčadi se nekoliko puta prođe po sobi.

— De, a sada mi pozovite Tatjanu, — reče on najzad.

Nekoliko minuta kasnije ušla je Tatjana tako tiho da se jedva čulo i zastala je kod samog ulaza.

— Šta zapovedate, Gavrilo Andrejeviću? — upita ona slabim glasom.

Starešina je pažljivo pogleda.

— Dakle, — reče on: — Tanjuša, hoćeš li da se udaješ? Gospođa ti je našla mladoženju.

— Slušam, Gavrilo Andrejeviću. A koga mi to gospođa određuje za verenika? — dodade ona neodlučno.

— Kapitona papučara.

— Slušam.

— On je lakomislen čovek, to je istina. Ali, gospođa se uzda u tebe, što se toga tiče.

— Slušam.

— Ima samo jedna nezgoda... onaj gluvać, Garaska, izgleda, obleće oko tebe. Čime li si samo zamađijala toga medveda? Ta on će te, Bože prosti, ubiti, onaj medved...

— Ubiće me, Gavrilo Andrejeviću, sigurno će me ubiti.

— Ubiti?... To ćemo tek da vidimo. Kako ti to veliš: ubiti? Zar on ima prava da te ubije, razmisli sama?

— Ne znam, Gavrilo Andrejeviću, ima li ili nema.

— Pazi ti nje! Ta ti mu, valjda, nisi ništa, onako, obećavala?

— Šta kažete?

Starešina zaćuta i zamisli se malko.

— „O, dušo jagnjeća!” — Hajde, dobro, — dodade on: — razgovaraćemo se još, a sada idi, Tanjuša; vidim da si zbilja krotka.

Tatjana se okrete, nasloni se lako na vratnicu i izađe.

„Možda će gospođa do sutra i da zaboravi na tu svadbu, — pomisli starešina, — što sam se ovoliko uzrujao! A onoga pustahiju ćemo već zauzdati; ako što pokuša, javićemo policiji.. — Ustinjo Fjodorovna! — viknu on jače svojoj ženi: — namestite samovar, uvažena...

Tatjana toga dana nije skoro nikako izlazila iz perionice. Najpre je malko poplakala, zatim je obrisala suze i navalila na posao kao i pre. Kapiton je do kasno u noć sedeo u krčmi sa nekakvim svojim sumornim prijateljem i pripovedao ovome potanko kako je u Petrogradu živeo kod jednog gospodina, koji je u svakom pogledu bio pogodan, samo je suviše voleo red i imao jednu malu manu: preterano je pio, a što se tiče ženskoga pola, čuda je činio... Sumorni

prijatelj mu je samo povlađivao; ali kad mu Kapiton najzad izjavi da će sutra usled jednog slučaja morati da kidiše na svoj život, sumoran prijatelj mu primeti da je vreme da idu na spavanje. I oni se rastadoše grubo i ćuteći.

Međutim, nisu se ostvarila očekivanja starešine služinčadi. Gospođu je misao o Kapitonovoj svadbi toliko zaokupila, da je čak i noću samo o tome razgovarala s jednom od svojih družbenica, koju je držala u kući jedino za slučaj nesaniice i koja je spavala preko dana, kao noćni kočijaš. Kad je posle čaja došao Gavrila da joj referiše, prvo joj je pitanje bilo: a šta je s našom svadbom, napreduje li stvar? On je, razume se, odgovorio da napreduje da ne može bolje i da će još danas Kapiton doći da joj se zahvali. Gospođa se nešto nije dobro osećala; nije se dugo interesovala poslovima. Starešina se vratio u svoju sobu i sazvao savet. Stvar je zaista iziskivala da se naročito prouči. Tatjana se, naravno, nije protivila; ali je Kapiton glasno izjavio kako ima samo jednu glavu, a ne dve ili tri... Gerasim je surovo i hitro sve posmatrao, nije se odmicao od trema devojačkog odeljenja i, izgledalo je, slutio je da mu se nešto sprema. Iskupili su se (među njima je bio i stari sluga kod bifea, koji je imao nadimak „čika Pen”, koga, su svi s poštovanjem pitali za savet, ma da su od njega čuli uvek samo — a, tako! jest! jest, jest, jest!) — pa su pre svega, za svaki slučaj, sigurnosti radi, zatvorili Kapitona u sobičak gde je stojao aparat za filtrovanje vode, a onda se upustili u teško i duboko razmišljanje. Istina, lako je bilo upotrebiti silu; ali, Bože sačuvaj, mogla bi nastati galama, gospođa bi se uznemirila — pa eto nesreće! Šta da se radi? Mislili su tako, mislili i najzad su sve na jedno smislili. Više puta je primećeno da Gerasim ne trpi pijanice... Sedeći pred kapijom, on bi se svakm put s negodovanjem okrenuo kad bi pored njega prolazio nesigurnim korakom kakav nakresan čovek sa nakrivljenom kapom. Odlučili su da nagovore Tatjanu da se napravi kao da je pijana i tako prođe pored Gerasima, posrćući i klateći se. Sirota devojka dugo nije htela da pristane, ali su je najzad nagovorili; sem toga, ona je i sama uviđala da se nikako drukše neće moći da otarasi svoga obožavaoca. Ona pođe. Kapitona su pustili iz sobička: stvar se, ipak, njega ticala. Gerasim je sedeo na maloj stolici kod kapije i šarao lopatom po zemlji... Posmatrali su ga iza sviju uglova, iza prozorskih zavesa...

Lukavstvo je uspelo da ne može bolje. Kad je ugledao Tatjanu, on najpre, po običaju, poče da klima glavom i da nežno muče; zatim se bolje zagleda, ispusti lopatu, skoči na noge, priđe joj, primače svoje lice sasvim uz njeno... Ona se od straha još jače zaklati i zatvori oči... On je dohvati za ruku, povuče je preko čitavog dvorišta i, pošto je s njome zajedno ušao u sobu gde je bio okupljen savet, gurnu je pravo Kapitonu. Tatjana je sasvim obamrla... Gerasim je malko stojao tako, pa se onda osmehnuo i pošao, teško koračajući, u svoj sobičak... Čitavu noć i ceo dan nije otuda izlazio. Kočijaš Antipka je posle pripovedao kako je video kroz ključanicu Gerasima gde sedi na krevetu, s rukom na obrazu i tiho, ravnomerno pokatkad pušta neke glasove, — peva, t.j. klati se, zatvara oči i stresa glavom baš kao kočijaši ili radnici na šlepovima kad razvuku svoje setne pesme. Antipku je uhvatila jeza i on je otišao od ključanice. Kada je sutradan Gerasim izišao iz sobice, na njemu se nije mogla primetiti nikakva naročita promena. Samo je izgledao nešto setniji, a na Tatjanu i Kapitona nije obraćao ni najmanje pažnje. Iste večeri su njih dvoje, s guskama pod rukama, pošli gospođi, a nedelju dana kasnije su se venčali. Ni na sam dan svadbe Gerasim nije ni u čemu izmenio svoje ponašanje; jedino što se sa reke vratio bez vode: usput je nekako razbio bure; a noću je u štali tako temeljno čistio svoje kljuse, da se ono povijalo kao slamčica na vetru i pod njegovim gvozdenim pesnicama se moralo odupiratn čas jednom čas drugom nogom.

Sve ovo događalo se u proleće. Prošla je još jedna godina, za koje vreme se Kapiton konačno propio i, kao potpuno neupotrebljiv, bio upućen s karavanom u jedno udaljeno selo, zajedno sa svojom ženom. Na sam dan odlaska on se sokolio i uveravao kako on ne bi propao ma kuda ga poslali, ma i tamo gde žene košulje peru, a prakljače na nebo ostavljaju; ali je kasnije pao duhom, počeo da se jada kako ga šalju među neobrazovane ljude i najzad je tako iznemogao da nije bio u stanju čak ni kapu na glavu da stavi; neka mllostiva duša navukla mu je kapu niže, na čelo, popravila mu štit u onda ga lupnula odozgo po kapi. Kad je već sve bilo gotovo i kad su seljaci već držali uzde u rukama i samo čekali na reč „zbogom!”, izišao je Gerasim iz svoje sobice, prišao Tatjani i poklonio joj crvenu, pamučnu maramicu koju beše pre godinu dana kupio za istu nju.

Tatjana, koja je s velikom ravnodušnošću podnosila do toga časa sve prevrate u svom životu, u ovom času ipak popusti, zaplaka i poljubi se sa Gerasimom — tri puta, po hrišćanski. On je hteo da je otprati do đerma i pođe neko vreme uporedo sa kolima, ali se najedared zaustavi kod Krimskog prelaza, mahnu rukom i pođe niz reku.

To je bilo pred veče. On je koračao lagano i gledao u vodu. Odjednom mu se učini kao da se nešto koprca u šašu pored same obale. On se naže i ugleda jedno malo štene, belo sa crnim pegama, koje beše zapelo da se izvuče iz vode, ali nikako nije moglo, trzalo se, sklizalo i drhtalo čitavim svojim mokrim i mršavim telom. Gerasim pogleda nesrećno psetance, podigne ga jednom rukom i strpa ga sebi u nedra, pa se onda krupnim koracima uputi kući. Ušao je u svoju sobicu, stavio spaseno kuče na krevet, pokrio ga svojim teškim kožuhom i otrčao najpre u štalu po slamu, a zatim u kuhinju da donese jednu čašu mleka. Pošto je pažljivo digao kožuh i prostro slamu, on stavi mleko na krevet. Siroto kučence nije imalo više od tri nedelje, tek što beše progledalo, čak mu je jedno oko izgledalo veće nego ono drugo; ono još nije umelo da pije iz čaše i samo je drhtalo i žmirkalo. Gerasim ga dohvati nežno sa dva prsta za glavu i nagne mu njuškicu ka mleku. Kučence počne odjednom halapljivo da pije, da frkće, da se trese i zagrcnjava. Gerasim je gledao, gledao, pa odjednom udari u smeh... Čitavu noć je radio oko njega, nameštao ga da spava, brisao ga, dok je najzad i sam zaspao pored njega nekim radosnim, tihim snom.

Ni jedna majka nije tako negovala svoje dete kao što je Gerasim negovao svoju posvojkinju. (Psetance beše kujica.) Ona je prvo vreme bila veoma slaba, žgoljava i ružna, zatim se malo po malo popravila i ugojila, a kroz osam meseci, zahvaljujući neumornoj brizi svoga spasioca, pretvorila se u veoma lepo pseto španske pasmine, sa dugim ušima, vlasatim repom u obliku trube i velikim očima, punima izraza. Ona je strasno zavolela Gerasima i nije ga ni na korak ostavljala, stalno je išla za njim mašući repićem. On joj je našao i ime, — nemi ljudi znaju da njihovo mumlanje skreće pažnju drugih ljudi, — on ju je nazvao Mumu. Sva čeljad u kući su je zavolela i zvali su je isto tako Mumu. Ona je bila vanredno pametna, kod svakoga se mazila, ali je volela jedino Gerasima. Gerasim je nju

voleo sasvim ludo... i bilo mu je neprijatno kad bi je drugi gladili: da li je strahovao za nju ili je, možda, bio ljubomoran — Bog zna! Ona ga je ujutru budila, vukući ga za skut, dovodila mu za uzdu staro kljuse za vučenje vode, s kojim je živela u velikom prijateljstvu, s važnim izrazom išla s njime na reku, čuvala mu metle i lopate, nikoga nije puštala da se primakne njegovoj sobici. On je za nju izrezao naročiti otvor na svojim vratima, a ona kao da je osećala da je jedino u Gerasimovoj sobici bila potpuna gazdarica i zato bi, čim bi ušla u sobu, smesta sa izrazom zadovoljstva skočila na krevet. Prekonoć ona uopšte nije spavala, ali nije lajala bez razloga, kao kakvo glupo, prosto dvorištensko pseto, koje tako sedne na zadnje noge, podigne njušku, zažmuri pa laje, prosto od dosade, onako, na zvezde, i to obično po tri puta jedno za drugim — ne! Mumu nije nikada uludo lajala svojim tankim glasićem: ili se kakav stranac suviše primakao tarabi ili se odnekuda čuo kakav podozriv šum ili šuštanje... Jednom rečju, ona je bila odlična čuvarica. Istina, u dvorištu je bio još jedan stari pas, žut, sa tamno riđim sitnim pegama, po imenu Volčok, ali njega nikada, čak ni noću nisu puštali s lanca, pa ni on sam, usled prevelike starosti, nije uopšte ni zahtevao da bude na slobodi — ležao je savijen u klupče u svojoj psećoj kućici i samo bi po koji put promuklo, skoro bezvučno lanuo, ali bi odmah prestao, kao da je i sam osećao svu uzaludnost takvog lajanja.

Mumu nije ulazila u gospodsku kuću, a kada je Gerasim raznosio drva po sobama, ona je uvek ostajala napolju i nestrpljivo ga iščekivala u tremu, ćuleći uši i okrećući glavu čas desno, čas najedared levo, čim bi se čuo iza vrata ma i najmanji šum...

Tako je prošla još jedna godina. Gerasim je nastavljao svoje poslove kao pazikuća i bio je vrlo zadovoljan svojom sudbinom, dok se odjednom nije dogodila jedna neočekivana stvar... Jednoga lepog letnjeg dana gospođa se šetala po salonu sa svojim prišipetljama. Bila je raspoložena, smejala se i šalila; njene prišipetlje su se takođe smejale i šalile, ali nisu osećale naročitog zadovoljstva: ukućanima nije bilo osobito drago kad bi gospođu obuzimalo veselo raspoloženje, jedno zato što je ona u takvim slučajevima zahtevala da se svi odmah pridruže njenom raspoloženju i ljutila se ako ma čije lice ne bi blistalo od zadovoljstva, a drugo, što ti napadi veselja kod nje nisu dugo trajali, već su obično prelazili u mračno i kiselo

raspoloženje. Tora dana ona beše nekako srećno ustala; na kartama su joj izašla četiri buba: što je značilo ispunjenje želja (ona je uvek bacala karte ujutro), — i čaj joj je nekako naročito prijao, usled čega je sobarica bila usmeno pohvaljena i dobila deset kopjejki u gotovu. Sa slatkim osmehom na izboranim usnama šetala se gospođa po salonu, na je onda prišla prozoru. Pred prozorom je bila zasađena mala baštica i baš na srednjoj leji, pod ružinim džbunom, ležala je Mumu u usredsređeno glodala jednu kost. Gospođa je spazila.

— Bože moj! — povika ona odjednom: — kakav je to pas?

Prišipetlja na koju gospođa beše uputila ovo pitanje uzmuva se, sirota, nekako žalostivo nemirno, kao što obično rade podređeni ljudi dok još ne znaju sigurno kako da shvate usklik svoga pretpostavljenog.

— N... n... e znam, — promuca ona: — čini mi se, to je onoga nemog.

— Bože moj! — prekide je gospođa: — ta to je divno psetance! Kažite neka se dovede ovamo. Je li odavno kod njega? Kako to da je do sada nisam videla?... Recite neka je dovedu.

Prišipetlja odmah odleti u pretsoblje.

— Ej, vi tamo! — viknu ona: — dovedite ovamo Mumu, brže! Ona je u leji.

— A, ona se zove Mumu, — reče gospođa: — veoma lepo ime.

— Ah, veoma! — umetnu prišipetlja. — Stepane, brže!

Stepan, dugačak momak, koji je vršio dužnosti lakeja, pojuri na vrat na nos u leju i htede već da dohvati Mumu, ali se ona vešto izmigolji ispod njegovih prstiju i, zadigav rep, odjuri glavom bez obzira ka Gerasimu, koji je u taj čas baš istresao u kuhinji jedno bure, okrećući ga u rukama kao dečiji doboš. Stepan je trčao u stopu za njom i počeo da je hvata baš pored samih nogu njenog gospodara; ali se okretno pseto nije puštalo da je dohvati tuđa ruka, skakalo je i izvijalo se. Gerasim je s osmehom gledao na sav taj vašar; najzad Stepan ustade, pošto se već beše naljutio, i hitno objasni znacima Gerasimu da gospođa želi da joj se pseto odnese. Gerasim se malo začudi, ipak pozove Mumu, digne je sa zemlje i preda je Stepanu. Stepan je donese u salon i stavi na parket. Gospođa počne da je nežnim glasom zove k sebi. Mumu, koja od svog rođenja još nikada nije bivala u tako velelepnim sobama,

veoma se uplašila i već jurnula prema vratima, ali, pošto je uslužljivi Stepan odgurnuo, zadrhtala je i pribila se k zidu.

— Mumu, Mumu, dođi k meni, dođi gospodarici svojoj, — govorila je gospođa: — dođi budalice... nemoj da se bojiš...

— Idi, idi, Mumu, idi gospođi, — ponavljale su prišipetlje: — idi!

Ali se Mumu tužno obazirala oko sebe i nije se micala s mesta.

— Donesite joj štogod za jelo, — reče gospođa. — Ala je glupa! neće da dođe gospodarici. Čega se plaši?

— Nije se, znate, izvolela još naviknuti, — reče bojažljivim i umilnim glasom jedna prišipetlja.

Stepan je doneo tanjirić s mlekom, stavio ga pred Mumu, ali Mumu nije mleko čak ni ponjušila i samo je drhtala i osvrtala se kao i pre.

— Ah, gle ti nje kakva je! — rekla je gospođa prilazeći joj, nagnula se i hgela da je pogladi, ali Mumu grčevito okrene glavu i mskezi zube. Gospođa hitro trgne ruku natrag...

Svi su naglo zaćutali. Mumu je slabo zacvilela, kao da se žali i izvinjava... Gospođa se odmakla i namrgodila. Beše je uplašio pas svojim iznenadnim pokretom.

— Ah! — viknuše sve prišipetlje u jedan glas: — da vas nije ne daj Bože, ugrizla! (Mumu nikada u svom životu nije još nikoga ugrizla.) Ah, ah!

— Neka se iznese napolje, — progovori starica izmenjenim glasom. — Gadno pseto! kako je samo pakosno!

I okrenuvši se lagano, ona pođe u svoj kabinet. Prišipetlje su se bojažljivo zgledale i krenule za njom, ali je ona zastala, hladno ih pogledala i rekla: „šta ćete mi? ja vas ne zovem”, i izašla.

Prišipetlje su očajno počele da mašu rukama na Stepana; ovaj dohvati Mumu i izbaci je brže bolje iza vrata, upravo pred noge Gerasimu, — a pola sata kasnije, u kući je već vladala duboka tišina i stara gospođa je sedela na svom divanu, mračnija od teške, kišne oblačine.

I zbilja, kakve li sve sitnice mogu čoveku katkada pokvariti raspoloženje!

Sve do uveče gospođa je ostala neraspoložena, nije ni s kime razgovarala, nije igrala karata i noć je provela dosta rđavo. Uvrtela je sebi u glavu da su joj doneli, drugi odekolonj, a ne onaj koji su joj

uvek donosili, da joj jastuk miriše na sapun, i primorala je nadzornicu da omiriši čitavo rublje, — jednom rečju, veoma se uzrujavala i „padala u vatru”. Sutradan ujutro naredila je da se pozove Gavrilo, čitav sat ranije nego obično.

— Reci mi, molim te, — počela je ona čim je on s nekom unutrašnjom drhtavicom prekoračio prag njenog kabineta: — kakav je to pas lajao čitavu noć u našem dvorištu? Nije mi dao da spavam!

— Pas... koji pas?... može biti pas onoga nemoga, — reče on malko nesigurnim glasom.

— Ne znam je li njegov ili drugi čiji, ali mi nije dao da spavam. Čudim se samo šta će toliki silni psi! Htela bih to da znam. Ta mi već imamo jednoga psa da čuva dvorište?

— Imamo, razume se. Tu je Volčok.

— Lepo, pa šta će nam više, šta će nam još jedan pas? Pravi samo nered. Nema u ovoj kući starešine — to je ono. Šta će nemom čoveku pas? Ko mu je dopustio da drži pse u mome dvorištu? Juče sam prišla prozoru, a on leži u leji, dovukao nekakvu gadost i glođe, — a tamo su moje ruže zasađsne...

Gospođa malo poćuta.

— Još danas ima da se čisti odavde... jesi li me razumeo?

— Razumem.

— Još danas. A sada idi. Zvaću te kasnije, da mi podneseš izveštaj.

Gavrilo izađe.

Prolazeći kroz salon, starešina posluge je, reda radi, premestio jedno zvonce sa jednog stola na drugi, u sali je tiho useknuo svoj pačiji nos i izašao u pretsoblje. U pretsoblju je na minderluku spavao Stepan u pozi ubijenog ratnika sa kakve bataljističke slike, grčevito protegavši gole noge ispod kabanice, koja mu je služila mesto pokrivača. Starešina ga razdrmusa i saopšti mu poluglasno nekakvu naredbu, na koju Stepan odgovori polu zevanjem, polu smehom. Starešina ode, a Stepan đipi, navuče kaftan i čizme, izađe napolje i stade pored trema. Nije prošlo ni pet minuta, kad se pojavi Gerasim sa ogromnim naramkom drva na leđima u pratnji svoje nerazdvojne Mumu. (Gospođa je naredila da se u njenoj spavaćoj sobi i u njenom kabinetu loži čak i preko leta.) Gerasim stade popreko pred vratima, gurnu ih ramenom i upade u kuću sa svojim bremenom. Mumu, po

običaju, ostade da ga sačeka napolju. Stepan, uvrebavši zgodan trenutak, baci se iznenada na nju, pritisnu je prsima ka zemlji, diže je pod ruku i, onako gologlav, istrča s njome u dvorište, sede na prva kola koja su prolazila ulicom i odveze se na pijacu. Tamo je brzo našao kupca, kome ju je ustupio za pedeset kopjejki, s uslovom da je bar jednu nedelju dana drži na lancu, pa se odmah zatim vratio; ali pre nego je stigao do kuće, on je sišao s kola, obišao oko dvorišta, spolja, sa zadnjega sokačića, i uskočio preko tarabe u dvorište; bojao se da uđe na kapiju, kako se ne bi susreo sa Gerasimom.

Uostalom, njegovo strahovanje bilo je suvišno: Gerasim već nije bio u dvorištu. Čim je izišao iz kuće, on se odmah setio Mumu; nikada se još nije događalo da nije sačekala dok bi se on vratio, stoga je počeo da trči na sve strane, da je traži, da je zove kako je umeo, na svoj način... odjurio je u svoju sobicu, u šupu za seno, istrčao na ulicu — tamo-amo... Nestala je! Pitao je ljude, pitao ih najočajnijim znacima jesu li je videli, pokazivao je rukom koliko je bila visoka, crtao je pokretima... Neki zbilja nisu znali gde je Mumu nestala, pa su samo mahali glavom, drugi su znali i odgovarali su mu podrugljivim osmehom, a starešina posluge je zauzeo vanredno važan stav i počeo da viče na kočijaše. Onda je Gerasim istrčao napolje iz dvorišta.

Vratio se u sumrak. Po njegovom zamorenom izgledu, po nesigurnom koraku i prašnjavom odelu, moglo se zaključiti da je stigao da pretraži pola Moskve. Zastao je prema gospođinim prozorima, prešao pogledom preko trema, na kome je stojala gomilica slugu, njih sedam-osam na broju, okrenuo se i zamumlao još jednom: „Mumu!” — ali se Mumu nijs odazivala. On je onda otišao. Svi su pogledali za njim, ali se niko nije nasmešio ni reči progovorio... a radoznali kočijaš Antipka je sutradan ujutru pripovedao u kuhinji da je nemi Gerasim čitavu noć prostenjao.

Sutradan se Gerasim nije nikako pojavljivao, tako da je mesto njega morao da ide po vodu kočijaš Potap, što kočijašu Potapu nije bilo nimalo po volji. Gospođa je pitala Gavrila je li izvršena njena naredba. Gavrilo je odgovorio da jeste. Drugoga jutra Gerasim je izišao iz svoje sobice, na rad. Došao je na ručak, ručao i opet otišao, ne zdraveći se ni s kim. Njegovo lice, koje i inače, kao kod svih gluvonemih, nije imalo izraza života, izgledalo je sada kao

skamenjeno. Posle ručka, on je opet odlazio nekuda iz dvorišta, ali na kratko vreme, pa se onda vratio i odmah ušao u šupu za seno. Spustila se noć, mesečna, vedra. Gerasim je ležao teško uzdišući i neprestano se prevrtao, kad odjednom oseti kao da ga neko vuče za kaput; on sav ustrepta, ali ne diže glavu, čak zažmuri; ali ga u tom opet povuče neko, još jače, i on skoči na noge... pred njime je igrala Mumu, sa parčetom konopca oko vrata. Iz njegovih nemih grudi oteo se jedan dug krik radosti; on je zgrabio Mumu, stegao je u naručje; ona mu je za tili čas oblizala nos, oči, brke i bradu... On stade malo, zamisli se, siđe oprezno sa senika, obazre se i, pošto se uverio da ga niko neće moći opaziti, prokrade se srećno u svoju sobicu. Gerasim je još i ranije naslućivao da se pseto nije samo izgubilo, već da su ga nekuda odneli po gospođinoj naredbi; ljudi mu behu znacima objasnili kako je njegova Mumu iskeznla zube na gospođu — i on se odluči da preduzme izvesne korake na svoju ruku. Najpre je nahranio Mumu hlebom, pomilovao je, stavio da spava, a zatim je počeo da razmišlja kako bi je najbolje sakrio, i u tome razmišljanju je proveo čitavu noć. Najzad je smislio da je preko čitavog dana ostavlja u sobici i da je samo pokatkad obilazi, a noću da je izvodi napolje. Rupu u vratima začepio je dobro svojim starnm pamučnim kaputom i, čim je svanulo, on je već bio u dvorištu, kao da se nije nmšta dogodilo, na je sačuvao čak (nevino lukavstvo!) i raniji izraz tuge na licu. Siromah Gerasim, onako gluh, nije mogao ni da pomisli da će se Mumu odati svojim cviljenjem: stvarno, uskoro su svi ukućani doznali da se njegovo pseto vratilo i da sedi zaključano u njegovoj sobici, ali mu nisu pokazivali da su otkrili njegovu tajnu — iz sažaljenja prema njemu i prema psetu, a donekle, možda, i od straha pred njim. Starešina služinčadi se samo počešao po potiljku i odmahnuo rukom. „Neka ga, tamo! Valjda neće gospođa doznati!” Gerasim nikada nije toliko marljivo radio kao toga dana: ostrugao je i počistio čitavo dvorište, oplevio sav korov do poslednje travčice, svojeručno je povadio sve kočiće iz tarabe oko leja, da se uveri jesu li dosta čvrsti, pa ih onda nanovo zabio, — ukratko, tako je svojski radio i toliko se muvao da je čak i gospođa skrenula pažnju na tu njegovu marljivost. U toku dana Gerasim je dva puta krišom obišao svoju zatočenicu; pošto se smrklo, on je legao da spava, zajedno s njome, i to u sobici, a ne na seniku, i tek oko dva sata noću izišao je

da se prošeta s njome na čistom vazduhu. Pošto se prilično dugo šetao s njome po dvorištu, baš je hteo da se vrati, kad se odjednom iza tarabe prema sokačiću začu nekakav šušanj. Mumu naćuli uši, zareži, priđe tarabi, ponjuši na stade da glasno i prodorno laje. Nekakav pijani čovek beše se tu namestio da prenoći. Baš u to vreme gospođa je tek zaspivala posle duge „nervozne uzbuđenosti": ta uzbuđena stanja su kod nje nastupala uvek posle suviše obilne večere. Iznenadno lajanje ju je probudilo: srce poče da joj lupa, a zatim kao da se zgrči. „Devojke, devojke! — zastenja ona. — Devojke!" Prestravljene devojke upadoše u njenu spavaću sobu. „Oh, oh, umirem!" progovori ona žalostivo šireći ruke. — „Opet, opet ono pseto!... Oh, pošaljite po doktora. Oni hoće da me ubiju... Pseto, opet pseto! Oh!" I ona zabaci glavu natrag, što je trebalo da označi nesvesticu. Pojuriše po doktora, t.j. po domaćeg vidara Haritona. Čitava veština toga vidara sastojala se u tome što je nosio čizme sa mekanim đonovima, umeo da pažljivo pipne puls, spavao po četrnaest sati dnevno, a za sve ostalo vreme je stalno uzdisao i neprestano nudio gospođi kapljice od višnjeve lovorike; — on je i sada smesta dotrčao, zapalio nekoliko kokošijih peraca, pa kad je gospođa otvorila oči, on joj je odmah ponudio na srebrnom poslužavniku čašicu sa spasonosnim kapljicama. Gospođa je ispila lek, ali je odmah nanovo počela da se uplakanim glasom žali na pseto, na Gavrila, na svoju sudbinu, na to kako su nju, sirotu staricu, svi zanemarili, kako je niko ne žali, kako svi žele da umre. Međutim je nesrećna Mumu i dalje lajala, a Gerasim se uzaludno starao da je odvabi od tarabe. „Eto... eto... opet" promuca gospođa i prevrnu oči. Vidar šanu nešto jednoj od devojaka, ona odjuri u pretsoblje, razdrma Stepana, ovaj otrča da budi Gavrila, Gavrilo, onako iznenađen i bunovan, naredi da se uzbuni čitava kuća.

Gerasim se okrenu, vide kako se pale svetlosti i promiču senke na prozorima, nasluti neku nesreću, zgrabi Mumu pod ruku, otrča u svoju sobicu i zaključa se. Nekoliko trenutaka kasnije pet ljudi su navalili na njegova vrata, ali su zastali, pošto su osetili otpor reze. Gavrilo je dotrčao sav zaduvan, naredio im da svi ostanu tu do zore i da drže stražu, a onda banuo u devojačku sobu; tu nađe Ljubov Ljubimovnu, gospođinu najstariju družbenicu, s kojom je ortački krao i vodio brigu o šećeru, čaju i ostaloj bakalskoj robi, pa joj naredi da

izvesti gospođu kako je pseto, na nesreću, opet nekako natrag došlo, ali da sutra neće više biti na životu i da zamoli gospođu da bude toliko milostiva da se ne ljuti i da se umiri. Gospođa se, sigurno, ne bi tako brzo smirila, ali vidar, onako na brzinu, beše joj nalio mesto dvanaest kapljnca čitavih četrdeset: snaga višnjevog lovora je delovala, — četvrt sata kasnije, gospođa je čvrsto i mirno spavala; a Gerasim je ležao sav bled na svom krevetu i snažno stezao Mumu za gubicu.

Sutradan se gospođa probudila prilično kasno. Gavrilo je čekao da se probudi, kako bi onda izdao naredbu za odlučnu navalu na Gerasimovo utočište, dok se sam pripremao da izdrži strašnu oluju. Ali oluje nije bilo. Ležeći u krevetu, gospođa je naredila da se pozove najstarija prišipetlja.

— Ljubov Ljubimovna, — počela je ona tihim i slabim glasom; ona je katkada rado izigravala napaćenu i bednu mučenicu; suvišno je i da napominjemo da su se u takvim časovima svi u kući osećali veoma nelagodno: — Ljubov Ljubimovna, vi vidite kakvo je moje stanje, pođite, dušo moja, do Gavrila Andrejevića, porazgovarajte se s njime: nije moguće, valjda, da mu je nekakvo psetance draže nego li mir njegove gospođe, čak nego li sam njen život! Ja ne bih htela da verujem da je tako, — dodala je ona s izrazom dubokog osećaja: — pođite, dušice, budite tako dobri, pođite do Gavrila Andrejevića.

Ljubov Ljubimovna je pošla u Gavrilovu sobu. Niko ne zna o čemu su oni tamo razgovarali; ali, malo kasnije, čitava jedna gomila ljudi kretala se preko dvorišta u pravcu prema Gerasimovoj sobici: napred je išao Gavrilo, pridržavajući kapu rukom, ma da nije bilo vetra; oko njega su išli lakeji i kuvari; kroz prozor je gledao čika Pen i davao upustva, t.j. samo je tek onako razmahivao rukama; iza svih su skakali i vikali derani, od kojih je pola njih bilo dotrčalo sa ulice. Na uzanim stepenicama koje su vodile u sobicu sedeo je jedan stražar; pored samih vrata stojala su još dvojica sa motkama u rukama. Počeli su da se penju po stepenicama i zauzeli ih odozdo do gore.

Gavrilo je prišao vratima, lupnuo u njih pesnicom i povikao:

— Otvori!

Čulo se prigušeno lajanje; ali odgovora nije bilo.

— Otvaraj, kad ti se kaže! — ponovi on.

— Ali, Gavrilo Andrejeviću, — primeti Stepan odozdo: — on je gluv — ne čuje.

Svi se nasmejaše.

— Šta da radimo? — odgovori Gavrilo odozgo.

— Na vratima ima jedna rupa, — odgovori Stepan: — provucite kroz nju štap na malko mahnite.

Gavrilo se saže.

— On je rupu zatvorio nekakvim pamučnim kaputom.

— A vi ugurajte kaput unutra.

Tu se nanovo začu prigušeno lajanje.

— Gle, gle, sama se odaje, — primeti neko u gomili i svi se opet počeše smejati.

Gavrilo se počeša iza uha.

— Nema od toga ništa, bato, — nastavi on najzad: — ako hoćeš, ti dođi sam da guraš kaput unutra.

— Molim, zašto ne!

Stepan se pope gore, uze štap, ugura kaput unutra i poče da maše štapom po rupi, govoreći: „izlazi, izlazi!” On je još mahao štapom, kad se najedared vrata od sobice naglo otvoriše — sva posluga polete glavačke niz stepenice, a Gavrilo pre sviju. Čika Pen zalupi prozor.

— De, de, de, de, — vikao je Gavrilo iz dvorišta: — pazi mi se, pazi!

Gerasim je nepokretno stojao na vratima. Gomila se okupila pri dnu stepenica. Gerasim je posmatrao odozgo sve te sitne ljude u kaftanima nemačkoga kroja, naslonivši lako ruke na kukove; on je u svojoj crvenoj, seljačkoj košulji izgledao prema njima kao kakav div. Gavrilo stupi korak napred.

— Pazi se, braco, — reče on: — nemoj da mi praviš nered.

On poče da mu znacima objašnjava kako gospođa bez pogovora traži njegovo pseto: da si je odmah dao ovamo, inače će da bude zlo.

Gerasim ga je pogledao, pokazao je na pseto, napravio jedan znak oko svoga vrata, kao da zateže petlju, i pogleda na starešinu kao da hoće nešto da ga pita.

— Da, da, — odvrati ovaj, klimajući glavom: — da, svakako.

Gerasim obori oči, zatim se naglo strese, pokaza nanovo na Mumu, koja je celo vreme stojala uz njega nevino mašući repom i radoznalo ćuleći uši, ponovi još jednom znak davljenja na svom vratu i značajno se lupi po prsima, kao da hoće da kaže da prima sam na sebe dužnost da smakne Mumu.

— Prevarićeš, — mahnu mu Gavrilo u odgovor.

Gerasim ga pogleda, prezrivo se nasmeši, lupi se opet u prsi i zalupi vrata.

Svi se ćuteći zgledaše.

— Šta će to sada reći? — poče Gavrilo. — On se zatvorio?

— Pustite ga, Gavrilo Andrejeviću, — reče Stepan: — on će uraditi, kad je već obećao... Ako on nešto obeća, to je sigurno. Nije on u tome kao mi što smo. Šta je istina, istina. Jest.

— Tako je. — ponoviše svi i klimnuše glavama. — Tako je, istina.

Čika Pen otvori prozor i reče takođe: „istina je”.

— Hajde, videćemo, — odvrati Gavrilo: — ali straža treba ipak da ostane. Ej, ti, Jeroška! — dodade on, obraćajući se jednom siromašku u žutom platnenom kaputiću, koji se računao kao baštovan: — ti nemaš, valjda, posla? uzmi štap pa sedi ovde, a čim bi što opazio, trči odmah po mene!

Jeroška je uzeo štap i seo na najgornju stepenicu. Gomila se razišla, sem nekoliko radoznalih i mališana, a Gavrilo se vratio kući i naredio da se preko Ljubovi Ljubimovne izvesti gospođa da je sve izvršeno, a sam je za svaki slučaj poslao kočijaša ka okružnom policajcu. Gospođa je zavezala čvor na džepnoj maramici, nasula na njega odekolonja, pomirisala, namazala slepoočnice, napila se čaja, i kako je još bila pod delovanjem kapljica od višnjeve lovorike, nanovo je zaspala.

Jedan sat posle čitave te uzbune otvorila su se vrata Gerasimove sobice i on se pojavio. Imao je na sebi praznični kaftan; vodio je Mumu vezanu za jedan konopčić. Jeroška se uklonio i pustio ga da prođe. Gerasim pođe prema kapiji. Svi dečaci koji su bili u dvorištu pratili su ga pogledom, ćuteći. On se nije čak ni osvrnuo; kapu je stavio na glavu tek pošto je izišao na ulicu. Gavrilo pošalje za njim istoga Jerošku kao posmatrača. Jeroška je izdaleka video kako je Gerasim sa psetom ušao u krčmu i počeo je da čeka kad će opet i da izađe.

U krčmi su Gerasima poznavali i razumevali su njegove znakove. Zatražio je da mu se donese čorba s mesom i seo je, oslanjajući se rukama o sto. Mumu je stojala pored njegove stolice i mirno ga gledala svojim pametnim očicama. Dlaka joj se blistala: videlo se da je nedavno očešljana. Gerasimu su doneli čorbu. On u nju nadrobi hleba, sitno isecka meso i stavi tanjir na pod. Mumu stade da jede — uljudno, po svom običaju, jedva dodirujući njuškicom jelo; Gerasim ju je dugo posmatrao; odjednom mu se skotrljaju dve krupne suze iz očiju: jedna je pala na strmo pseće čelo, — druga — u čorbu. On namesti ruku tako da sakrije svoje lice. Mumu je pojela pola tanjira pa se uklonila, oblizujući se. Gerasim je ustao, platio čorbu i izišao napolje, praćen malko zabezeknutim pogledom krčmarskog momka. Jeroška, kad je spazio Gerasima, sakrio se za jedan ugao i propustio ga da prođe napred, a onda se nanovo uputio za njim.

Gerasim je išao lagano, nije žurio i nije puštao Mumu sa uzice. Kad je došao do ugla ulice, zastao je, kao da nešto premišlja, pa se odjednom brzim korakom uputio ka Krimskom Prelazu. Usput je svratio u dvorište jedne kuće uz koju se prigrađivalo još jedno krilo, i izneo otuda dve cigle pod rukom. Od Krimskoga Prelaza on okrete uz obalu, dođe do jednog mesta gde su stojala dva čamca sa veslima, privezana za kočiće (on ih beše već ranije spazio), i zajedno sa Mumu uskoči u jedan od njih. Nekakav hrom starčić izađe iza kolibice koja se nalazila u jednom uglu bašte i poče da viče na njega. Ali Gerasim samo odmahnu glavom i stade da vesla tako brzo da je, iako je veslao protiv rečnog toka, za tili čas odmakao skoro sto hvati. Starčić stade malko, pa se počeša po leđima, najpre levom rukom, a onda desnom, i vrati se, hramajući, u kolibicu.

Gerasim je samo veslao pa veslao. I Moskva je eto već ostala daleko za njim. Po obalama su se pružale livade, vrtovi, njive, šumice i počele se ukazivati seljačke kuće. Zamirisalo je selo. On baci vesla, nasloni glavu na Mumu, koja je sedela pred njim na suhoj poprečnoj dasci — dno beše preplavljeno vodom — i ostade tako nepokretan, dok su mu snažne ruke bile sklopljene na njenim leđima, a valovi su nosili čamac lagano natrag ka varoši. Najzad se Gerasim ispravi, užurbano, s nekom bolnom srdžbom na licu omota konopcem cigle koje beše sobom doneo, napravi omču, namače je Mumu oko vrata, onda je izdiže visoko nad vodom i poslednji put je

pogleda... Ona ga je posmatrala sa poverenjem i bez straha i mahala lagano repićem. On se okrete u stranu, zažmuri i otvori ruke... Gerasim nije ništa čuo, ni kako je Mumu, padajući, brzo kviknula, ni kako je nešto teško bućnulo u vodu; za njega je najbučniji dan bio nem i tih, kao što za nas nije nema ni najmirnija noć, i kada je nanovo otvorio oči, mali talasi su, kao i ranije, hitali niz reku, kao da se utrkivali jedan za drugim, oni su kao i ranije zapljuskivali bokove čamca i samo su se tamo daleko natrag prema obali širili neki široki krugovi.

Čim je izgubio Gerasima iz vida, Jeroška se odmah vratio kući i ispričao šta je video.

— Naravno, — primeti Stepan: — on će je udaviti. Možete biti mirni. Ako taj nešto obeća...

U toku dana nije niko video Gerasima. On nije ručao u kući. Dođe i veče; svi su se okupili da večeraju, sem njega.

— Baš je nastran taj Gerasim! — zaciča jedna debela žena: — ko je video da se pravi toliko čuda zbog nekakvog pseta!... Zbilja!

— Ali, Gerasim je dolazio ovamo, — ubaci odjednom Stepan, vadeći kašikom kašu.

— Kako? kada?

— Tako, pre dva sata, otprilike. Dakako! Sreo sam ga kod kapije; baš kad je opet izlazio napolje iz dvorišta. Zaustio sam bio da ga upitam šta je bilo s njegovim psetom, ali on, očigledno, nije bio raspoložen. I gurnuo me; hteo je, valjda, tek samo tako, da me otstrani: prođi me se, biva, — ali me je tako svojski maznuo preko vratnih žila, propisno — oj, oj! — Stepan se tu i nehotice nasmeši, zgrči i potrlja se po zatiljku. — Da, — dodade on: — to je ruka, berićetna ruka, nema šta.

Svi su se Stepanu malo nasmejali, pa su se onda, posle večere, razišli da spavaju.

Međutim u to isto vreme po T... skome drumu koračao je revnosno i neumorno jedan div s torbom o ramenu i dugim štapom u ruci. To je bio Gerasim. On je hitao, ne osvrćući se, hitao je kući, u svoje selo, u svoj zavičaj. Pošto je utopio sirotu Mumu, on je dotrčao u svoj sobičak, žurno je umotao neke stvarčice u jedno staro konjsko ćebe, napravio zavežljaj, natovario ga na leđa i odmaglio. Put je dobro bio upamtio još onda kad su ga dopremili u Moskvu; selo iz

koga ga je gospođa odvela nalazilo se svega kojih dvadeset i pet kilometara od druma. On je koračao drumom sa nekom nesavladljivom odvažnošću, sa očajnom. i ujedno radosnom odlučnošću. Koračao je; prsi su mu se široko razdrljile; oči žudno i pravo uperile napred. Hitao je, kao da ga je u zavičaju očekivala starica-mati, kao da ga je ona zvala da joj dođe posle dugog potucanja ko tuđem kraju, među tuđim ljudima... Letnja noć, koja tek što se beše spustila, bila je tiha i topla; na jednoj strani, tamo gde beše utonulo sunce, rub neba se još belasao i po njemu se razlivao slab, rumen odblesak dana koji se gubio, — na drugoj strani se već podizao modri, sivi sumrak. S te strane je dolazila noć. Stotine prepelica lepršale su svuda unaokolo, hariši su se takmičili u dozivanju..

Gerasim ih nije mogao čuti, on nije mogao čuti ni onoga tananog, noćnog šuma u drveću. pored kog su ga pronosile njegove snažne noge, ali je osećao poznati miris raži koja je dozrevala, miris koji je vejao sa tamnih njiva, osećao je vetar koji mu je leteo ususret — vetar njegovog zavičaja — koji ga je milovao po licu i igrao se njegovom kosom i bradom; video je kako se pred njim beli put, prav kao strela, put koji vodi kući; video je bezbrojne zvezde na nebu, koje su mu osvetljavale put, i stupao je snažno i bodro kao lav, tako da kad je jutarnje sunce svojim vlažnim, rumenim zracima obasjalo detića koji tek što se beše valjano zahuktao, Moskva je bila trideset i pet kilometara iza njega...

Dva dana kasnije on je već bio kod kuće, u svojoj kolibi, na veliko čuđenje jedne seljanke, koju behu uselili u njegovu kolibu, pošto joj je muž otišao da služi vojsku. On se pomolio pred ikonama i odmah otišao da se javi starosti. Starosta se najpre začudio; ali kosidba tek što beše počela: Gerasimu kao odličnom radniku, dadoše smesta kosu u ruke, — i on stade da kosi, kao pre, da kosi tako da je seljake samo jeza hvatala gledajući ga kako razmahuje i slaže...

U Moskvi su ga se prisetili sutradan posle njegovog bekstva. Pošli su u njegovu sobicu, ispreturali sve, na su onda kazali Gavrilu. On je došao, pogledao, slegao ramenima i zaključio da je nemi Gerasim ili pobegao ili se udavio zajedno sa svojim glupim psom. Obavestili su policiju i izvestili gospođu. Gospođa se naljutila, rasplakala, naredila da se odmah i po svaki način pronađe,

uveravala je da ona nije nikad nikome izdavala nalog da se pseto utamani i najzad je tako izgrdila Gavrila, da je ovaj celog dana samo tresao glavom, i ponavljao: „Eto!”, dok ga nije čika Pen urazumio, pošto mu je rekao „E-e-eto!” Najzad je iz sela došla vest da je Gerasim stigao tamo. Gospođa se malo umirila; najpre je naredila da se smesta dopremi natrag u Moskvu, a zatim je ipak izjavila da joj tako neblagodaran čovek uopšte nije potreban. Uostalom, ona je i sama uskoro posle toga umrla; a njenim naslednicima nije bilo do Gerasima: oni su i ostalu majčinu poslugu otpustili na otkup.

Gerasim živi i dandanas sam samcit u svojoj pustoj kolibi; zdrav je i snažan kao i pre, radi za četvoricu kao i pre, a važan je i ozbiljan isto kao i pre. Ali, susedi su opazili da, otkada se vratio iz Moskve, neće više da ima nikakva posla sa ženskadijom, čak neće ni da ih pogleda, a tako isto da ne drži u kući ni jednog psa. „Uostalom, — vele seljaci: — sreća njegova što mu ne treba žensko; a pas — šta će mu pas? u njegovo dvorište ne bi lopova mogli koljem doterati!” Takvi glasovi kruže o divovskoj snazi nemoga Gerasima.

1852 god.

---

[1] Kad studenti podučavaju bogatašku decu preko ferija na imanjima — za hranu i stan, a katkada i za neku nagradu u novcu. — Prim. prev.

[2] Muzika lica. — Prim. prev.

[3] O, ne govorite mi o slavnom imenu!
Dani naše mladosti bili su dani naše slave!

[4] Do zuba. — Prim. prev.

[5] Zato što ste delikatni. — Prim. prev.

[6] Que voulez-vous de moi (šta hoćete vi od mene). — Prim. prev.

[7] Mais je ne peux pas (ali ja ne mogu). — Prim. prev.

[8] Iz Ljermontovljeve „Blagajnikovice”. — Prim. prev.